

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

Eski Mezopotamya Toplumlarında Suyun Dini Niteliği

Neslihan AY
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:
Doç. Dr. Muammer ULUTÜRK

KONYA- 2023

Özet

Su, başta insan olmak üzere tüm canlıların hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olan en önemli maddedir. Bu özelliği nedeniyle hemen hemen her din ve inanç kültüründe suya kutsiyet atfedilmiştir. Suyun olmaması, hayatın olmaması anlamına gelmektedir. Bu nedenle insanoğlu suya karşı her zaman bağlılık hissetmiş, suyun hayat bahşetmesi nedeniyle kutsiyetin sembolü haline gelmiştir. Dolayısıyla suya ilk insandan günümüze kadar bir şekilde ya bizzat tanrı olarak ya da tanrının yeryüzündeki simgesi olarak kutsanmıştır.

Medeniyetin doğduğu coğrafya olarak bilinen Mezopotamya Bölgesi, birçok inanç ve kültüre ev sahipliği yapmıştır. İnsanın olduğu her çağda inanç ve ritüelde bulunmaktadır. Mezopotamya bereketli toprakları, Fırat ve Dicle nehirlerinin arasında olması sebebiyle suya karşı kutsiyet atfedilerek kült merkezi haline gelmiştir. Bölgeye ilk olarak Sümerlerin gelmesiyle beraberinde tapınmalar ve kutsal alanlar oluşmuştur. Toplumlar, inançlar ve kültürler, Mezopotamya kültürünün temellerini oluşturmaktadır. Bölgenin nehir ve su kaynakları bakımından önemli bir konumda olması dini ve kültürel hayatında vazgeçilmez unsurunu oluşturmaktadır.

Dini hayatın bir unsuru olan suya karşı çeşitli tapınmalar ya da ibadet öncesi hazırlık sürecinde su Mezopotamya'da en etkili maddeyi temsil etmektedir. Su, bereketin simgesi olarak kabul edilmiş ve suya karşı adaklar adanmış, suyun tanrısı hoş tutulması amaçlanmıştır. İnsanoğlu, suyun arındırıcı ve temizleyici özelliklerinden yararlanmış, suyu arınma ayinlerinin en temel ögesi haline getirmiştir. Suyun canlılara sunduğu mükafatların yanında cezalandırıcı yönü de insanlar tarafından göz önünde tutulmuş; bu durum farklı ritüellerin, kültürlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Mezopotamya, Din, Kült, Su

Abstract

Water is the only substance necessary for life to exist. Thanks to this feature, it has been attributed sacredness in almost every religion and belief cult. In the absence of water, no living thing can survive, and the state of attachment to water and its ability to bestow life has become a symbol of sanctity in terms of belief. Therefore, from the first humans to the present day, water has been sanctified in some way, either as a god itself or as a symbol of god on earth.

The fact that Mesopotamia was one of the first settlements is due to its favorable water resources. There are beliefs and rituals in every age where there is a human being. Mesopotamia has become a cult center by attributing sanctity to water due to its fertile crescent lands and its location between the Euphrates and Tigris rivers. With the arrival of the Sumerians to the region, worship and sacred areas were formed. It also forms the basis of Mesopotamian culture. The important position of the region in terms of rivers and water resources constitutes an indispensable element in religious and cultural life.

Water, which is an element of religious life, represents the most effective substance in various worships against water or in the preparation process before worship. It was accepted as the symbol of fertility and to keep the god of water pleasant was aimed.

The purifying and cleansing properties of water were also utilized by humans as the most basic substance of purification rites. In addition to the positive aspects of water, the punishing aspect of water was also taken into consideration. Through flood events or water ordals, attention is drawn to the deterrent and warning aspect of the power of water.

Keywords: Mesopotamia, Religion, Cult, Water

ÖN SÖZ

Başta insanoğlu olmak üzere evrendeki tüm canlıların hayatını sürdürebilmeleri için suya zorunlu olarak ihtiyaçları vardır. Bu yönüyle su, insanlığın ilk dönemlerinden itibaren günümüze dek kutsal kabul edilmiştir. Bu kutsiyet, Medeniyetin beşiği, yazının doğduğu yer olan Mezopotamya'da yaşayan Sümerler'in tabletlerine yansımıştır. Bu durum günümüzde de aynı önemini korumaktadır. İnsanoğlu, suya saygı duymakta ve önemine binaen suya kutsiyet verilmektedir. İnsanoğlunun en eski yerleşim yerlerinden biri olan Mezopotamya coğrafyası, Fırat ve Dicle nehirleri arasında oluşan bereketli topraklardan oluşmaktadır. Bu çalışmamızda öncelikle Mezopotamya havzasında ve akabinde çeşitli kültür ve dinlerde suyun kutsallığı konusunu ve bunun kökeninde yatan inanışları ortaya çıkartmayı hedefledik.

Suyun birçok inanç sisteminde sonsuz yaşam kaynağı olarak görülmesi; şifa, bereket ve mucizelerin aracı olarak kullanılması; arınma, temizlenme ve yeniden doğuşun simgesi olarak kutsallık atfedilmesi, kültlerin doğmasına, riteüllere konu olması sebebiyle suyun maddi ve ruhani yönünü simgesel olarak araştırmak, temizinin temelini oluşturmaktadır.

Çalışmamızda, suyun kült merkezi haline gelmesinin sebeplerinin neler olduğu, suya bu denli değer atfedilmesinin kökeninde nelerin olduğu, neden her inanç sisteminde yer edindiğine ışık tutmayı, çeşitli dinler ve kültürlerde suya yüklenen ayinsel anlamları aydınlatmayı amaçladık. Çeşitli kültürlerde suyun kutsal yerini, vahye dayalın dinlerde kronolojik olarak suyun manasına dikkat çekerek ilahi dinlerdeki yerini kavramaya, Mezopotamya toplumlarında suyun dinsel ve ayinsel törenlerde, tapınmalarda suyun ne ifade ettiğini açıklamaya çabaladık.

Mezopotamya toplumlarında dinsel olarak suya atfedilen değerlerin neler olduğu konusunda akademik bir dille ele aldığımız tezimizin diğer çalışmalara katkı sağlamasını hedefledik. Eksik ve kusurlarımızın olduğu su götürmez bir gerçektir fakat eksik ve kusurlarımızın bilimsel eleştiriler ışığında en aza indirmek için çaba içerisinde olacağız.

Tez konumun seçim aşamasından, kaynaklarımın teminine kadar çalışmanın her aşamasında maddi ve manevi desteğini benden esirgemeyen, hem çalışmam sırasında bilimsel yardımı hem de manevi olarak destek veren kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Muammer ULUTÜRK'e, teşekkürlerini sunarım. Tecrübe ve bilgi birikimiyle kendisinden çok şey öğrendiğim gerek lisans döneminde gerekse lisansüstü eğitimim sırasında ders aldığım, Prof. Dr. Mehmet Fatih BERK'e, Tanışmaktan onur duyduğum, tez savunmama gelerek çalışmamı yapıcı ve olumlu eleştirileriyle değerlendiren ve yönlendiren Doç. Dr. İlker IŞIK'a teşekkürlerimi sunarım. Yüksek lisans eğitimime başladığım ilk günden beri aynı yolda yer aldığım, tüm zorlu süreçleri kolaylıkla atlatmamı sağlayan, her zaman yardımına koşan sevgili arkadaşım ve hocam Dr. Öğr. Üyesi Şeyda YILDIRIM'a, son olarak benden çok beni düşünen en büyük dayanağım, beni bugünlere getirerek ben olmamı sağlayan aileme; annem babam Aynur ve Ahmet AY'a ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Özet	ii
Abstract	iii
ÖN SÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
Tezin Konusu	2
Tezin Amaç ve Önemi	2
Tezin Kaynakları	3
Tezin Kapsam ve Sınırlılıkları	3
1. Su Kozmogonisi	4
2. Su Simgeciliği	7

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLT KAVRAMI VE SULAR

1.1. Kült Nedir?	10
1.2. Su Kültü	12
1.3. Suyun Dini Mahiyeti.....	13
1.3.1. Su Tanrıları	14
1.3.2. Mucize ve Kehanet Suları	20
1.3.3. Arınma ve Su	22
1.3.4. Bereketin Sembolü Olarak Su	26
1.3.5. Ab-ı Hayat	28
1.4. Vahye Dayalı Dinlerde Sular	31
1.4.1. Yahudilik'te Yaratılış ve Su	31
1.4.2. Yahudilikte Su ile Arınma	32
1.4.3. Mikveye Dalma	36
1.5. Hristiyanlık ve Su	37
1.5.1. Vaftiz	38
1.6. İslamiyet ve Yaratılıştaki Su	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
1.6.1. İslamiyet'te Suyun Kutsiyeti	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
1.6.2. Zemzem Kuyusu	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
1.6.3. İslamiyet'te Arınma ve Su	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİ MEZOPOTAMYA'DA SU KÜLTLERİ

2.1. Eski Mezopotamya Coğrafyası	42
2.2. Eski Mezopotamya'da Din ve İnanışlar	43
2.3. Eski Mezopotamya'da Arınma Ritüelleri	49
2.4. Su Ordali	54
2.5. Sümerlerde İnanç Sistemi	59
2.5.1. Sümerlerde Su ile İlişkili İnançlar	60
2.5.2. Gilgamiş Destanı ve Tufan Hadisesi	68
2.5.3. Sümerler'de Tanrılar İçin Yıkınma ve Ayinler	84
2.6. Akadlar'da İnanç Sistemi	86
2.6.1. Akadlar'da Su ile İlgili İnanç Sistemi	89
2.6.2. Namburbi Ritüeli	90
2.7. Asurlar'da İnanç Sistemi	94
2.7.1. Asurlar'da Su ile İlgili İnançlar	95
2.7.2. Bit Rimki Ritüeli	99
2.7.3. Asur Su Ordali	100
2.7.4. Asur İçme Ordali	103
2.8. Babiller'de İnanç Sistemi	105
2.8.1. Babillerde Su ile İlgili İnançlar ve Ritüeller	108
2.8.2. Enuma Eliş Destanı'nda Su	108
2.8.3. Akitu Ayini	114
2.8.4. İştar'ın Ölüler Dünyasına İnişi	116
2.8.5. Zu Mitosu	118
SONUÇ	121
KAYNAKÇA	124

KISALTMALAR

a.g.e: Adı Geçen Eser.

a.g.m: Adı Geçen Makale

Bkn: Bakınız

C. : Cilt

TDV. : Türkiye Diyanet Vakfı

Vb. : ve benzeri

Vd. : ve diğerleri

Vs. : vesaire

s. : Sayfa

Ed. : Editör

a.s. : Aleyhi Selam

H.z. : Hazreti

GİRİŞ

Su, evrenin varoluş kaynağıdır. Tüm canlılar için hayatın vazgeçilmez en temel unsurudur. Evrenin, yenilenmenin ve hayatta kalmanın temelini teşkil eden su, maddi faydalarının yanında manen de hayat kalitesinin artması için önemli unsurdur. Şifa verme, arındırma, kötülüklerden koruma özelliklerine inanılan suya ilk insanlardan bugüne dek kutsiyet atfedilmiştir. Su ezelden ebede, her mitolojinin veya dini inanç sisteminin bir parçası olmuştur. Gılgamış anlatısında insan, ölümsüzlük sırrını suyun derinliklerinde aramış, suya kutsiyet atfetmiş ve suyun kutsallığına inanmıştır. Hasta olanların kutsal sularından şifa bulacağına karşı da bir inanış en eski zamanlardan günümüze kadar süregelmiştir. Suyun bedeni görünen kirlere temizlediği kadar, göz ile göremediğimiz kirlere arındırdığına olan inanç yine ilk insandan bugüne dek varlığını sürdürmektedir. Mezopotamya coğrafyasının verimli toprak havzasında bulunması, bölgenin yağmur suları alması, yağmurun rahmet ve bereket olarak değerlendirilmesinde yine karşımıza çıkmaktadır.

Sayılsız yararları nedeniyle suya, birçok dinde sembolleştirilerek kutsiyet verildiği gibi; suyun yıkıcı ve cezalandırıcı gücü de sembolleştirilmektedir. Bazı kültürlerde ve dinlerde, sellerin ve taşkınların suyun öfkelenmesi sonucu oluştuğuna inanılır. Tanrı kızarsa her şeyi sular altında bırakabilir. Birçok tufan anlatısında bunun örnekleri vardır. Suyun adaletli olduğundan ve yargılama gücünden de bahsedilir. Antik dinlerde suyun objektif yargılama yapacağı ve gerçek suçluyu cezalandıracağına karşı bir inanç mevcuttur. Su ordali yaygın örneklerdendir.

Fırat ve Dicle nehirleri Mezopotamya coğrafyasına hem hayat olmuş hem de verimli topraklarla bölgenin yaşam kalitesinin arttırmıştır. Tarım, hayvancılık ve ticaretin gelişmesine büyük katkısı olan iki nehir arasındaki bölge, ismini de buradan almaktadır. Bu ihtişamlı coğrafya, istilaların da açık hedefi haline gelmiştir. Bölgenin hâkimiyeti için verilen mücadelelerin ana sebebi iki nehrin getirileridir.

Tezin Konusu

Bu tez çalışmasında Mezopotamya bölgesinde yaşamış, bölgede hâkimiyet ve devlet kurmuş toplulukların su ile ilişkileri, Mezopotamya toplumları açısından suyun dini kült özellikleri ele alınmıştır. Mezopotamya toplumları; Sümerler, Akadlar, Babiller... vb. başlıklarla tek tek işlenmiştir.

Eski Mezopotamya dinleri içerisinde suyun tanrılaştırılması ve kült haline getirilmesi, suyun insan yaşamı için önemi, suya atfedilen kutsallık ve inanç bağlamında sembolleştirilmesi, tezimizin konusunu oluşturmaktadır. Bulunan arkeolojik kazılar, çivi yazılı tabletler ışığında su ve suya atfedilen inanışlar hakkında bilgiler verilmiştir.

Tezin Amaç ve Önemi

Mezopotamya toplumlarında su kültürü konusu pek bilinmeyen hakkında yeterli sayıda bilgi sahibi olduğumuz konulardan değildir. Günümüze ulaşan tabletlerden bazı bölümlerini anlayabildiğimiz bu medeniyet, kurtarılamayan eksik ve kırık parçalarının okunamaması sebebiyle dinsel motiflerin ne anlam ifade ettiği tam olarak anlaşılabilmiş değildir. Ancak elde edilen bulundular ışığında Mezopotamyalıları anlamaya, onların dini inançları yönünden su ile ilişkisine değinmeye, o döneme ait dini motiflerini çıkararak medeniyetin başkentlerinden olan topluluğu su kültürü yönünden anlamlandırmaya çalışacağız.

Tarih araştırmacıları, eski toplumların neye inandıklarını, nasıl yaşadıklarını, ilahi bir güce inanıp inanmadıklarını, ilahi inançları varsa nasıl iletişime geçtiklerini, kült merkezlerinin nerelerde bulunduğunu ve inanç ritüellerini nasıl uyguladıklarını öğrenmek isterler. Geçmiş öğrenme ve anlama çabası, tarih biliminin ilerlemesine hayli katkı sağlamaktadır. Yazının ve kültürün Mezopotamya'da ortaya çıkması, dini inanışlar açısından da ilklerin yaşanması, coğrafyasının ihtişamlı aynı zamanda Anadolu'ya yakın olması sebebiyle tez konumuzun araştırma coğrafyasını oluşturmaktadır.

Suyun kirletilmesinin günümüzde olduğu gibi Mezopotamya’da da kötü davranış olarak kabul edilip edilmemesi ve su kültürünün insanlar için ne ifade ettiğini öğrenmek bu çalışmanın amaçlarından birisidir.

Mezopotamya’da yaşamış olan toplumlar için suyun ne anlam ifade ettiğini, suya atfettikleri değeri, kutsiyeti anlamak, dini ritüellerinin ve kültürünün gün yüzüne çıkmasına katkıda bulunmak araştırmamızın önemini artırmaktadır. Mezopotamya toplumları din ve inanç yönünden hayli kalabalık inanç kültürüne sahip olması, okuyuculara karmaşık gelmektedir. Bu tezin amacı okuyuculara Mezopotamya din motifini anlama yolculuğunda eşlik etmektir.

Tezin Kaynakları

Tezimizde temel kaynaklardan, Alexander Heidel, *Enüma Eliş Babil Yaratılış Destanı* ve *Gilgamiş Destanı* gibi ana metinlerden özellikle yararlanılmıştır. Bunun dışında modern dönemde yapılan çalışmalardan da yararlanılmıştır. Örnek olarak Mircea Eliade’nin eserlerinden önde gelen; *Dinler Tarihine Giriş*, *Dinler Tarihi İnançlar Morfolojisi*, *İmgeler ve Simgeler...* vd. eserlerinden yararlanılmıştır. Bununla beraber Jean Bottero’nun, *Eski Yakındoğu Sümer’den Kutsal Kitap’a*, *Gilgamiş Destanı Ölmek İstemeyen Büyük İnsan ve Mezopotamya Yazı Akıl Tanrılar* eserleri, Samuel Henry Hooke’un *Ortadoğu Mitolojisi Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi, Hristiyan Mitosları* ve Jeremy Black’in, *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia* ve James Frazer, *Altın Dal Dinin Folklorun Kökenleri* ve Donna Rosenberg, *Dünya Mitolojisi Büyük Destanlar ve Söylenceler* adlı eserleri yararlandığımız kaynaklardan sadece bir kaçıdır.

Tezin Kapsam ve Sınırlılıkları

Bu çalışmada Mezopotamya’da yaşamış toplumların inançlarının özellikle su ile ilgili kısımları incelenmiştir. Mezopotamya halklarının inanç motifini çıkarmada yaşanan en büyük zorluk, sembol ve ikonların yorumlanmasındaki farklılıkların olmasıdır. Bu farklılıklar, kültürel bir zenginliği beraberinde getirdiği gibi doğru bilgiye ulaşmada zorluklara da sebep olabilmektedir. Araştırmamızda kolay bulunması mümkün olmayan eserler ve doktora tezleri bulunmaktadır.

1. Su Kozmogonisi

Suyun kozmogonisi; evrenin içinde suyun kökeni, doğası ve öneminin keşfi anlamına gelmektedir. Kendine has özellikleriyle her yerde bulunabilen su, çeşitli kültürlerde, bilimsel anlayışlarda ve felsefi bakış açılarında büyük önem taşımaktadır. Antik mitolojilerden bilimsel teorilere kadar, suyun kozmogonisi farklı farklı bakış açılarını ve ritüel inançları kapsamaktadır. Bu konu başlığı altında, su kozmogonisinin çok yönlü oluşu araştırılmış, kozmogoninin kökeni ve önemi çözümlenmeye çalışılmıştır.

Kozmogoni sözcüğü Yunanca, Kozmos “Düzen” ve Gnosis “sezgi ile elde edilen bilgi” sözcüklerinden oluşur. Evrenin ve evrende görülen düzenin sezgisel oluşumunu belirtmektedir. Kozmogoni, tam anlamıyla bilimsel olmaktan ziyade mitlerden, inançlardan, sezgisel yorumlardan oluşur.¹ Bu konuda en kapsamlı çalışmaları gerçekleştiren isimlerin başında kuşkusuz Mircea Eliade gelmektedir. Eliade, kozmik düzende işleyişi sağlayan aracın su olduğu görüşündedir.

Suyun birçok kültürde yeniden doğuşu ve hayatın simgesi olarak kabul edildiği belirtilmektedir. Hristiyanlıkta doğumla beraber vaftiz suyuna daldırma, ölümü ve yeniden doğuşu simgeler. Su, aynı zamanda insanoğlunun doğurganlığını artırır ve hayatın gücünü yansıtır. Su, bereketi simgeler. Su, büyü ritüellerinde tedavi eder, şifa dağıtır. Ölümden sonra tekrar doğuşu temsil eder. Günahtan arınmayı ve öteki âleme geçişte temiz olabilmeyi sağlar. Suyun yağmur olup gökten akmasıyla toprak canlanır. Bitki vermeye ve hayat olmaya başlar. Kısaca su kendinden gerçekleşebilen her şeyin içinde vardır. Su, kozmik düzenin en temel maddesidir.²

Mitolojik olaylarda anlatılan su ile ilgili her durumda, su hepsinden önce vardı. Daha sonra onlara sahip olarak mitolojik öykülerin yaşanmasını sağlamıştır. Oluşan bu su, yaratıkları, suyun meydana getirdiği her türlü kozmik düzenin bir parçasını oluşturmuştur.³ Eliade, kozmik düzen içerisinde suyun kozmos için temel unsurun sudan oluştuğunu, suyun yeryüzünde bulunan ilk madde olduğunu ve evrenin sudan

¹ Haluk Berkmen, “Yaratıcılığın Gerçek Anlamı”, *Üç Göz Dergisi*, Sayı:10, 30-33, 2017, s. 30.

² Mircea Eliade, “**Dinler Tarihi İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi**”, Çev. Mustafa Ünal, Serhat Yayınları, Konya, 2005, s. 226.

³ Mircea Eliade, **a.g.e**, 2005, s. 228

oluşturulduğu kozmik bir düzenden bahsetmektedir. “Başlangıçta su vardır ve kozmik döngünün sonuna kadar da su olmaya devam edecektir.” der.⁴ Eliade, kozmik düzen içerisinde suyun evrensel ana olduğundan bahseder. İçinde her şeyi barındırabilen suyun elbette varlığın kaynağı olması da doğaldır. Bunu birkaç örnekle sıralamıştır: Meksika’da doğan bebeklerin vaftizi için doğada var olan bir su anasına inanılırdı ve çocuklarını ona bağışlardı. Suların tanrıçasını “Chaichilhuitleyue” olarak adlandırmışlardı. Başka kavimlerde de su anasına veya su tanrıçasına inanç vardı. Çocuğu olmayan kadınların kutsal çocuk kuyularında secde ettikleri, kutsal pınarları ziyaret ettiklerinden bahsedilmektedir. İnsanların bu inançları ve topraktan oluştuklarına inanmalarından dolayı su, kutsalın kozmik düzende simgesini oluşturur.⁵ Bu konu, semboller ve kozmogoniyi anlamayı anlatmaktadır.

Dini semboller, insanların varoluş yapılarıyla kozmik yapılar arasındaki bağı açığa çıkarmak için kullanılmaktadır. İnsanlar, kozmosta semboller sayesinde kendilerini yalnız hissetmezler ve dünyaya daha aşina, tanıdık hale gelirler.⁶ İnsan, simgeler aracılığıyla kozmosta işlev kazanmaktadır. Bu simgelerin sosyolojik açıdan da önemi vardır. Birey tarafından kutsiyet atfedilen simgeye karşı, o toplumda kabul gördüğü bir saygı da bulunmaktadır. Aksi halde toplum içerisinde olası bir kargaşa kaçınılmazdır. Bu simgeler aynı zamanda toplum olarak yaşayanlar hakkında bizlere bilgi veren, toplumu açıklayan gerçeklerdir.

Yaşamın yegâne kaynağı olan su, dünyanın yarısından fazlasını kaplar. Su, canlıların yaşaması için gereken temel ögeyi bünyesinde barındırır. Canlıların hayatta kalabilmeleri suya bağlıdır. Bilinen tüm toplumların inanç motifinde ve biriken kültür ögesinde yaratılışın ana merkezinde su bulunur. Bu durum suya evrensel bir simge atfeder. Arketip dünyaya gelme, yenilenme, su sayesinde maddi ve manevi kirlerden, kötülüklerden arınma, kutsal olarak şifa verme ve su sayesinde olası büyü ya da gelecek kötülüklerden korunma ile özümsemektedir. Maddenin ilk şekli olan, kendi şekilsiz ve renksiz olan bu madde, birçok toplum tarafından her şeyin esas kaynağı

⁴ Mircea Eliade, “**Dinler Tarihine Giriş**”, Çev. Lale Aslan, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2003, s. 217.

⁵ Mircea Eliade, **a.g.e.**, 2005, s. 229-231.

⁶ Ramazan Adıbelli, “Mircea Eliade Ve Din: Mircea Eliade’ın Din Bilimi Çalışmalarının Metodolojik Açısından Değerlendirilmesi”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Kayseri, 2009, s. 94.

olarak nitelendirilmiştir.⁷ Su, yalnızca evrenin yaratılmasında etkili olmayıp, aynı zamanda insanın yaratılışında da temel unsurdur. Sümer mitolojik anlatılarında, tanrılar, denizden su alıp toprakla çamur haline getirdikten sonra insanı yaratmıştır.⁸ İslamiyet'te de insanın su ve toprak karışımı olan balçıktan yaratıldığı bahsedilmektedir.

Eliade: “*Su, bütün potansiyel güçleri kendinde toplar ve yaşamın simgesidir.*” der ve bunun sebebini şöyle açıklar: Yağmur suları ile beraber toprak kabarır. Bu su, tohumun canlanmasına, yeşermesine imkân sağlar. Yeşeren bitkilerden hayvanlar yararlanır, besin olarak kullanır. Böylece dünyanın düzen dengesi içerisinde su, bu döngünün merkezini oluşturur.⁹ Diğer antik dönem kültürlerinde de suyun başlangıcın kudreti olduğuna dair inanç hâkimdir.¹⁰

Suyun kozmogonik değerini özetlersek, tüm üretici güçlerin simgesi ve varoluşun temelde bulunan kaynağını oluşturmaktadır. Bu bakımdan su, kutsal gücün de simgesidir. Aynı zamanda bir mitolojik düşünceye göre kutsal kaynak sularına da inanan kültürler bulunmaktadır. Eski Öitira dinine göre, inşa edilecek tapınağın bir su yakınında olması gerekmektedir. Akarsu kaynağı, sonsuzluğa işaret eder ve kudretin simgesi olarak görülür. Hindistan'ın en bilinen kutsal Ganj nehrinde insanlar yıkanarak günahlardan, kötü olandan arınılmaktadırlar ve aynı zamanda ibadet etmektedirler. Sabiiler'de akarsuda yıkanma bir ibadet şekli olarak görülmüştür. Nil, Fırat ve Dicle ibadet ettikleri kutsal sulardır. Sabiiler, doğal kaynakların kutsiyeti kadar doğal olmayan su ögelerine de anlam yükleyerek kaplara simge yüklemesi yapmışlardır. Hazırladıkları su leğenlerindeki takdis suyu¹¹ bunlara bir örnek oluşturabilir.¹²

⁷ Salime Leyla Gürkan, “Su”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, (04.02.2022).

⁸ Samuel Noah Kramer, “**Sümer Mitolojisi**”, Çev. Hamide Koyukan, Kabalcı, İstanbul 2001, s. 132-133.

⁹ Mircea Eliade, **a.g.e**, 2003, s. 197.

¹⁰ Huzeyfe Sayım, , Dinlerde Kozmogoni ve Yaratılış Açısından Suyun Yeri, **Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1996, s. 244.

¹¹ Takdis suyu: Kutsal Ruh'un kuvveti, faaliyeti ve inişiyile ilgili belirli dualar ve yakarılar yapılarak ve Kutsal Haç'ın üç defa suya dik olarak batırılıp yukarıya doğru çıkarılmasıyla yapılan bir ritüeldir.

¹² Ali Erbaş, Muhtelif Dinlerde Su Motifi, **Ekev Akademi Dergisi**, S 20, 2004, s. 251-252.

2. Su Simgeciliği

Simge kısaca; gözle görünür açıklıkta olmayan ya da anlaşılabilmesi kolay sağlanmayan bir somutlaştırıcı işaret belirlenmesi durumudur. Su, evrendeki her şeyin potansiyelini simgeler. Bir Hindu metninde şöyle bir ifade vardır: “*Su sen bütün her şeylerin ve bütün varlıkların kaynağısın*”.¹³ Vedik din adamları şöyle dua ederdi: “*Su bize iyilikler getirsin.*”¹⁴ Sular dünyanın temelini oluşturur. Bitkilerin, hayvanların canlı olan tüm habitatın temelinde su vardır. Hayatı idame ettirmede önemli bir rol üstlendiği için birçok kültür, din ve mitolojide suyun kutsallaştırıldığı, simgeye dönüştüğü yaşam kaynağı olarak nitelendirildiği görülmüştür. Eliade, suyun simgesini açıklarken: “*Sular gerçek hale geçmemiş mevcudiyetlerin evrensel toplamını simgelemektedir.*”¹⁵ der. Yani suyun tüm var olan unsurların hazinesi olduğunu kasteder.

Kutsal, dini simgeler aracılığıyla açığa kavuşturulabilir. Kutsalın nicelik kazanması için sembole ihtiyacı vardır. Algılamada, kutsalı canlandırmada simge kullanımından yararlanılmaktadır. Her şey simge olabilir ancak hiçbir şey kendi kendine rastgele simge olamaz. Simge olabilmesi için iki temel ögeye ihtiyaç vardır: Simgeleştirilen bir madde ve bu maddenin ifade ettiği manevi değer. Doğada bulunan semboller ise insanın maddi olarak gördüğü doğanın ona sunduğunu kutsallaştırıp simge haline getirme durumudur. Su simgeciliği tam olarak, doğanın sunmuş olduğu maddi olan suya kutsiyet atfederek onu simgesel bir boyuta taşıma durumudur. Schimmel’e göre dini bir simgenin hem korku uyandırma hem de hayranlık duygusu hissettirmesi gerekmektedir. Simgenin anlaşılmazlığı burada gizlidir.¹⁶ Simge, yalnızca ileti gönderimi yapar, ancak tek bir maddeye indirgenemez. Görüneni maddeye, görünmeyen kısmı ise hakikate yani ona verdiği değer kapsamına işaret eder. Yaratılışın ana maddesi olması, bereketi, canlılığın devamlılığını sağlaması, hasta olanlara şifa olması ve arınmayı gerçekleştirme gibi özellikleriyle suya kutsiyet verilmiş, simgesel bir boyut kazanmıştır. Eliade, su simgeciliği hakkında der ki:

¹³ Eliade, **a,g,e**, 2005, s. 225.

¹⁴ Eliade, **a,g,e**, 2005, s. 225.

¹⁵ Eliade, “**İmgeler ve Simgeler**”, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara, 1992, s. 181.

¹⁶ Annemaria Schimmel, “Dinlerde Sembolün Fonksiyonu Nedir?”, **A.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1954, s. 70.

“Şekilsiz ve güçlü olan şeyin prensibi, her kozmik tezahürün esası ve bütün kaynağı içinde bulunduran su, bütün cinslerin meydana geldiğidir.”¹⁷

Su kozmogoni, mit, ritüel ve ikonografik kültürel yapıların hepsinde gücü içermektedir. Su ile yaşam, eş değer görüldüğü gibi aynı zamanda insanlığın kültürel mirasında da var olagelmıştır. Su, kendisi kutsal olduğu gibi başka bir varlığı da kutsayabilen bir maddedir.¹⁸ İnsanoğlu ana rahminde dokuz ay suyun içerisinde bekler. Plasenta da suyun içinde yetişir. Bu durumu sudan çıkma olarak değerlendirildiğimizde doğum, aksi durumda yani suya gark olmada ise biçimini yitirme manasını taşımaktadır. Öyleyse sular hem doğumu hem de ölümü simgeler niteliktedir.

İnsanoğlunun sahip olduğu tüm mitosların sistematığıne mitoloji adı verilir. Bu mitolojiler içerisinde bulunan mitlerin, insanlar için ne ifade ettiğini anlatma yoluna ise simgecilik denir.¹⁹ Eliade, suya atfedilen simgeselleri Hintçe bir Veda metninde toplu olarak örneklendirmiştir: *“Su, sen her şeyin, tüm varoluşun kaynağısın. Su dünyanın temelidir, bitkilerin özüdür, ölümsüzlük iksiridir. Uzun ömür sağlar, yaratıcı güçtür ve her derde devadır. Veda rahibi Su, bize hayır getirsin diye dua eder.”²⁰* Suya verilen mana ve simgeler, suyun her derde deva olduğunu, insanların hayatlarını huzur içinde idame etmeleri için olmazsa olmaz bir unsur olduğunu ifade eder. Hint dinindeki Vedik kültüründe su, evrenin kurucu gücü olarak atfedilmiştir. Su ile yapılan ayinlerde temel amaç, insanın yeniden doğumunun simgelenmesidir.²¹ Suların kozmik düzende bütünsel yaklaşımı hakkında Eliade: *“Su kaynaklı kozmolojilerde ancak su simgeciliği aracılığıyla bütünsel olarak açığa çıkartılabilirler.”²²* der.

Hinduların Ganj nehrinde yıkanmaları, Hristiyan vaftiz kültürü, pagan toplumlarda su kültürleri, Şamanlarda suyun iyesinin (sahibinin) olması, Tevrat’taki tahrir suyu, İslamiyet’teki Kevser havuzu, Gılgamış Destanı’ndaki ab-ı hayat suyu, suyun sembol haliyken; Anadolu’da kullanılan su kemerleri, mimaride; geleneksel

¹⁷ Mircea Eliade, **a.g.e.**, 2005, s. 225.

¹⁸ Huzeyfe Sayım, **a.g.m.**,1996, s. 127.

¹⁹ Ali Erbaş, **a.g.m.**, 2004, s. 242.

²⁰ Eliade, **a.g.e.**, 2003, s. 196.

²¹ Eliade, **a.g.e.**, 1992, s. 183.

²² Eliade, **a.g.e.**, 1992, s. 183.

sanatlardan ebru, edebiyatta ağlayan çeşme, akan gözyaşının mucizesi gibi daha nice örneklerle suyun yaşamın her alanına var olduğunun göstergesidir.

Su ile olan her şey tekrar dirilişi ima eder. Tarih öncesinden bu zamana kadar su, hem insanın hem de evrenin verimliliğini şekillendirici olarak görülmektedir. Su, neolitik döneme ait vazolarda “Walterniernburg-Bernburg” uygarlığı diye adlandırılırdı.²³ Hatta Paleolitik zamanlarda bile kıvrım işareti, suyun ve verimliliğin simgesidir. “Kıvrım, salyangoz (Kameri amblem) kadın, su, balık gibi esasen tabiatın her katmanını işaret eden aynı verimlilik simgesini karşılamaktadır.”²⁴

Hayal edilen bir kozmosu, bir olan unsura indirgeme ya da bozma tehlikesi vardır. Tek bir amblem veya ilkel dillerdeki bir kelimeye yüklenen anlam ya da değer, bizlere dünyanın doğal bir oluşum olduğunu gösterir. Sümercedeki “a” su anlamına gelir. Bu kelime aynı zamanda “döl, gebe kalma” anlamlarını da taşımaktadır. Mezopotamya kalıntılarındaki kabartmalarda işlenen simgesel balık ve su resimleri, bereketin ve aynı zamanda doğurganlığın sembolüdür. Hatta günümüzde bile bazı ilkel toplumlar arasında su, döl ile tanımlanır.²⁵

Su simgeciliği, ilk insandan günümüze dek varlığını sürdüren bir sembolizm örneğidir. Eski Mezopotamya toplumlarında olduğu gibi, antik Yunan ve antik Roma’da tapınak temizliğine dikkat çekmişler, temizlik amacıyla kutsal sular kullanmışlardır. Hristiyan inanışındaki vaftiz suları ise yeniden doğumu canlandırmayı ve aynı zamanda arınmayı temsil edilmektedir. İslamiyet’te ise zemzem suyunun kutsal ve şifalı olduğuna inanılır. Su simgeciliği, insanın olduğu her evrede ve her inanış motifinde bulunmuştur.

---

²³ Eliade, **a.g.e.**, 2005, s. 226.

²⁴ Eliade, **a.g.e.**, 2005, s. 227.

²⁵ Mircea Eliade, **a.g.e.**, 2005, s. 227.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLT KAVRAMI VE SULAR

1.1. Kült Nedir?

Kült kelimesi, günümüzde sanat alanında sıklıkla kullanılan kelimeler arasındadır. Kült teriminin sanatsal anlamı ile dini anlamı birbirinden tamamen farklıdır. Bu çalışmada kült terimi sanatsal anlamından ziyade araştırmanın konusunu oluşturan inanç noktasında ele alınmıştır. Mitoslar, ritüeller ve kültürler, ağırlıklı olarak kültlerin etrafında ortaya çıkar ve şekillenir. Bu nedenle bir toplumu anlayabilmenin yolu kültlerden geçer. En eski dönemlerden günümüze kadar birçok kült ortaya çıkmıştır.

Fransızca kökenli olan “Kült” sözcüğü, “Culte” olarak literatüre geçmiştir. Diğer dillerde ise orijinaline sadık kalınarak, İngilizceye “cult”, Almancaya “kult” olarak geçmiştir. Kült sözcüğü, Fransızcada: “1. Tapma, tapınma, tapınç. 2. Din; mezhep. 3. Ayin, ibadet. 4. Saygı, büyük sevgi²⁶” anlamlarında kullanılmaktadır. Sözcüğün sosyolojik anlamı ise Marshal’ın sosyoloji sözlüğünde: “Tanrıya bağlılığı tezahür ettiren, metafizik bağımlılık ve eylemdir.”²⁷ şeklinde ifade edilmiştir. Kült, tanrı ile bağlantı kuruma, manevi olarak bağlılığını pekiştirme durumudur. Orhan Hançerlioğlu ise kült kelimesi için genel olarak *tapım* ifadesini kullanmıştır.²⁸ Kült kavramı, Antropoloji Sözlüğünde: “Kutsal olarak bilinen varlıklar çevresinde oluşmuş, saygı, tapınma, dua, kurban ve ritler gerektiren, özel yer ve zamanlarda bayram ve törenleri bulunan, kült araçlarıyla cemaat liderlerini içeren inanç ve tapınış...”²⁹ şeklinde açıklanmıştır.

Tüm bu açıklamalardan, kültün oluşması için öncelikle kutsala ihtiyaç olduğu sonucuna varılmaktadır. Kutsal olana karşı hürmet etme, kutsalı memnun edebilme

²⁶ Tahsin Saraç, **Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük**, Adam Yayınları, İstanbul, 1999, s. 355.

²⁷ Godon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman Akınay-Derya Kömürcü, Ankara, 2005, s. 441.

²⁸ Orhan Hançerlioğlu, **Dünya İnançları Sözlüğü: Dinler, Mezhepler, Tarikatlar Efsaneler**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 281.

²⁹ Kudet Emiroğlu, **Antropoloji Sözlüğü**, Bilim Snata Yayınları, Ankara, 2009, s. 519.

arzusu ve iletişiminde kalma güdüsü, kültlerin oluşmasındaki temel etkenlerdir. Kült, bir varlığı Tanrı olarak ilan etmez. Kutsallığı, yani tanrısallık barındırdığını anlatır. Tanrı değildir ancak tanrısaldır. Fuzuli Bayat, kült için bir eserinde: “*Kült ve inanç, insan toplumunun asırlarca geliştirdiği davranışlar -ki buna iyi kötü, aydınlık karanlık, yararlı yararlı, kutsal sıradan vs. kalıplaşmış zıtlıklar dâhildir- sistemidir...*”³⁰ derken, zaman içerisinde insanoğlunun davranış ve yaşayışında etkili olan inanç sisteminde kültlerin anlaşılmasının ve öneminin su götürmez bir ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Bu konu hakkında Eliade’nin söylemleri de oldukça kıymetlidir. Eliade’ye göre tüm eski dönem ilkel sayılan dinlerde ilahi varlık olarak kabul edilen aşkın varlık, çok yüksek olduğu için ulaşılamaz durumdaydı. Bundan dolayı ağırlıklı olarak göksel bir varlık olarak kabul edilmişlerdi. Madem gökyüzü mutlak şekilde vardır, o zaman tanrı ya da tanrılar gök kubbededir, düşüncesi ile “gökyüzü sakinleri” olarak anılmışlardır. Fakat insan, tapınma için somut kavrama ihtiyaç duyar. Ulaşamadığı aşkın güce ulaşma yolları arar. Bunun için kutsalın yeryüzünde tezahürü olacak nesnelere ya da somut varlıklara kutsiyet atfederek eşyalara, nesnelere, simgelere yönelir ve bu ihtiyacını açığa vurur. Örneğin bir taşın kutsiyet atfedilmesi durumunda kutsalın biçimini ortaya çıkartmış olur. Bu taş kozmik bir boyuta kavuşturularak kesinlikle incitilemez, değiştirilemez, saygısızlık yapılamaz. Artık o taş, diğer taşlar gibi değildir. O, seçilmiş ve değerlidir. İnsanoğlu, erişemediği aşkın varlığa bu ve buna benzer yollarla bağ kurarak tapınışını gerçekleştirir.³¹

Kült oluşturmaya, tanrının tezahürünü yeryüzünde arayarak tapınım gerçekleştirme durumu olarak özetleyebiliriz. Ahmet Yaşar Ocak, eserinde kült oluşturma durumunu üç koşula bağlı olduğundan bahsetmiştir: “1. *Külte konu olabilecek bir nesne veya şahsın mevcudiyeti. 2. Bu nesne veya şahıstan insanlara fayda yahut zarar gelebileceği inancının bulunması. 3. Bu inancın sonucu olarak faydayı celbedecek ve zararı uzaklaştıracak ziyaretler, adaklar, kurbanlar ve benzeri uygulamaların varlığı.*”³² Bu açıklamaya göre öncelikle kült oluşturacak varlığın bulunması temel

³⁰ Fuzuli Bayat, “Türk Mitolojik Sistemi (Kutsal Dışı-Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler-İyeler ve Demonoloji)”, Cilt: 2. Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007, s. 79.

³¹ Eliade, **a.g.e.**, 2005, s. 51. Eliade, **a.g.e.**, 1991, s. 97-100.

³² Ahmet Yaşar Ocak, **Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1983, s. 70.

şarttır. Kutsiyet atfedilmesinin ne faydası olacak, ya da ona karşı bir kutsama yapılmaması durumunda karşılığında nasıl bir zarara uğrayacak, son olarak yapılan kutsamanın ayinlerce desteklenmesi ile kutsal olanla bağlantı kurulumu sağlanmış olacak ki nesne veyahut mekân diğerleri tarafından da kült olarak anılsın, kabullenilsin.

İnsanın merkezinde olduğu her şey külte konu olabilir. Kültün toplumun yaşadığı coğrafyaya, ekonomik durumuna, siyasi koşulları gibi şartlara göre farklılık göstermesi hayli olağandır. Kült duyulan nesneye, kişiye ya da davranışa karşı büyük bir bağlılık gerektirmektedir. Bu nedenle kült, aynı zamanda bütüncüdür. Bulunduğu topluma mâl olmadan, kutsallık atfedilen külte dönüşmeden gelecek nesillere aktarılamaz. Yani tarihsel süreç içinde sürekliliği de esastır. Gelenek halini almaması durumunda taşınma işlemi gerçekleştiremeyeceğinden kült zamana yenik düşer ve kaybolur.

1.2. Su Kültü

İlkel dinlerde tabiata karşı tapınmanın hayli yoğun olduğu görülmektedir. Depremler, seller, yağmurlar, volkan patlaması gibi doğa olaylarına karşı duyulan büyük şaşkınlık ve hayranlık zamanla saygıya dönüşerek kutsallık atfedilmiş ve kült halini almıştır.³³ Kültü oluşturan varlıklar kesinlikle tanrının kendisi değil, tanrının yeryüzündeki tezahürleridir. Kutsallık atfedilen en değerli maddelerin başında şüphesiz su gelmektedir. Tanrının yeryüzündeki tezahürü olarak suya kutsiyet atfedilmesi, suyun etrafında gelişen olayların da kült halini almasını sağlamıştır. Ahmet Yaşar Ocak'ın sözünü etmiş olduğu üç temel prensibe göre; kutsiyet atfedilecek bir varlık vardır. Bu varlık, kişiye sonsuz iyilikler getirebileceği gibi zarar da verebilir. Tanrıya yaklaşma adına su ile ayinler yapılır ya da suya kurbanlar bahşedilerek tanrıya ulaştırması beklenebilir. Bu prensipleri ihtiva eden su, birçok toplum tarafından kutsal kabul edilmiş ve kült halini almıştır. Suya karşı olan inançlar ve suyun tanrı olarak kabul edildiği durumlar dışında, suya karşı yapılan ayinlerde ya da sunak olarak verilenler suya ait değildir. Çünkü kült merkezi olan su, tanrı değil, sadece tanrı ile aradaki bağlantı noktasıdır. Suyu bizzat tanrı olarak kabul eden

³³ İbrahim Kafesoğlu, **Eski Türk Dini**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s. 42-43.

toplumlarda ise kült oluşturmada ziyade bizzat tanrının kendisi olarak görülmesi vardır.

İnsanoğlu, saf ve temiz oluşu veya yıkıcı gücü sebebiyle suya kutsiyet atfetmiş olabilir. İnsanoğlunun, suyun yıkıcı etkilerine karşı hayatta kalma içgüdüğü ile kendini korumaya çalışmış olması ve suyu sakinleştirebilmek için ona saygı duyması gerektiğine inanmış olması olasıdır. İnsanın doğayla anlaşması, zıtlıkları minimuma indirmesi uğruna verdiği çaba kültürünün bir parçasını oluşturmaktadır. Dört unsurdan biri olan su, yaşam için vazgeçilemez bir maddedir. İnsanın yemesinden, arınmasından, hayat kaynağına yakın yerde ikametine varıncaya dek, doğal ihtiyaçları karşılamak için ihtiyaç duyulan suyun aynı zamanda akışkanlığı ve büyük taşkınlarla yok edici özellikleriyle insanları korkutan bir yönü de vardır. Bu özellikleri nedeniyle kutsiyet almış ve inanışlarla kült haline gelmiştir.

1.3. Suyun Dini Mahiyeti

Suyun insan hayatındaki yeri ve önemi yüzyıllar boyunca azalmadan devam etmektedir. Suyun kutsallığı ve evrenselliği, insanlık tarihi boyunca sürmüştür. Suya atfedilen evrensel kutsiyet dini inançlarda varlığını göstermektedir. Kitabı Mukaddes'te: *“İrmağın aktığı yerlerde her çeşit canlı yaratık kaynaşacak. Çok sayıda balık olacak. Çünkü bu sular oraya akıyor, oradaki tuzlu suyu tatlı suya dönüştürüyor. İrmak aktığı her yere yaşam getirecek.”*³⁴ Suyun varlığı yaşamın tezahürüdür. Kuran-ı Kerim'de *“Biri tatlı ve susuzluğu giderici, diğeri tuzlu ve acı olan iki denizi karışacak şekilde salıveren ve ikisi arasına bir engel, aşılmaz bir perde koyan O'dur.”*³⁵ Sular, tatlı ve acı olarak ikiye ayrılmıştır. Tatlı sular içme suları olarak kullanılır. Yeryüzünde her dinde tatlı suların kutsal kabul edilmesi bundan kaynaklı olabilir. Mitolojilerde tatlı suyun cinleri, perileri koruyucuları vardır. Su; ölümle yaşamı, yokluk ile bolluğu, medeniyetlerin oluşumu ya da medeniyetlerin yıkımı gibi kendi içinde birçok zıtlığı bir arada barındırır.

³⁴ Kitabı Mukaddes, Hezekiel 47: 9, 1998.

³⁵ Hayrettin Karaman, **Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, C. IV, Ankara, 2012, s.129.

Genel anlamda suya atfedilen dini boyut; hayat bahşeden, günahlardan arındıran, temizleyen, yaratan, yok eden, bereket veren, kutsalla bağlantıda olabilen kudret olarak değerlendirilebilir.

1.3.1. Su Tanrıları

Daha önce de belirtildiği gibi, yaşam kaynağı olması, hayatın devamlılığını sağlaması, bereketin ve arınmanın sembolü olmasından dolayı her toplumda suya kutsiyet atfedilmiştir. Kutsalı kişiselleştirme ile bağlantılı olarak suya tanrısal manalar verilmesi, tapınmanın yanında suyun tanrılaştırılması ilkel dinlerde sık karşılaşılan bir durumdur. Mezopotamya bölgesinde yaşayan toplumlarda suyun tanrılaştırılması bir hayli fazla görülmektedir. Su, tanrı figürü olması yanında, zamanla tanrıların yaşam alanı ve ruhların ikametgâhı olarak kabul edilmiştir.

Mısır mitolojisinde de kutsal kabul edilen su kişiselleştirilerek tanrı haline getirilmiştir. Mısır mitolojisinde göklerin, yerin ve bunların içinde bulunan her şeyin kendisinden meydana geldiği, derin ve sınırsız bir su kültü inancı vardır. Su âlemi sık sık Nil olarak tanımlanmıştır. Nil nehri Mısır'a hayat veren can damarıdır. Bu ulu nehrin etrafında yetişen bitkiler, hayvanlara ve insanlara hayat vermektedir.³⁶ Mısır'da kişiselleştirilmiş tanrılardan biri de Osiris'tir, çünkü o hem tanrı hem de insandır. Yaratılış ve bereketli olan her şey Osiris'ten gelmektedir.³⁷ Sulu kütlenin en alt çemberi 'alttakileri çevreleyen Osiris' olarak tanımlanmıştır.³⁸ İlk zamanlardan beri Nil nehrinin ve tahılın tanrısı "Osiris"tir. Osiris'in görevi bereketi sağlamak ve en önemlisi istenmeyen su taşkınlarına engel olmaktır. "*Nil nehrinin taşması, kuruması ve tekrar taşması; Osiris'in ölmesi ve yeniden hayata dönmesi demektir.*"³⁹

³⁶ Eliade, a.g.e, 2005, s. 170.

³⁷ Robert Graves, , **Larousse Encyclopedia Of Mythology**, Prometheus Press, New York, 1959, s. 19.

³⁸ Mercer, "Water, Water-Gods (Babylonian)", Encyclopedia of Religion and Ethics, C. XII, Ed. James Hastings, Charles Scribner's Sons, New York, 1951, s. 710.

³⁹ Donna Rosenberg, **Dünya Mitolojisi Büyük Destanlar Ve Söylenceler Antolojisi**, İmge Kitabevi, 2003, s. 170.

Görsel 1.1. Tanrı Osiris.

Kaynak: <https://www.timelessmyths.com/gods/egyptian/osiris/> (erişim tarihi: 25.09.2023)

Mısır inanç sistemine göre her şeyden önce yeryüzünde bulunan ana madde su idi. Piramit metinlerinde geçen yaratılış efsanesinde; “*İnsanlar ve tanrılar yok iken, ölüm mevcut değil iken, ezeli kaos okyanusunda karalar ve sular meydana geldi.*” ifadeleri yer almaktadır. Eski Mısır kozmogonisinin temelleri de suya dayanmaktadır. Mısır kozmogonisinde ilk kaostan “Nun” ya da “Nu” olarak bahsedilmektedir.⁴⁰ “Nun” ya da “Nu” yaratılıştan önce her şeyin ve tüm varlıkların tohumlarının bulunduğu ilkel okyanus kaosudur. Su kendisinden çıkan tüm tanrıları desteklemektedir.⁴¹ Mısırlılar, Nil’in görünen ve görünmeyen dünyayı sulayan ilkel okyanusun Nun’dan geldiğine inanmaktadırlar.⁴² Mısır’da tüm göllerin, nehirlerin, çeşmelerin, kuyuların ve akarsuların ilahi özü içinde barındırdığına inanılmaktadır. Bu nedenle balıklar da kutsal sayılmış; en eski hanedanlık dönemlerinden en son hanedanlık dönemlerine kadar saygı görmüştür. Balıklar tanrıların simgesidir.

Mısırlılar’a göre bütün akarsular ve çeşmeler, göller ve nehirler, ruhların meskeniydi ve onlara tapınılması gerekiyordu. Mısır’ın bir diğer önemli tanrısı, “Hapi”dir. Her şeyin ondan geldiğine inanılır. Suyun dişil halini temsil eden Hapi, aynı zamanda Nil nehrinin de tanrısını temsil etmektedir. Vatikan Müzesi’nde temsili

⁴⁰ Sayım, **a.g.m**, 1996, s. 129.

⁴¹ Graves, **a.g.e**, 1959, s. 11.

⁴² Graves, **a.g.e**, 1959, s. 38.

heykeli yapılan Hapi, etrafında çocukların olduğu, sakallı bir biçimde tasvir edilmiştir. On altı tane çocukla tasvir edilmesinin sebebi, on altı gezin altına Nil taşkınlarının düşmesi durumunda kuraklığın baş göstereceğine olan inanç yatmaktadır.⁴³ Yunan-Roma döneminde su baskınlarının ideal boyutu on altı arşın olarak sabitlenmiştir. Vatikan'daki ünlü Nil heykelini süsleyen on altı bebeğin sırrı budur. Nehrin on altı arşına ulaşması için Mısır halkı Hapi'ye sunaklar sunarak onu memnun etmekle ilgilenmişlerdir.⁴⁴

Görsel 1.2. Vatikan müzesi Nil tanrısı figürü.

Kaynak: https://www.muzebiletleri.com/bilet/italya/roma/vatikan-muzesi/#Misir_Muzesi
(28.29.2023)

Mısır toplumları arasında yağmur damlası gibi olan “çiğ” içinde “Anat” isimli bir tanrı bulunmaktadır. Anat, bitki örtüsünün yeşermesinde rol oynamaktadır. Çünkü Anat’ın çiğ’i yağmur gibi yeryüzüne yağdırdığına inanılmaktadır.⁴⁵

Su, nehir, tanrılar kültü Yunan-Roma geleneğinde de vardır ancak bu çalışmada hepsine değinmemiz olası değildir. Yunan mitolojisine göre de, su tanrıları sudan doğar. Örnek olarak Thetis, denizlerin “Nympha”⁴⁶sıdır. İyiliğe de kötülük kadar yakındadırlar. Bu nedenle Nymphalar’a gösterilen saygının temelinde korku yatar. Kötülüklerinden korunmak için onları hoş etmeli ve saygı da kusur etmemelidirler. Hem doğumla hayatı bahşeden hem de ölümle hayata son veren olması

⁴³ Mercer, **a.g.m.**, 1951, s. 710-712.

⁴⁴ Graves, **a.g.e.**, 1959, s. 38.

⁴⁵ Graves, **a.g.e.**, 1959, s. 76.

⁴⁶ Nympha: bütün suların, bütün kaynakların, bütün çeşmelerin tanrıçasıdırlar. Her zaman sudadırlar.

sebebiyle su, iki yönlü bir çekim duygusu barındırmaktadırlar. Grek mitolojisine göre Uranus ve Gaina'nın oğlu ve yeryüzünde bulunan tüm suların sahibi olan "Oceanos'tur. O, tüm tanrıların babasıdır. "Thetiss" ise annesidir. Oceanus ve Tethys'in nehirler adında üç bin oğlu ve üç bin kızı vardır. Su Perileri, artı Metis (Bilgelik), Tyche (Şans) ve Styx (Cehennem Nehri) olarak bilinenleri en önde gelen çocuklarıdır.⁴⁷ Yunan mitolojisinde su tanrılarının bir diğeri de Poseidon'dur. Zeus'un kardeşi ve denizlerin tanrısıdır.⁴⁸ Yaşadığı kült merkezi, okyanusların dibinde bulunan sarayıdır. Üççatallı zıpkını daima elinde bulunur. Dişlerinin canavar dişleri olduğundan bahsedilmektedir. Yeryüzündeki sarsıntıların nedeninin su erozyonu kabul edilmesi nedeniyle Poseidon aynı zamanda depremlerin de tanrısı olarak görülmektedir. Poseidon, vahşi ve mutsuz olarak betimlenir. Poseidon'un var olması kozmik düzenin bir parçasıdır ve Yunan mitos inancına göre her şey sudan gelmektedir. Sular, yaratılıştan önce de vardır.⁴⁹

Ada ülkesi olması sebebiyle olsa gerek Japon halkının suya verdiği önem büyüktür. Japon yaratılış mitosunda, ilk yeryüzünde bulunan madde diğer mitoslar da olduğu gibi suya dayanmaktadır. İlk yaratılan temel madde sudur. Suyun tezahüründe tanrılar yaratılmıştır. Yaratılan tanrılar diğerini yaratmış, böylece Japon kozmosu su ile başlamıştır. Tanrı "İzagani" ve "İzanami" beraber gökyüzünde bulunan köprülerinden mızrak sarkıtmışlar. Mızrakların ucuna düşen su damlaları katılarak adaları oluşturmuşlardır. Şinto dininde birçok tanrının yaratılışı gerçekleşmiştir. Larousse Mitoloji Ansiklopedisi'nde şöyle bahsedilmektedir: "İzanagi ve İzanami göklerin yüzen köprüsünde durarak tanrıların verdiği mızrakla deniz sularını karıştırdılar. Su katılaşmaya başlayınca mızrağı geri çektiler. Mızrağın ucundan düşen damla pıhtılaşmış anlamına gelen "Onokoro" adasını oluşturdu."⁵⁰ Japon hakları arasında pınar su ve kuyular kültü hâkimdir. Pınarların ve kuyuların tanrısı bulunmaktadır. Kuyuların tanrısı "mii-no-Kami"dir. Yeni bir kuyu açıldığında özel bir

⁴⁷ Graves, **a.g.e.**, 1959, s. 93.

⁴⁸ Sayım, **a.g.m.**, 1996, s. 128.

⁴⁹ Eliade, **a.g.e.**, 2003, s. 210-211.

⁵⁰ Graves, **a.g.e.**, 1959, s. 416.

arınma töreni yapılır ve kuyu bittiğinde arınma sunusu olarak biraz kuyuya tuz atılmaktadır.⁵¹

Çin kozmogonisinde tanrıları insanlardan ayırmak kısmen mümkün değildir. Mitoslarında tanrı ve insan figürü karışacak derece iççice geçmiştir. Çin yaratılış mitosunda Taoizm anlatısında, yumurta şeklinde bir kaos vardı. Pangu'ya hamile kaldıktan sonra onu iki zıt parçaya ayırdı. Yin ve Yang ortaya çıktı, Yang sıcaklığı simgelediği için güneş ve ateşi oluştururken Yin de soğuğu simgeleyerek su ve ayı oluşturdu. Bu iki zıt kutup dengeyi sağladıkları sürece varlığı oluşturmaktadırlar.⁵² Çin mitosunda su tanrısı “Şuanming”tir ve kışın karların yağmasından sorumludur.⁵³

Kızılderililerde “Ngurvilu”, nehirlerin ve göllerin güvenliğinden sorumlu tanrıdır. Kedi şeklinde tasvir edilen bu tanrının sorumluluğu, nehirde ya da gölde bir Kızılderili'ye kötü bir şey olması halinde onu sorumlu tutmaktadırlar.⁵⁴

Eski İran mitolojisinde, tanrının yarattığı yedi önemli maddeden ikincisi sudur. İlk olarak gök, daha sonra da su gelmektedir. İran mitosunda sulardan sorumlu kutsal “Hordad”tır. İran mitosunda suya saygı duyulmuş ve suyu kirletmek günah kabul sayılmıştır.⁵⁵ İnanca göre suya gerekli önemi göstermemenin karşılığında ruhlar azaba uğramaktadır. İran kutsal metinleri Ardaviraf'ta şöyle geçmektedir:

“1- Baş aşağı asılmış birkaç erkek ve kadının ruhlarını gördüm.

2- Bütün bedenlerini yılanlar, akrepler ve diğer yırtıcı canavarlar kemirip parçalıyorlardı.

3- Bunlar hangi insanların ruhları diye sordum

4- Kutsal Sुरुş ve tanrı Azer şöyle cevap verdiler: bunlar dünyadayken su ve ateşe gereken saygıyı göstermeyen, ateş ve suya pislik atanlardır.”⁵⁶

⁵¹ Graves, **a.g.e.**,1959, s. 423.

⁵² Eylül Arslan, “Çin Japon ve Kore Mitolojilerinin Ortak Söylenceler Üzerinden İncelenmesi”, **Doğu Asya Araştırmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, 2019, s. 102.

⁵³ Arslan, **a.g.m.**, 2019, s. 100.

⁵⁴ Graves, **a.g.e.**, 1959, s. 453

⁵⁵ Nimet Yıldırım, “İran Mitolojisinde Su, Su İle İlgili Kutsal Ve Törenler”, **Doğu Araştırmaları**, Cilt 1, İstanbul, 2008, s 8.

⁵⁶ Nimet Yıldırım, **Ardavirafname**, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 111.

Kutsal kitapları Avesta’da ayinde su bulundurmak için özel görevli kimse bulunmaktadır. “Yeziş” övgü ya da yalvarış anlamında ki bu kelime “Yezişne Övgü Ayinlerinde” rehberlik eden kişi Abirit’tir. Ayin sırasında su bulundurma ve ayinde suyla ilgili bölümlerde görev almaktadır.⁵⁷

İskandinav mitoslarında, ucu bucağı belli olmayan sınırsız okyanusların temsil ettiği tanrı bulunmaktadır. “Aegir” adı verilen tanrının karısı Ran da denizlerin üzerinde ağ gezdirir ve ağa takılan ne varsa denizin dibine çekmektedir. Hatta inanışa göre boğulan her insan ağa takılarak Ran’a gider. Aegir ve Ran’ın dokuz kızı vardır. Onlar ise okyanusun bir yönünü temsil etmektedirler.⁵⁸

Suyun tanrıları kadar perileri de kültler içerisinde yer almaktadır. Nasıl ki her ırmağın kendine özgü bir tanrısal kişiliği varsa, her dere, pınar veya havuz suları da peri olarak bilinen bir tanrıyı barındırıyordu. Su perileri yaşadıkları yere göre sınıflandırılırdı. “Potamidler” nehirlerin ve derelerin perileriydi; “Naiadlar” dere perileriydi; “Crenae veya Pegae” pınarların perileriydi; “Limnadlar” durgun suların perileriydi.⁵⁹ Ayrıca kilisenin bağrına kabul edilmek isteyen iblislerle ilgili vakalar da vardı. Bir gün iki çocuk babalarının evinin önünden geçen nehrin kıyısında oynamaktayken, Su, “Sprite” aniden nehrin yüzeyine çıktı ve arpını alarak harika bir şekilde çalmaya başladı. Çocuklardan biri onun sözünü kesti. ‘Böyle oynamanın sana ne faydası var?’ diye sordu. “Asla sonsuz kurtuluşa ulaşamayacaksınız.” Bu sözler üzerine su-Sprite acı acı ağlamaya başladı; sonra arpını bir kenara fırlatıp tekrar sulara daldı. İki çocuk eve döndüklerinde olup biteni papaz olan babalarına anlattılar. Babaları, zararsız bir varlığı böyle bir umutsuzlukla doldurdukları için onları sert bir şekilde kınadı ve ‘suların adamı’na günahlarının bağışlanması ve sonsuz kurtuluşu için söz vermeleri emriyle onları nehir kıyısına geri gönderdi. Kıyıya geldiklerinde iki çocuk Sprite’ın hâlâ ağladığını ve yas tuttuğunu fark ettiler. Ona şöyle dediler: “su-Sprite, böyle üzülme. Babamız Kurtarıcı’nın sizin için de yeryüzüne

⁵⁷ Yıldırım, **a.g.e.**, 2011, s. 182.

⁵⁸ Eliade, **a.g.e.**, 2003, s. 213.

⁵⁹ Graves, **a.g.e.**, 1959, s. 171.

geldiğini söylüyor.” Hemen su- Sprite gözyaşlarını sildi, arpını tekrar eline aldı ve yine tatlı melodiye başladı.⁶⁰

Su insanlığın başlangıcından günümüze kadar kutsiyet atfedilen bir doğa unsurudur. İlkel dinlerde bu durum kutsalı somutlaştırmada ileri seviyeye ulaşarak tanrısal bir nitelik kazanmıştır. Tanrısallık kazanmasının ardından suya karşı bir tapınma durumu da ortaya çıkmaktadır.

1.3.2. Mucize ve Kehanet Suları

Dinsel anlamda çok yönlü kavramlar içermesi sebebiyle su ile ilgili en eski dönemden günümüze değin birçok tapınma kültü doğmuştur. Bu kült, herhangi bir akarsu ya da pınarın kutsallık kazanmasıyla oluşturulmaktadır. Kutsallık kazanmasının temelinde akarsuyun hareketli olması, esinlenen kaynağı oluşturur. Akarsu sürekli bir devinim halindedir. İyileştirir, temizler, yaşamı ifade ettiği için canlıdır. Bu nedenle ona karşı kutsiyet atfedilmesi kaçınılmazdır. Suya tapma durumu, suyun kişileri iyileştirme gücünün olduğuna inanılmasından doğmaktadır. Özellikle termal suların bulunduğu yerde insanların tedavi olması, suyun dinlendirici özelliği ve ağrıları geçirdiğine karşı olan inanç suya hayranlık uyandırmaktadır. Bu durum en eski dönemlerden günümüze kadar suyun şifacı olduğu fikrini yaşatmaktadır. Su tapınmaları neolitik çağdan bugüne değin süregelmiştir. Dünya üzerinde suya tapma ve onun mucizeler getirdiğine karşı olan inanç hayli kuvvetlidir. Su ayinlerinin birçok örneği bulunmaktadır. Bunlardan Saint-Andeol gölü ayinlerinin yapılışı şu şekildedir: İnsanlar göle gelirler, orada üç gün kalırlar. Gölün etrafında eğlenceler yaparlar ve göle iç çamaşırlarını, kıyafetlerini sunarlar. Dördüncü gün şiddetli yağmur başlayınca yağmuru kutsarlar ve ayini sonlandırırlardı.

İngiltere’de en eski dönemlerde mezarlıkların ya da anıtların çevresinde mucize veya şifacı olarak adlandırılan kaynaklara rastlanmaktadır. Sardunya halkları da su kaynaklarını kutsallaştırmış ve adaklar adanmış, kaynakların çevresine mabetler yapmışlardır. Bu mabette kişinin suçlu olup olmadığını anlamak için suçlanan kişinin elini kaynar suya batırmaktadırlar. Bir başka suya karşı kehanet oluşturma durumu ise

⁶⁰ Graves, a.g.e, 1959, s. 292.

Yunan Sibylla tapınım merkezidir. Yunanlılar su basmış bir mağarada istihareye yatmak için burayı kullanmışlar, suyun gücünden destek almışlardır. Kehanet genellikle suyun olduğu bölge ve çevresinde gerçekleşmektedir. Oropos'da Amphiaraos tapınağının olduğu yerde insanların şifa bulduğuna inanmışlar ve suya para atmışlardır. İnanışa göre Pythia, çeşmeden su içerek kehanete hazırlanmaktadır. Claros'ta rahip bir mağaraya gider, orada efsunlu olduğuna inanılan sudan içer ve insanların düşüncelerini okumaya başlar. Kendisine sorulan soruları şiirsel bir dille söylemesinin sebebi de bu efsunlu suyu içmesinden gelir.⁶¹

Bazı suların şifa verdiğine dair inanç birçok toplumda yer etmiştir. Mezopotamya toplumlarından olan Babil'de hastaya su serptikten sonra iyileşme beklenmekteydi. Kutsal sulardan olan Dicle ve Fırat nehirlerinden bu su temin edilirdi. İlkbahar zamanlarında Fırat nehrinde banyo yapan kişiye bir sene boyunca hastalık gelmeyeceğine inanılırdı. Bir başka mucize gösterme şekli olarak, kısırlığa iyi geldiğine dair inanç bulunmaktadır. Çocuğu olmayan kadın suya girer ve yıkanırsa suyun bereketi ile hamile kalabilirdi. Suyun, tanrı ile iletişime geçerek kişiye bilgi aktarımı yaptığı fikri ise suyun mucize unsuru ya da gelecekte haber verme yani kehanet boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶²

Suyun mucizeler barındırdığına dair olan bu inanç pagan Slavlar arasında da çok yaygındır. Halk masallarında sıklıkla ölüden söz edilir. Su ve yaşa su. Her birinin mucizevi gücü vardır. Efsanevi bir kahraman, düşmanının kılıcıyla can verdiğinde ve bedeni parçalanmış halde yerde uzandığında, peri onun üzerine 'ölü' serpti derlerdi. Su, ayrılan parçaların tekrar bir araya gelmesine izin verdi. Sonra üstüne "can suyu" serpti ve kahraman yeniden hayata döndürüldü. Eski Slavlar, yakınında sıklıkla dua ve kurban yerleri bulunan kutsal kaynaklara saygı duyuyorlardı. Bazı ülke halkları on dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar "sudan özür dileme" şeklindeki geleneği sürdürdüler. Suyun affını dileyen kişi, hastalığını iyileştirmek için suya bir parça ekmek atardı. Su, şeytan çıkarma olayını üç kez telaffuz edin: 'Sana geliyorum küçük su-anne, başı öne eğik ve tövbekâr. Beni bağışlayın; siz de, ecdadın ataları ve ataları.'

⁶¹ Eliade, **a.g.e.**, 2003, s. 206-209.

⁶² James, **Water, Water-Gods (Primitive And Savage)**, Encyclopedia of Religion And Ethics, C. XII, New York, 1951, s 706-707.

Saygı duyulası su Kupala kültüyle yakından bağlantılıydı. Buna göre; banyo yapmak, abdest almak ve çiçek taşlarını denize atmak su ritüelin önemli bir bölümünü oluşturuyordu.⁶³

1.3.3. Arınma ve Su

İnsanın yaratılışı gereği, hangi dine inanırsa inansın iyi kötü, sevap günah, doğru yanlış vb. kaygıları vardır. Bu nedenle insanoğlu yanlış ve kötü olanı icra ettiğinde günah hissinden kurtulmak için arınma yollarını aramıştır. Bu arayış çoğunlukla su ile gerçekleşecek birtakım ritüellere dönüşmüştür. Bu arınma ayinleri suya girme, su serpmeye ya da yıkanma şeklinde görülebilmektedir. Bu sayede insanoğlu maddi ve manevi yönden kendini huzurlu hissetmeye başlar. Korunmuş ve arınmış olma hissi kişide mutlu olma hali kendini güvende hissetme durumu yaşatır. Su, aynı zamanda yapılacak olan ibadetlerin ön hazırlığı niteliğindedir. İbadet öncesi suyla yıkanma birçok dinde yer edinmiştir. Kutsal olanla iletişim kurmadan ya da kutsala dokunmadan önce maddi ve manevi kirlilerden kurtulup saf, temiz bir şekilde huzura geçmesi gerekmektedir. Kutsal olanla bağ kuracak kişinin dış görünüşünün ve elbiselerinin temiz olması da son derece önemlidir. Suyu dalma bir nevi yenilenmeyi de simgeleyebilir. Anne karnında su dolu kese içerisinde hayat bulan insanoğlu, su ile tekrar kendini ilk geldiği ana götürmek, ilk doğduğu günkü gibi tertemiz olma arzusu duyabilir.

Kuzey Afrika yerlileri, gündelik normal hayatlarında asla yıkanmazlar. Sadece, ruhu kirlenen kişi vücudunu yıkamaktadır. İranlılar ise arınma kısmını o kadar ileri seviyeye taşımışlardır ki her türlü kirden yıkanarak çıkacağına olan inancı yanında uzun ağızlı bir testi içerisinde temiz su taşıyarak gezmektedirler. İranlılar kirlenen her uzvu hatta gözlerini bile yıkayarak arındırmada aşırı kaçmaktadırlar. Büyük kirlilerden arınmak için fışkıran kaynaktan temizlenmeleri gerektiğine inanmaktaydılar. Örneğin adam öldüren kişinin on dört kaynaktan arınması gerekmektedir.⁶⁴

⁶³ Graves, **a.g.e**, 1959, s. 306.

⁶⁴ Bachelard, **Su ve Düşler**, Çev. O. Kunal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 159.

Bazı ilkel dinlerde kişinin hayatında oluşan değişiklikler onlarda ayin yapma ihtiyacı doğurmuştur. Kişinin ergenliğe girmesi, evlenmesi, çocuk doğurması gibi önemli durumlar için arınmaya gereksinim duyulmuştur. Bu durumları yaşayan kişilerin mistik kabul edilmesi arınmayla sonlandırılmıştır. Bunları yaşayan kişinin kutsal kudretle donatıldığı düşünülmüştür. Bazı ayinlerle temizlenmeleri suyla arınmaları gerekmektedir.⁶⁵ Hatta bazı ayinlerden sonra da başka insanlarla temas etmeden evvel kendini arındırması gerektiğine inanılırdı. Bu bağlamda ayinden sonra kişi ya da kişiler vücudunu ve elbiselerini nehir ya da akarsuda yıkamak zorundadırlar.⁶⁶

Büyülerden korunmak ya da yapılmış olan bir büyüden kurtulmak için arınma ayini yapan kabileler vardı. Örneğin uzun bir yolculuğa çıkan kişinin yolda ona büyü yapıma ihtimaline karşı dönünce arınma törenlerinden geçmesi gerekmekteydi. Afrika'nın bazı bölgelerinde bir adam uzun yola çıkmışsa, döndüğünde evine ve eşine yaklaşmadan önce özel bir sıvıyla arındırılıp suyla yıkanması gerekmekteydi. Bura suyla arınmadaki amaç, adam, evinden ve eşinden uzaktayken başka bir kadının büyüüne maruz kaldıysa onu ortadan kaldırmaktı.⁶⁷

Bir Yunan geleneğinde kurban sunumu yapıldıktan sonra elini kurbanı süren kişinin evine dönmeden önce bedenini ve kıyafetlerini akarsu kaynağında ya da nehirde yıkması gerekmekteydi. Polinezyalılar, kutsal bir nesneye dokunduktan sonra arınmaları gerektiğine inanırlardı. Bulaşıcı kutsal bir hastalık gelmesinden korktukları için önce ellerini suda yıkamak zorundaydılar.⁶⁸

Hint kültüründe su önemli bir yeri oluşturmaktadır. Hinduizm, suyu fiziksel ve ruhsal temizliğin ve kurtuluşun kaynağı olarak görmektedir. Arınma hakkında kutsal kitapları Rig Veda'da şöyle geçmektedir: "*Kral Varuna tarafından insanların doğru ve doğru olmayan (eylemlerini) kontrol ettikten sonra evrenin ortasına gönderilen sular, tatlılık damıtan, ışıkla dolu ve büyük arındırıcı olan, ilahi değerlerle dolu olan*

⁶⁵ James, **a.g.e.**, 1951, s. 706.

⁶⁶ James, **a.g.e.**, 1951, s. 706.

⁶⁷ James Frazer, **Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökleri**, Çev. Mehmet H. Doğan, Cilt I. Payel Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 153.

⁶⁸ James Frazer, **Altın Dal Dinin Folklorun Kökenleri**, Çev. Mehmet H. Doğan, C. II, Payel Yayınevi, Cilt II. İstanbul, 1992, S 57.

su, bu dünyada bana yardım eder ve benim tarafımdan kabul edilir.” Arındırması için evrende suyun yaratıldığı inancı Hindularda hâkimdir.⁶⁹ Hinduizm’in ünlü hac yerlerinin çoğu bir dere, nehir kıyısı veya iki nehrin birleştiği yerde bulunmaktadır. Hindu tapınakları da su kütlelerinin, akarsuların veya nehirlerin kıyısında yer alır veya tapınağa yakın bir yerde bir gölet inşa edilir. Böylece tapınağa giren kişi tapınakta ibadet etmeden önce vücut uzuvlarını yıkayabilir. Özellikle inanmış kişi, sabah duası olan Samdhya’yı yapmadan önce zorunlu olduğuna inanılan bir temizlik uygulamasından geçer. Samdhya’yı gerçekleştirmeden önce kişi iki eliyle bir fincan oluşturur, içini suyla doldurur. Hindu dininin kutsal metinlerinden ayetler okur ve suyu tekrar dereye atar. Bu işleme Tarpana adı verilir. Daha sonra sudan birkaç yudum alır ve Samdhya’yı gerçekleştirir. Hindular’a göre Samdhya’nın faydaları şöyle ifade edilir: “Her gün banyo yapan ve Samdhya uygulamasını ihmal etmeyen kişinin yanına kötülük yaklaşmaz. Tıpkı tüylü ırkın başı Garuda’nın yanına yılanın yaklaşmaması gibi.”⁷⁰

Suyun arındırması ardından koruyucu etkisinden yararlanma güdüsü Hindu toplumlarında da kutsal kabul edilmiştir. Hindistan’da bulunan bir inanç şekli de Sinizmdir. Sinizm inancında mabet uygulaması vardır. Bu uygulamaya göre mabedin ortasında kutsal kabul edilen bir havuz bulunmaktadır. Burada ilahileri olan “Kirtan” okunur. Mabedi ziyaret eden kişiler günahlarından arınmak için kutsal havuzda yıkanır.⁷¹

Rig Veda’da suya farklı tanrılar atfedilmiş ve su tanrılarına dua edilmesi istenmiştir. Bu su tanrılarında en önemlisi, adı Vedik, Sanskritçede “Su” anlamına gelen Ap (ap) teriminden türetilen Apas’tır. Apas’ın yanı sıra Indra, Varun, Parjanya gibi sularla ilgili farklı görevleri olan ve sulara atfedilen başka tanrılar da vardır. Indra’nın suların kurtarıcısı, Varuna’nın ise düzenleyicisi olduğuna inanılır.⁷²

Hinduizm’de su, cenaze törenlerinde de önemli bir rol oynar. Cenaze törenlerinde delikli bir ibrik su ile doldurulur ve ölen kişinin oğlu ibriği sırtına

⁶⁹ Muhammed Mehsud, “God, Man and Water: A Comparative Study of Islam and Hinduism”, **Pakistan Journal of Islamic Philosophy**, 2021, s. 19.

⁷⁰ Mehsud, **a.g.m**, 2021, s. 20.

⁷¹ Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2020, s. 193-194.

⁷² Mehsud, **a.g.m**, 2021, s. 23.

yerleştirir. Oğlu bir odun yığınının üzerine konan cesedin etrafında dönerken, su delikten sızarak yere düşer. Suyun serpilmesinin, ölen kişinin ruhunu serpilenden suyun çemberi içine hapsedeceğine ve bir hayalet şeklinde kaçmasına izin vermeyeceğine inanılır. Ceset daha sonra ateşe verilir ve ölen kişinin bedeninin külleri, ölümün onuncu gününde veya sonrasında kutsal Ganj Nehri'ne dökülür. Hindistan'da birçok nehrin kutsal sayılmasına karşın Ganj Nehri'nin en kutsal olduğuna inanılır. Bu nedenle Ganj suyunda yıkanmak tüm Vedik yazıtlarda dini bir görev olarak kabul edilir. Günahlardan arınmanın yanı sıra Ganj'in suyunun birçok hastalığı iyileştirici gücüne inanılır.⁷³

Yakılmadan önce arınma banyosu yapan kişi ardından yakılarak külleri Ganj nehrine savrulur. Böylece günahlarından ve bedeninden arınmış olur.

Görsel 1.4. Tanrıça Ganga Rölyefi.

Kaynak: Zöngür Sönmezdağ Canan, Hinduizm'in Önemli Tanrı ve Tanrıça Heykelleri, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 52, Eylül 2017, s. 113-147. s.139.

Ganj nehri tanrıçası Ganga'dır. Elinde su kâsesi tutmuş halde beyaz bir taç takılı kadın olarak tasvir edilmektedir. Ganga ile temas eden kişi yalan söyleyemez. Suyu temas edenlerin tüm günahları bağışlanır. Ganga'nın geçtiği toprak kutsaldır.

⁷³ Mehsud, a.g.m, 2021, s. 20-24.

Ölüler yakılarak külleri Ganga'ya bağışlanır. Her yıl düzenlenen Ganga şenliklerinde suya girerek yıkanma ayinleri yapılmaktadır.⁷⁴

Arınmaların özünde, ilk andaki gibi temiz olma haline dönme yatar. Kendini koruma ve ruhen temizlenerek yıkanmış olma durumu, yeni bir başlangıç yapma anlayışıdır. Günahtan kurtulma, arınma, temizlenme halinde kalma, kişinin huzurlu ve umutlu olmasını, yaşama bağlanmasını arttıran faktördür. Aksi halde kişi karamsarlığa kapılıp günahkâr ve pis, kötülülere açık ve de korumasız halde kalacak, bu durum toplumsal yaşamına ta etki edecektir.

Suyla arınma hemen her dinde ibadet öncesi yapılması gereken baş şartlardan biridir. Arınma ve ibadet ilk zamanlardan günümüzdeki dinlere kadar var olagelmıştır.

Zerdüşt inancına göre, dine girerken arındırılma işlemi gerçekleştirilmektedir. Bunun için dine kabul töreninde çocuk önce kutsanmış su ile yıkanır, ardından törene geçilir.⁷⁵

1.3.4. Bereketin Sembolü Olarak Su

Su, gökyüzünden gelen temiz suların toprakla buluşmasından ürün elde edilmesi ve böylece besin oluşumu açısından da olmazsa olmazımızdır. Bu durum kült halini almıştır. Bereketin simgesi olan tanrıçalardan yağmur yağdırması ve kuraklığın olmaması için yardım dileyerek adaklar adanmıştır. Antik dönemlerde Grek, Fenike ve Cermen toplumlarında bereket tanrıçaları Kibele, Afrodit, Athena gibi ilahlar vardır. Tanrıçaların kudretlerini arttırmak ve bereketin bol olması için tanrıçaların temsili heykelleri suya sokulurdu. Bu uygulama, suyun dişil unsurla kült haline gelmesine neden olmuştur. Doğurganlık ve bereket tanrıçalardan gelmekteydi. Bu durum başka toplumlarda su tapınması olarak karşımıza çıkar. Anne su tapınması uygulanmış, hatta bu anne su tanrıçası adına çocuklar kutsanmıştır. Kısır kadınlar anne su tanrıçasından yardım istemişlerdir.⁷⁶ Arap toplumlarında da suyun dişil olduğu inancı kabul edilmektedir. Çocuk sahibi olmaları için kadınlar erilliğin simgesi olan

⁷⁴ Zöngür, 2017, s 113-147. s.139.

⁷⁵ Küçük, a.g.e, 2020, s. 130.

⁷⁶ Gürkan, "Su", TDV İslam Ansiklopedisi, (22.09.2023).

tuzlu suda yıkanmışlardır.⁷⁷ İnanışa göre su, doğanın doğurganlığını belirler. Bulutları kırarak bize güneşi ve şafağı geri verir. Işık sağladığı için su, sadece savaş tanrısı olarak değil aynı zamanda bereket ilkesi olarak da karşımıza çıkmaktadır.⁷⁸

Durkheim'e göre ilkel insanların suyun bereketlenmesi için yağmur duası yapması, günümüzde ziraat ile uğraşan insanların doğru sulama ya da toprak bakımıyla verimi arttırmasının, ikisi için de aynı değerde olduğunu düşünmektedir. O dönemin insanları bereket için ayinler düzenlemişlerdir.⁷⁹ Bu ayinleri yapmayı insanların kendilerine mecbur hissetmeleri de olası bir durumdur. Çünkü insanoğlu ne yağmur yağdırabilir ne de rüzgâr estirebilir. Yapabileceği yalnızca rüzgârın esmesi veya yağmurun yağması için ayinler düzenleyerek ilahi kutsaldan yardım istemektir. Örneğin bereketin sembolü olarak kabul edilen Kybele'nin tasviri yıkanır ve yağmur yağması istenirdi. Buradaki amaç bereket tanrıçasını memnun ederek yağmurun yağmasını sağlamaktı. Bir bakıma büyü olarak görülen bu ayinde, bereket kültü için Kybele'yi yıkamak, suyun bereket ile olan ilişkisini ortaya koymaktadır. Tarımda bereketin olması için yine tarlaya gidecek ve ekin ekecek kişinin arınmış olması önemlidir. Toprağı işleyecek kişinin işleme geçmeden evvel arınmış olması gerekir. Tohumları toprakla buluşturan kişi önce su ile yıkanmalı, elbiseleri ve bedeni temiz olarak işlerini gerçekleştirmelidir.⁸⁰

Hindu toplumlarda bereketin sağlanması için görevli tanrı vardır. Kutsal metinleri Rig Vedalar'daki bir ayette Parjanya hakkında şunları ifade eder: Parjanya yeryüzünü sularıyla koruduğunda, yani yeryüzünü suladığında, (yağmurlar için) rüzgârlar eser, şimşekler çakar, bitki örtüsü filizlenir ve büyür, gökyüzü su damlalarını yağdırır ve yeryüzü tüm dünyanın refahı için yeterli hale gelir. Toprağın bereketi için yağmurun yağması, bitki örtüsünün canlılığı için tanrı inancı hâkim olarak suyun ondan geldiğine inanılmaktadır.⁸¹

⁷⁷ Annemaria Schimmel, **Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri**, Çev. Ekrem Demirli, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 26.

⁷⁸ Graves, **a.g.e.**, 1959, s. 342.

⁷⁹ Emile Durkheim, **Dini Hayatın İlkel Biçimleri**, Ataç Yayınları, İstanbul, 2005, s. 44.

⁸⁰ Eliade, **a.g.e.**, 2003, s. 327.

⁸¹ Mehşud, **a.g.m.**, 2021, s. 24.

İnsanoğlu için en korkutucu ve üzücü durum, şüphesiz kuraklıktır. Kuraklık, beraberinde kıtlığı getirir, Afrika'nın güney kesimlerinde ilkel kabilelerde kuraklığı ortadan kaldırmak için kadınlar erken doğan bebeklerin mezarına su döküp dans ederlerdi.⁸²

Taoistler yeni bir yıla girerken mutlaka temiz olunması gerektiğine inanırlardı. Bu yüzden heykellerini, evlerini, ibadet yerlerini temizleyerek arandıktan sonra yağmur yağması ve tarlaların bereketi için dualarla dans ederlerdi.⁸³

Örneklerden anlaşılacağı üzere ayinlerde büyücülük ile birlikte arzu edilen bereketin oluşması sağlanmaya çalışılmıştır. Dualarla, kurbanlarla ilahi gücün, kudretinden yararlanmak istemişlerdir.

1.3.5. Ab-ı Hayat

Bilinen ilk insandan bu zaman dek süregelen yegâne istek ölümsüzlük, ebediyete ulaşma ya da sonsuz olma arzusu olmuştur. Bu düşünce çerçevesinde farklı birçok kültürde ve toplumda buna ulaşma üzerine mitoslar ortaya atılmış, efsanelere konu olmuştur. Bunların başında yer alan mitoslardan biri de ölümsüzlük suyuna kavuşma, hayat veren su yani Ab-ı Hayat olmuştur. Bengüsü, ölümsüzlük iksiridir.⁸⁴ Bu suya erişenin, ebedi hayata kavuştuğuna inanılmaktadır. Eliade, hayat suyunu; kozmogoniyi temsil eden su, her derde deva olan, iyileştiren ve yaşamı sonsuz kılan madde olarak tanımlamıştır.⁸⁵ Yaşam suyu olarak kabul edilen bu mucize su, sonsuzluğa ulaşılabilecek bir araç olarak kabul edilmektedir. Ab-ı hayat suyunda yaşam, kudret ve ebediyet vardır. Birçok toplumdaki inanca göre, su hem varlıkların yaratılışında ki en önemli madde olurken hem de ebedi hayatı bahşeden kudret sahibi olarak benimsenmiştir. İnsanoğlunun var olma çabasının en güzel örneklerinden biri, hayat suyuna kavuşma ve sonsuzluk kavramını yakalama arzusudur. Hemen her toplumun din ve inanç sistemine bu durumun izleri görülmektedir. İnsanoğlunun ölümsüzlük kavramını suyla bağdaştırması, suyun insanların yaşam için ihtiyaç duyduğu yegâne madde olmasından gelmektedir. Suyun gücüne olan inanç ise su

⁸² James, a.g.e, 1951, s. 705.

⁸³ Parrinder, *Worship in The World's Religions*, Association Press, New York 1961, s. 148.

⁸⁴ *Resimli Türk Mitoloji Sözlüğü*, 2019, s. 34.

⁸⁵ Eliade, a.g.e, 2003, s. 200.

kültünü doğurmuştur. Kültlerin de etkisiyle hayat suyu olarak inanç sistemlerine girmesine zemin hazırlamıştır.

Hayat suyu alelade bir su olmadığı için, herkese açık ve ulaşılması kolay bir su değildir. Aksine hayat suyu erişilmesi belirli sınavlardan geçen, zorlu şartlar sonrasında güçlüklerle kazanılma şansı elde edilen bir durumdur. Eliade, hayat suyu hakkında; “Hayat suyu canavarlarca korunur, girilmesi ve erişilmesi zor yerlerde bulunur, cinlerin ya da tanrıların elindedir.” der.⁸⁶

Ab-1 hayat ya da hayat suyu birçok farklı toplulukta, farklı efsanelerle anılır. Kuzey Avrupa mitosunda Mirmir Pınarı vardır. Mitosa göre buz devlerinin yaşadığı yerde bulunur. Bu su, bilgelik suyudur. Bu sudan kim içerse suyun sahibi Mirmir gibi bilge bir kişiliğe sahip olur. Ancak bu suyu herkes içemez. Fedakârlık yapmadan suyu içmek mümkün değildir. Tanrıların babası olarak bilenen Odin, bu suyu içmek ister. Suyu içebilmesi için iki gözünden birini feda etmesi gerekir. Odin bir gözünü feda ederek suyu içer ve bilge bir kişilikle Tanrıların babası olmaya devam eder.⁸⁷

Antik Yunan döneminde yine hayat suyu yani ölümsüzlükle bağdaşan mit bulunmaktadır. Styks nehrinde yıkanma ve ölümsüz olma ile ilgili bu mitos, gümüş ayaklı kadın olarak bilinen Thetis'tir. Thetis, Yunan mitolojisinin su tanrıçasıdır. Thetis'in sevdiği başka biri olmasına rağmen, Zeus onun başka bir tanrıyla evlenip doğacak çocuğun ondan güçlü olmasını istemez. Bu nedenle onu ölümlü olan Peleus ile evlendirir. Thetis kocasını hiç sevmez ancak ondan doğan oğlu Akhilleus (Aşil), ünlü Troia Savaşı'nda savaşan Yunan'ın en güçlü savaşçısı olmuştur. Annesi oğlunun bedenine hiçbir silah etki etmesin diye onu topuğundan tutarak Styks nehrinde batırıp yıkar. Bu nehrde yıkananlara ölüm etki etmez. Artık Akhilleus'un vücuduna silah işlemez hale gelir fakat topuğunun kuru kalması onun tek hassas noktasıdır. Troialılar'ın ünlü kahramanı olan Hektor'u Aşil öldürür. Onun bu gururlu halleri Apollon'u kızdır. Paris, Aşil'in hassas noktasını bildiğini Apollon'a iletir. Paris, oku atar Apollon da hedefi ayarlar ve böylece aldığı tek yara ile Aşil ölür.⁸⁸

⁸⁶ Eliade, **a.g.e.**, 2003, s. 200.

⁸⁷ Rosenberg, **a.g.e.**, 2003, s. 220-221.

⁸⁸ Orhan Hançerlioğlu, **Dünya Mitoloji Sözlüğü**, Remzi Kitbevi, 2000, s. 26.

İslamiyet'te ab-ı hayat olarak anılan mitos çeşitli adlarla zikredilir. Aynü'l-hayat, ab-ı cavidani, ab-ı Hızır gibi nitelendirilir. Kuran-ı Kerim'de Hz. Musa ve Hızır kıssası olarak geçmektedir. Kıssaya göre bir gün Hz. Musa bir arkadaşıyla beraber kendisi ile görüşmesi emredilen kişiyle buluşma noktasına doğru yola çıkarlar. Buluşacakları yere geldiklerinde yanlarına aldıkları ölü balık dirilip suya atlayacak ve böylelikle buluşma noktası tespit edilecektir. Hz. Musa'nın arkadaşı balığın canlanıp atladığını söylemeyi unuttur. Yolda yemek için mola verdilerinde arkadaşı balığın denize atladığını söyler. Hz. Musa tekrar o yere geri döner. Aradığı kişinin orda olduğunu görür. Bu kulun gizli ilim bilen Hızır olduğu anlaşılır. Balığın Aynü'l-hayat kaynağından geçerken hayat suyunun sıçramaları, balığın dirilmesini sağlamış olarak anlatılır.⁸⁹ Buluşma noktası, Mecmau'l- Bahreyn "iki denizin karşılaştığı yer" olarak adlandırılmaktadır.⁹⁰ Benzer bir mitos da İskender-i Zülkarneyn olarak geçmektedir. Zülkarneyn, hayat suyunun varlığını haber alınca askerleri ve Hızır'la beraber yola çıkar. Zorlu bir mücadelenin ardından hayat suyunu yalnızca Hızır bulur ve çeşmeden içer. Yalnızca Hızır, suyu içtiği için ölümsüzlükle tanışır ve ebedi hayata kavuşur. Zülkarneyn ne kadar çabalarsa çabalasın çeşmeyi bulamaz ve kaderine rıza göstermek zorunda kalır.⁹¹

Büyük İskender'in de hayat suyu ile ilgili efsanesi mevcuttur. Büyük İskender hayat çeşmesini aramak için ordusu ile yola çıkar. Yolda mücadele sırasında sebebi bilinmeyen bir şekilde İskender ordusundan kopar. Yanında yalnızca aşçısı kalır. Aşçı yolda durdukları yerde yanında bulunan malzemelerden yemek hazırlamaya koyulur. Yanında cansız bir balık olan aşçı balığı çeşmede yıkadığı an balık canlanır. Suyu geri atlar ve kaybolur gider. Aşçı aradıkları hayat çeşmesinin bu olduğunu anlar ve çeşmeden su içer. Geri dönüp İskender'e çeşmeyi bulduğunu anlatır. Çevreyi arayıp tarasalar da çeşmeyi tekrar bulamazlar. Bu duruma çok sinirlenen İskender derhal aşçıyı öldürmeye çalışır, fakat ebedi hayat suyunu içen aşçı ölmez. İskender onu bir

⁸⁹ Ahmet Yaşar Ocak, "Âb-ı Hayât", **TDV İslam Ansiklopedisi**, (22.09.2023).

⁹⁰ Schimmel, **a.g.e**, 2002, s. 27.

⁹¹ Başak Çoraklı, "Anadolu Selçuklu Sanatında Ab-I Hayat Sembolizmi", **Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi**, 2020, s. 191.

kayaya bağlayarak denizin dibine atar. Deniz cinine dönüşen aşçısı denizin dibinde ebedi hayatını yaşamaya devam eder.⁹²

1.4. Yahudilik ve Hristiyanlık'ta Sular

1.4.1. Yahudilik'te Yaratılış ve Su

Vahye dayalı dinlerden biri Yahudiliktir. Halen yaşamaya devam eden bu inanç en eski ilahi dindir.⁹³ İnanç sisteminde bir dini inanış olması dışında etnik kimliği de ifade etmektedir. Tek tanrılı bir din olgusuna sahiptir. Üç farklı isimle anılmaktadır: İbrani, İsrail ve Yahudi'dir.⁹⁴ İbrani adı, Hz. İbrahim peygamberden gelmektedir. İlk bilinen yaşadıkları coğrafya Mezopotamya, Fırat ve çevresidir. Kavimler göçüyle birlikte Kenan bölgesine yerleşen kavim "Nehri Geçenler" anlamında kullanılmıştır. Yahudi kavramı; genel anlayışa göre İshak'ın oğlu Yakub'a dayanmaktadır. "Tanrıya Şükür" anlamında Yahudi denilmiştir. İbranice'de ise, tanrıyla güreşip onu yenen anlamında kullanılır. Hz. Yakub'un Tanrı ile güreşmesinden gelmektedir. Netice olarak Kenan diyarında İbrani, Filistin'de İsrail, Babil sürgünü sonrası İsrailoğulları, fert olarak da Yahudi denilmektedir.⁹⁵

Yahudi inancına göre yaratılış sudan gelmektedir. Çöl topraklarını verimli hale getiren, hayvanların ve insanların yaşamasına olanak sağlayan sudur. Tekvin'de yaratılış kısmında her şeyin sudan yaratıldığından bahsetmektedir. "*Yer ıssız ve boştu ve enginin yüzü üzerinde karanlık vardı ve Allah'ın Ruhu suların üzerinde hareket ediyordu. Ve Allah dedi: Suların ortasında kubbe olsun ve suları sulardan ayırsın. Allah kubbeyi yaptı ve kubbe altında olan suları, kubbe üzerinde olan sulardan ayırdı ve böyle oldu. Ve Allah Kubbeye gök dedi*"⁹⁶ Suların ayrılması, gökyüzünü oluşturdu. Daha sonra karaların oluşumunu açıklar: "*Tanrı, "Göğün altındaki sular bir yere toplansın, kuru toprak görünsün diye buyurdu ve öyle oldu. Kuru alana "Kara",*

⁹² Ocak, "Âb-ı Hayât", TDV İslam Ansiklopedisi (24.09.2023).

⁹³ Küçük, a.g.e, 2020, s. 247.

⁹⁴ Gürkan, "Yahudilik", TDV İslam Ansiklopedisi (06.10.2023).

⁹⁵ Küçük, a.g.e, 2020, s. 252-253.

⁹⁶ Tekvin, 1\1-8.

toplanan sulara “Deniz” adını verdi.”⁹⁷ Beşinci günde tanrı denizleri ve deniz hayvanlarını yarattı, onları kutsal kıldı.

1.4.2. Yahudilikte Su ile Arınma

Dinin temeli suyun varlığı üzerine kuruluyken, bu niteliği sayesinde suyun arınma ayinlerinin vazgeçilmez unsuru olması doğaldır. Yahudilikte arınma açısından ibadetlere başlarken gerçekleştirmesi zorunlu ilkeler vardır. Yahudiler, Rabbin karşısına çıkmadan önce hazırlık yapmak zorundadırlar. Vücutlarının bazı kısımlarını yıkarlar. Takdis suyu dedikleri kutsal bir suda ellerini yıkama işlemine abdest denilmektedir.⁹⁸ Yahudilikte üç tür abdest uygulaması bulunmaktadır. El ve ayak yıkama, yalnızca el yıkama ve boydan suya dalma şeklindedir. Kutsal metinleri okumayı sonlandırdıklarında arınma işlemi yapmaları gerekmektedir. James’in eserinde: “*Yahudiler de kutsal metinlere dokunduktan sonra ellerini yıkarlar. Günahlarının affedilmesi için yalvarırlardı. Ayinden sonra mabetten çıkmadan önce başpapakz yıkanmak ve ayin sırasında giydiği kıyafetleri çıkartmak zorundadır.*”⁹⁹

Eski Ahit’te yer alan su ile arınma ritüellerinden ilki, Harun’un değneğinin yılanı dönüşme kıssasında nehirlerden kan akmasıdır. Harun, Rabbin var olduğunu Firavun’a kanıtlamak için mucize göstermiş ve elindeki asayı nehre vurunca nehirler, kaynaklar ve tüm sular kana dönüşmüştür. Irmaklarda yaşayan balıklar ölüp, sular artık içilmez duruma gelmiştir.¹⁰⁰ Bu ayette anlatılan tanrı varlığını göstermek için sularla Firavun’u sınyarak halkını serbest bırakmasını ve ona iman etmesini, aksi halde şiddeti artarak musibetler yaşayacaklarını anlatmaktadır. Suyun kana dönmesi, Tanrının iman etmeleri için onlara gönderdiği musibetlerden biridir.

Hız. Musa Şur Çölü’nde üç gün boyunca su aradı. Ancak içilecek temiz su yoktu. Mara¹⁰¹ Bölgesi’ne geldiklerinde Mara’nın suyundan da içemedi. Çünkü su acı idi. Halk yakınmaya başlayınca Hız. Musa Rabb’e yalvardı. Rab, Musa’ya bir dal

⁹⁷ **Kutsal Kitap Eski Ve Yeni Anlaşmalar (Tevrat, Zebur, İncil)**, Ohan Matbaacılık, İstanbul, 2002, s 14.

⁹⁸ Küçük, **a.g.e.**, 2020, s. 286.

⁹⁹ Frazer, **a.g.e.**, 1992, s. 57.

¹⁰⁰ **Kutsal Kitap Eski ve Yeni Anlaşmalar** (Tevrat, Zebur, İncil), 2002, s. 75.

¹⁰¹ Mara: acı su anlamına geldiği için bölgenin adı Mara olmuştur.

almasını ve o ağaç parçasını suya atmasını emretti. Hz. Musa, dalı suya atınca su tatlı suya dönüşerek içilebilir duruma gelmiştir.¹⁰²

Yahudi inancında topluluğu temiz tutmak, kutsiyeti olan hassas konulardandır. Toplumun ahlaki normları içerisinde aldatma konusunda Ahit'te anlatılan örneğe göre, bir kadın kocasını aldatır, başka erkekle beraber olursa ya da kocasının kalbine böyle bir şüphe düşerse, kutsal suyun, suç tespiti yöntemine başvurulmuştur. Bunun için kadın ve kocası bir kâhine giderler. Kadın, aldatmış ve suçunu itiraf etmiyorsa ya da aldatmamış ama eşi tarafından suçlanıyorsa bu uygulamaya gidilmiştir. Kâhin, bir kabın içine kutsal suyu koyduktan sonra kadına lanet getirecek acı suyu elinde tutarken kadına ant ettirecek. Şayet kocasını aldatmadıysa evine ve eşine sadık kaldıysa acı su ona lanet etmeyecektir ama başka biri ile nikâhlıyken aldatmışsa acı suyu içen kadının karnı şişecek kalçası eriyecektir. Kâhin şöyle söyler: *“Rab, sana eriyen kalça, şişen karın versin. Rab halkın arasında seni lanetli ve iğrenç duruma düşürsün. Lanet getiren bu su karnına girince karnını şişirsin, kalçanı eritsin.”* Kadın âmin demek zorundadır. Daha sonra kâhin bu ant ettiklerini bir kitaba yazacak ve o kitabı da acı suda yıkayacak. Acı suyu da kadına içirecektir. Kadın kocasına ihanet etmişse lanet gerçekleşecektir. Şayet masumsa kadına acı su hiç zarar vermeyecektir.¹⁰³ Bu ceza ve arındırma yöntemi suçu ispatlama ya da masumiyeti kanıtlamak için Tanrının kutsal yargılamasından yardım isteyerek suyu yargılama konusunda elçi tayin etmişlerdir.

Bereket için Rabb'e yalvaran Eriha halkından bahsedilir. Erihalılar, Elişa'ya “Bulduğumuz coğrafya gayet güzel ancak suyu kötü. Toprak da bu nedenle verimsiz.” diye yakarırlar. Bunun üzerine Elişa bir kabın içerisinde tuz getirmelerini emreder. Sonra kaynak noktasından tuzu suya döker ve Rabb'in müjde verdiğini, suyun artık temiz ve içilebilir olduğunu, verimsizliği kaldırdığını söyler.¹⁰⁴

Yahudi inancında kirlilik durumları vardır. Kişinin pis olduğuna inandıkları durumları Levililer¹⁰⁵ kısmında 22. Levililer de başlık halinde sıralamışlardır. Pis

¹⁰² **Kutsal Kitap Eski Ve Yeni Anlaşmalar** (Tevrat, Zebur, İncil), 2002, s. 139.

¹⁰³ **Kutsal Kitap Eski Ve Yeni Anlaşmalar** (Tevrat, Zebur, İncil), 2002, s. 168-169.

¹⁰⁴ **Kutsal Kitap Eski ve yeni anlaşma** (Tevrat, Zebur, İncil), 2002, s. 462.

¹⁰⁵ Levililer: Levililer Kitabı eski İsrail' deki tapınma düzeni ve bunu yöneten Levi oymağından gelen kâhinlerle ilgili kuralları içerir. İsrail halkının kutsal Tanrıyla ilişkisini sürdürmek için nasıl yaşayıp tapınması gerektiği konusuna açıklık getirir.

sayılan ve arınması gerekenler şunlardır: Deri hastalığına yakalananlar, akıntısı olanlar, cesede değenler, kirli sayılan insana değenler, leş yiyenler, kâhin; kâhin olmayan biri ile evlenirse kirlenmiş sayılmaktadırlar. Bu mundar olan kişiler bedenlerini ve elbiselerini yıkarsa gün battıktan sonra artık arınmış olur. Yıkanmama durumunda mundar olarak gezerler ve kutsal olan her şeyden (yemek, içmek, sunu... vb.) men edilmektedirler.¹⁰⁶

Levililer’de geçen deri hastalıklarının iyileşmesi, tanrının bahşetmesi ile suyun şifacı arındırıcılığı sayesinde hastalıktan kurtulmaktadır. Hasta olan kişi, kâhine götürülecektir, temizlenecek kişi için Kâhin: *“iki temiz, canlı kuş, sedir ağacı, kırmızı iplik ve mercanköşkotu getirilmesini buyuracak. Kâhinin buyruğuyla kuşlardan biri toprak bir kapta, akarsuyun üzerinde kesilecek. Sonra kâhin canlı kuşu, sedir ağacını, kırmızı ipliği ve mercanköşkotunu akarsuyun üzerinde kesilen kuşun kanına batıracak.”* Arınması istenen kişi üstüne yedi defa suyu serpecek, canlı kalan kuşu da serbest bırakacak. Arındırılan kişinin bedeni ve kıyafetlerinin de arınması gerekmektedir. Bedenindeki bulunan tüm kılları tıraş edecek ve yıkanarak bedenini, ardından da kıyafetlerini yıkayarak eşyalarını arındırması gerekmektedir.¹⁰⁷

Levililer’de geçen bir başka arınma türü de evlerde ya da herhangi bir duvarda oluşan küflere karşı alınan birtakım önlemlerdir. Ritüelin gerçekleşmesi Ahit’te şöyle geçer: *“Ev sıvandıktan sonra kâhin eve girip bakacak, küf yayılmamışsa evi temiz ilan edecek. Çünkü küf geçmiş demektir. Evi paklamak için iki kuş, sedir ağacı, kırmızı iplik ve mercanköşkotu alacak. Kuşlardan birini toprak bir kapta, akarsuyun üzerinde kesecek. Sedir ağacını, mercanköşkotunu, kırmızı ipliği, canlı kuşu alıp kesilen kuşun kanına ve akarsuya batıracak. Yedi kez eve serpecek. Böylece kuşun kanı, akarsu, canlı kuş, sedir ağacı, mercanköşküotu ve kırmızı iplikle evi paklamış olacak.”*¹⁰⁸ Canlı kalan kuşu serbest bırakacak, böylece evin kirliliğinden arınmış olacaklardır.

Kutsal Kitap’a göre; ölüye dokunmuş olan kimse yedi gün boyunca mundar kabul edilmektedir. Üçüncü ve yedinci gün kutsal temizlenme suyuyla arınması gerekmektedir. Şayet arınmaz ise İsrail’den kovulması gerekir. Kutsal temizlik suyu,

¹⁰⁶ **Kutsal Kitap Eski ve yeni anlaşma** (Tevrat, Zebur, İncil), 2002, s. 149.

¹⁰⁷ **Kutsal Kitap Eski ve Yeni Anlaşma** (Tevrat, Zebur, İncil), 2002, s. 138.

¹⁰⁸ **Kutsal Kitap Eski ve Yeni Anlaşmalar** (Tevrat, Zebur, İncil), 2002, s 98.

kirli olana temiz biri tarafından uygulanmaktadır.¹⁰⁹ Yahudilerde ölen kişi yıkanmadan toprağa gömülmezdi. Ölü yıkama işlemini gerçekleştiren kişinin de arınması gerekmektedir.

Yahudiler, yemek yemeden önce ellerini arındırmaları gerekmektedir. Ellerini yıkamadan yemeğe geçen kişi pis kabul edildiğinden temiz su ile ellerini yıkması zorunludur.¹¹⁰ Ekmek yemeden önce eller mutlaka temiz olmalıdır. Sabah uyanınca üç kez, yemek yemeden önce ise iki kez yıkanmalıdır. Kullanılan suyun ise mutlaka temiz ve daha önce kullanılmamış olması gerekmektedir.¹¹¹

İbadet yapmadan önce de yıkanmak ve temizlenerek ibadete başlamak gerekmektedir. Rabb'in huzuruna çıkarken arınmış, pak bir şekilde olması gerektiği Eski Ahit'te çıkış n-bölümünde yer almaktadır. *"Rab, Musa'ya şöyle dedi; yıkanmak için tunç bir kazan yap. Ayaklığı da tunçtan olacak. Buluşma Çadırı ile sunağın arasına koyup içine su doldur. Harun'la oğulları ellerini, ayaklarını orada yıkayacaklar. Buluşma Çadırı'na girmeden ya da RAB için yakılan sunuyu sunarak hizmet etmek üzere sunağa yaklaşımadan önce, ölmek için ellerini, ayaklarını yıkamalıdır."*¹¹² Kutsal bir alana girmeden önce de arınma işlemi yapılarak ibadete hazırlık yapılması gerekmektedir. Ayetin devamında, ellerin ve ayakların yıkanmasının Harun'un neslinin boyunca devam edecek bir kural olduğundan bahsetmektedir. Abdest alma, en eski dinlerden bugüne kadar süregelen su ile arınma uygulamasıdır. Yahudilikte, abdest uygulaması ilk olarak kâhinlerce gerçekleştiren bir ritüeldi. Onlar arınmış olarak kişiye yardımcı olabilirlerdi. Rabb'in emri üzerine elleri ve ayakları yıkama işlemi yani abdest, kutsal olanla bağlantı kuracak herkese emredilmiştir.

Yahudilerde, ölüm ve doğum olayları yeniden bir dünyaya geçişi simgelediği için temiz halde olma hayli önem arz etmektedir. Bu nedenle doğduğunda kordonu kesilen bebek hemen su ile yıkanır.¹¹³ Ölüm hali de Yahudiler için mundar

¹⁰⁹ **Kutsal Kitap Eski ve Yeni Anlaşmalar** (Tevrat, Zebur, İncil), 2002, s. 189-190.

¹¹⁰ Osman Ateş, **İslam'a Göre Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri**, Beyan Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 29.

¹¹¹ Tural, "Psiko-Fenomenolojik Açıdan Yahudilikte Arınma Ritüelleri", **Türk Din Psikolojisi Dergisi**, 2022, s. 144.

¹¹² **Kutsal Kitap Eski ve Yeni Anlaşmalar** (Tevrat, Zebur, İncil), 2002, s. 106-107.

¹¹³ Tural, **a.g.e.**, 2022, s. 137.

sayılmaktadır. Ölen kişinin hem kendisi pistir hem de etrafı manevi yönden kirletmektedir. Gömme işlemini gerçekleştiren kişi üç gün pis sayılır ve kutsal olan hiçbir eylemi gerçekleştiremez.¹¹⁴

Yahudilerin günlük hayatlarında su ile ilgili birtakım ritüelleri de bulunmaktadır. “*Netilat Yadayim*” ritüeli, ibadet öncesi hazırlık uygulanmalarını içermektedir. Kutsal olan ile iletişim kurma, ancak arınmış olarak mümkün olmaktadır. Sabah uyandığında, yemekten önce ya da tırnak kesimi sonrası uygulanan bu ritüel el yıkamadır. Yahudi'nin hayatına başlaması için arınması, günün ilk şartını oluşturmaktadır. Uyku halinde olma durumunu yarı ölüm olarak kabul eden dindar Yahudiler gözlerini açtıklarında, uyandıkları için şükrederek güne başlarlar. Sonra ellerini yıkma ayinini gerçekleştirmesi gerekir, ardından dua etmek için artık arınmış olan kişi ibadetini gerçekleştirebilir.¹¹⁵ Baselel'in el yıkma ayini için bahsettiği şartlar; *Netilat Yadayim* (el yıkma ayini) sabah uyandığında, kişisel temizlik sonrası saç tarama veya tırnak kesme gibi durumlardan sonra, tuvaletten çıkınca, cinsel ilişki sonrası, yemekten önce, cenaze töreni sonrası dindar Yahudilerin ellerini yıkması mundarlık durumundan kurtulmaları için şarttır.¹¹⁶

Yahudilerde yalnızca el ya da el ve ayak yıkaması ile arınma değil aynı zamanda tüm vücudu yıkayarak yani boydan bir yıkanma ile arınmaları gereken durumlarda mevcuttur.

1.4.3. Mikveye Dalma

Mikve, doğal yollarla oluşan yağmur veya kar sularının birikmesiyle oluşan bir havuzdur. Bu havuzları hahamlar belli kurallar dairesinde inşa edebilirler. Mikve havuzuna kişi ya da kişinin kirlenen eşyaları daldırılmaktadır.¹¹⁷ Mikveye dalma, batma anlamında “*Tevila*” kelimesi kullanılmaktadır. Mikveye dalma ayini Yahudilerde, yenilenmeyi çağırıştırır, yeniden doğumu temsil etmektedir. Mikveyi gerektiren bazı haller vardır: Evlenecek olan kızın düğün öncesi mikveye dalması

¹¹⁴ Tural, a.g.e, 2022, s 139-140. ayrıca Bknz: Talmud, Niddah 26a

¹¹⁵ Tural, a.g.e, 2022, s. 141.

¹¹⁶ Besalel, **Yahudilik Ansiklopedisi**, Gözlem Gazetecilik Basın Yayınevi, İstanbul, 2001, C II, s. 444.

¹¹⁷ Dabar, “Mikweh”, *The Jewish Encyclopedia*, C. VIII, Ed. I. Singer, Funk and Wagnalls Company, New York, 1904, s. 588.

gerekir. Kız, yardımcı biri tarafından yedi kez suya daldırılmaktadır. Ardından dualarını okur. Bu şekilde eşlerin arasında sevgi bağı oluşturduğuna inanılmaktadır.¹¹⁸ Mikveye dalmayı gerektiren bir diğer durum ise kadının regl dönemini bitişinden on iki gün sonradır.¹¹⁹

Mikve, temizlenmenin ötesinde yeniden bir doğumu simgeler. Suyun içinde nefesi kesilen kişi tekrar nefes aldığıında yeniden hayata dönmüş gibi kabul edilmektedir. Amaç yalnızca maddi bir temizlenme olsa kirli olan kişi evinde yıkanabilir, ancak Mikvede esas amaç yeniden dirilme ve hayata başlamayı temsil etmektir. Özel yapılan küçük havuzlarda, yardımcılarla beraber yapılmasının sebebi de tam olarak budur. Nefesi kesilen kimse ölüm haline geçişi hissetmekte ve nefes alması anlık da olsa durmaktadır. Sudan çıktığı an sanki ilk doğduğu gibi arınmış ve de yenilenmiş olmaktadır.

1.5. Hristiyanlık ve Su

Hristiyanlık; Filistin bölgesinde doğmuş, vahye dayalı, tek tanrılı ve kutsal kitabı olan dinlerdendir. Daha sonra zamanla üçlü teslis (baba oğul kutsal ruh) inancı hâkim olmuştur. Yeryüzünde birçok coğrafyada dağılmış halde yaşayan insanların dinini temsil etmektedir. İsa-Mesih merkezli olarak kurulan bu dinde Mesih kurtarıcı olarak Filistin bölgesinde ortaya çıkacağına dair bir inancın bulunması, Yahudilik inancı üstüne o kültürde devam eden bir dini anlayışın varlığından bahsedilebilir. Hristiyan kelimesi “Hritos” Yunancadan gelmekte ve Mesih’a bağlı olmak manasında kullanılmaktadır. İbranice de “*Maşiah*” yani yağlanmış anlamında kullanırdı. Yahudilikte hükümdar görevine geçmeden önce kutsal yağ ile yağlanmaktadır. Yahudiler kendilerini kurtaracak birinin geleceğine inanmışlardır, Hz. İsa peygamber olarak geldiğinde Yahudiler ona uymamış ve onun yolundan gitmeyi reddetmişlerdir. Hatta Hz. İsa’yı çarmıha germişlerdir. Yahudiler, “Mesih çarmıhta ölemez!” düşüncesine kapılıp onun peygamberliğini kabul etmemişlerdir. Hristiyanlar ise onu tanrılaştırmış, Pavlus’un da aralarında bulunduğu İsa’ya inananlar Antakya’da bir

¹¹⁸ Asife Ünal, “Yahudi Düğün Gelenekleri”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2016, s. 228.

¹¹⁹ Mehmet Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2004, s. 502.

araya gelerek kendilerine Hristiyan demişlerdir. İlk kez bu isim o toplantıdan sonra ortaya çıkmıştır. İbranicede İsa “Mesedilmiş” anlamında kullanılmaktadır.¹²⁰

Yahudiliğin bozulmaları, toplumda aşırılık ve ahlaki boyutta kötü bir durumda bulunmaları üzerine toplumu tekrar düzeltmek ve ahlaki yönden toparlamak için Hz. İsa gönderilmiştir. Hz. İsa'nın üç yıllık görevi sırasında toplum onun emirlerine uymamayı tercih etmiştir. Ancak bir taraftan da toplumu bu kötü durumdan birinin kurtaracağına da inanmaktadırlar. Kurtarıcı kişinin Hz. İsa olup olmadığını teyit etmek adına çarmla gerilmiştir. Hz. İsa vefat edince Yahudiler ikiye bölünürler. Bir grup Mesih olsaydı ölmezdi düşüncesini savunurken, diğer grup Yahudilerden olmasına rağmen onun göğe yükseldiğini ve kurtuluş zamanı geldiğinde tekrar yeryüzüne geleceğine inanmaktadırlar.

Hristiyanlık, bozulmuş olan Yahudi dininin içinden çıkmıştır. Hristiyanlığın, Yahudi kültürü üzerine şekillenmesi ve farklı bir yaratılış hikâyesinin bulunmaması sebebiyle Hristiyanlık dininde yaratılış hakkında farklı bir noktaya değinilmemiştir. Ancak vaftiz uygulaması önemli yedi sakremlerden birini oluşturur.

1.5.1. Vaftiz

Fransızca kökeni “*Bapteme*”, İngilizcede “*Baptism*” Yunancada “*Baptein*” kelimeleri kullanılan kelimelerin, Türkçe karşılığı vaftizdir. Vaftizin kelime manası ise, yıkanmak, suya dalmak, temizlenmek, pislikten arınmış olmaktır. Terim olarak kullanılan vaftiz asli günden, kirli geçmişten arınmak için gerçekleştirilen su ile yapılan bir ayindir. Tam zamanlı olarak ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemektedir. Zamanla önemli bir kutsiyet aracı olarak inanç esasları içinde yer almıştır.¹²¹ Asli günah olarak vaftiz edilmenin sebebi ise doğal şartlarda oluşan cinsel beraberlik sonrası hamile kalınması, bebeğin henüz doğmadan günah işlediğine dair olan inançtır. Bebeğin dünyaya gelmesinden sekiz gün sonra günahın suya hapsediğine inanılmakta ve bebek arındırılarak, kutsanması gerekmektedir. İlk günah anne ve babadan çocuğa geçmektedir. Diğer işledikleri günahların, itiraf etme

¹²⁰ Küçük, a.g.e, 2020, s. 311-312.

¹²¹ Mustafa Erdem, “Hristiyanlıktaki Vaftiz Anlayışı Üzerine Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1993, ss.133-155. s.133.

ile silindiğine inanılmaktadır.¹²² Eliade eserinde; vaftizin beden hastalıklarından ziyade ruhu tedavi ederek ruhun kurtuluşunu amaçladığını Yuhanna da bahsetmektedir, der.¹²³

Kutsal kitapları olan Yeni Ahit'te Hz. İsa'nın vaftiz olmasından bahsetmektedir. Matta bölümünde, vaftizci Yahya'dan şöyle bahsedilmektedir; *“Yeruşalim, bütün Yahudi'ye ve Şeria yöresinin halkı ona geliyor, günahlarını itiraf ediyor, onun tarafından Şeria Irmağı'nda vaftiz ediliyordu.”*¹²⁴

Hz. Yahya vahye dayalı olan üç dinde de peygamber olarak kabul dilen Hz. Zekeriya'nın oğludur. Hz. İsa ile de çağdaştır. Vaftizci Yahya ismi ile Hristiyanlıkta bilinenler arasında olsa da Yuhanna'da peygamber olarak geçmez ancak Luka İncilinde peygamber olduğundan bahsedilmektedir. Hz. Yahya, Yahudilikte su banyosundan etkilenmiş ve yıkanıp arınmanın kutsallığını benimsemiştir. Hristiyanlıktan önceki dönemde Yahudilik inancı hâkimken vaftiz uygulaması iki şekilde gerçekleşirdi: Sünnet olduktan sonra ve genç kızlar evleneceklerinde vaftiz olurlardı. Süleyman Mabedi'ne girmeden evvel arınmak ve temiz şekilde huzura çıkmak makbul olardı. Daha sonra uygulama yeri olarak Ürdün nehrinde vaftiz edilmeye başlanmıştır. Vaftizci Yahya, insanların huzura kavuşması için onları uyarılmış ve onları vaftiz etmiştir. Günah itirafında bulunmak isteyenleri dinlemiş ve onların affedilmesi için çözümler arayarak arınmalarını maddi ve manevi yönden desteklemiştir.¹²⁵

Vaftizci Yahya, arınmak için kendisine gelenlere tebliğlerde bulunmakta ve tövbe etmeleri için suyla vaftiz yapmaktadır. Hz. İsa'nın vaftiz olmak için Hz. Yahya'ya gitmesi gerekmiştir. Dini geleneğin pratiğini oluşturduğu için kendisini vaftiz etmesini istemektedir. Hz. Yahya, vaftiz olmak için Hz. İsa'nın kendisine geldiğini görünce şaşırılmış ve: *“Ben senin tarafından vaftiz olunmaya muhtacım, sen bana mı geliyorsun”* ifadelerini kullanmıştır.¹²⁶ Hz. İsa onun bu sözlerine karşılık:

¹²² Kürşat Akalın, “Hristiyanlığa Aktarılmış Ritüeller Olarak İsis Kültündeki Vaftiz Ve Günah Çıkartma Ayinleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 42, Erzurum 2014, s. 42.

¹²³ Eliade, *a.g.e*,2003, s. 203.

¹²⁴ *Kutsal Kitap Eski ve Yeni Anlaşma* (Tevrat, Zebur, İncil), 2002, s. 1193.

¹²⁵ Erdem, *a.g.m*, 1993, s. 136-137.

¹²⁶ Erdem, *a.g.m*, 1993, s. 137.

“Şimdilik buna razı ol! Çünkü doğru olan her şeyi bu şekilde yerine getirmemiz gerekmektedir.”¹²⁷ Hz. İsa’nın bu sözleri karşısında Hz. Yahya dediğine razı olur ve vaftiz etmeye başlar. Vaftiz bittikten sonra: “İsa vaftiz olur olmaz sudan çıktı. O anda gökler açıldı ve İsa, Tanrının Ruhunun güvercin gibi inip üzerine konduğunu gördü. Göklerden gelen bir ses, “Sevgili Oğlum budur, O’ndan hoşnudum” dedi”¹²⁸

Hz. Yahya kendisinden sonra Hz. İsa’nın geleceğini ifade eden sözler dile getirmektedir. “...ama benden sonra gelen benden daha güçlüdür. Ben O’nun çarıklarını çıkarmaya bile layık değilim. O sizi Kutsal ruhla ve ateşle vaftiz edecek.”¹²⁹ Vaftizci Yahya sonrasında Hz. İsa’nın geleceğini ve kendisinden daha önemli olduğunu kastederek Hz. İsa’yı övmektedir.

Hristiyanlıkta en kutsal arınma şekli şüphesiz vaftiz uygulamasıdır. Vaftizci Yahya, bedensel hastalıklara şifa olması için değil; ruhun rahatlaması ve günahlarından arınması için vaftiz yapmaktadır.¹³⁰ Suya batma, kısmi ölümü simgeler. Ayrıca Hz. İsa’nın ölmesini, ardından tekrar dirilmesini ve göğe yükselmesini temsil eden suya daldırma işlemi gerçekleşmektedir. Eliade eserinde; “Baba’nın yüceliği sayesinde Mesih nasıl ölümden dirildiye, biz de yeni bir yaşam sürmek üzere vaftiz yoluyla O’nunla birlikte ölüme gömüldük. Eğer O’nunkine benzer bir ölümden O’nunla birleştiyse, O’nunkine benzer bir dirilişte de O’nunla birleşeceğiz.”¹³¹

Ölümden sonra tekrar dirilmeye onunla birleşebilmek için vaftiz uygulaması yapmaları inanç esasları içerisinde yer almaktadır. Kutsal ritüellerinden biri de “Evharistiya” günüdür. Kutsal komünyon¹³² olarak geçen bu ritüelde, birçok mezhebe göre kurtuluşun bir yolu olarak görülmekte ve vaftiz, bu kurtuluşun işaretini oluşturmaktadır. Tanrının lütfunun şahsa sirayet etmesini sağlamaktadır.¹³³

¹²⁷ **Kutsal Kitap Eski ve Yeni Anlaşma** (Tevrat, Zebur, İncil), 2002, s. 1215.

¹²⁸ **Kutsal Kitap Eski ve Yeni Anlaşma** (Tevrat, Zebur, İncil), 2002, s. 1215

¹²⁹ **Kutsal Kitap Eski ve Yeni Anlaşma** (Tevrat, Zebur, İncil), 2002, s. 1194.

¹³⁰ Eliade, **a.g.e.**, 2005, s. 235.

¹³¹ Eliade, **a.g.e.**, 2003, s. 203.

¹³² Komünyon: Katolik kilisesinde İsa’nın sofrasına katılma töreni

¹³³ Gürkan, “Vaftiz, TDV İslam Ansiklopedisi (12.10.2023).

Hristiyan inancına göre vaftiz uygulamasının yapılaş amaçları şunlardır: Hristiyan olmak isteyen kişi önce vaftiz edilerek arındırılır ve dine öyle kabul edilmektedir. Asli günahtan kurtulmak, kişiyi anne ve babasının işlediği günahtan, bebeği temizleyerek arınmış pak bir hayat ile başlatmak amacıyla vaftiz edilir. Günahsız olarak yeniden doğuşu simgelemek ve ilk yaratıldığı ana geri dönerek günahlarından kurtulmak maksadı ile kişi vaftiz edilmektedir. Hz. İsa ile arasında manevi güçlü bir bağ oluşturmak onunla bütünleşmek için vaftiz uygulanmaktadır. Son olarak kişinin huzuru ve ruhunun canlanması için vaftiz edilmektedir.¹³⁴ Eliade kaleme aldığı eserinde, Tertullian¹³⁵'ın vaftiz hakkında söylediklerini şöyle aktarmaktadır: Tanrısal ruhun ilk tahtı sudur. Diğer tüm varlıkların üstünde bulunur. Su, canlı varlıkların oluşturulmasında gerekli olan ilk maddedir, insanı yaratırken toprak önemlidir ancak su olmasa tek başına asla yeterli olmaz kullanılamazdı. Su, vaftiz sayesinde kişiye hayat bahşeden ilk şeydir. Eskiden suyu beden de oluşan hastalıkları şifa etmek için kullanırdık ancak şimdi ruhu tedavi etmesi için kullanılmaktadır. Su ile ebedi kurtuluş mümkündür.¹³⁶

Vaftiz hangi mezhepten olursa olsun Hristiyanların tamamı için kutsal kabul edilen ve yapılması zorunlu olan ritüeli oluşturmaktadır. Dine girmenin birinci şartı vaftiz olmaktır. Çocukken yapılan vaftiz uygulaması daha sonradan dine girmek isteyen buluş çağına erişen kişilere de uygulanmıştır. Bunun sonucunda Hristiyanlık sayıca artarak devam etmiş, giderek mensupları çoğalmıştır.¹³⁷

¹³⁴ Erdem, **a.g.m.**, 1993, s. 140-141.

¹³⁵ Tertullian: Hristiyan İlahiyatının Latince kurucu metinlerini yazmış bir Kilise Babası ve Montanizm Mezhebinin en etkili savunucusu olan önemli bir Hristiyan düşünürüdür.

¹³⁶ Eliade, **a.g.e.**, 2005, s. 236-237.

¹³⁷ Erdem, **a.g.m.**, 1993, s. 154.

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİ MEZOPOTAMYA'DA SU KÜLTÜLERİ

2.1. Eski Mezopotamya Coğrafyası

Mezopotamya, dünyanın en eski kavimlerinin yaşadığı, yazının icat edildiği, medeniyetlerin başkenti olan kadim topraklardır. Doğu uygarlıkları olmadan bugüne ışık tutamazdık. Yapılan arkeolojik kazılar sayesinde Mezopotamya'nın batı uygarlığının beşiği olduğu ortaya çıkmıştır. Alfabe, yazı, hukuk, ticaret sanat ve en önemlisi dini inanış ritüeller Sümerler aracılığıyla bizlere Mezopotamya'dan aktarılmaktadır.¹³⁸ Fırat ve Dicle arasında kalan verimli topraklara “İki Nehir Arası”, Mısır da aynı anlama gelen “Naharina” ismini vermişlerdir. İslam coğrafyasında ise “Cezire” olarak adlandırmışlardır.¹³⁹ Mesos (orta) ve Potamos (ırmak) kelimelerinden oluşan Mezopotamya, iki nehir arasındaki ülke anlamına gelir. Sırasıyla Babil, Akad ve Sümer (Sinear) devletleri güneyde bulunan verimli alüvyon topraklarında kurulmuşlardır. Bugünkü Irak ve Kuzey Suriye'yi kapsayan Basra körfezinden Toroslara kadar yayılan bölgeye Mezopotamya denir.¹⁴⁰ Bugün büyük oranda Suriye ve Irak bölgesinde bulunan, Sümer Akad, Babil Asur devletlerinin yaşadığı havza Mezopotamya olarak adlandırılır. Aslında Filistin Kenan bölgesi Anadolu'nun bir kısmı ve İran'ın bir bölümü aynı coğrafyanın uzantısıdır.¹⁴¹

Mezopotamya bölgesi, iki nehir tarafından beslenen suyun bolluğu sayesinde bereketli topraklardan oluştuğu için yoğun göçlere ve istilalarla açık hale gelmiştir. Adını bu iki nehirden alan Mezopotamya, Dicle ve Fırat nehirlerinin arasında kalır. Dicle=Tigris ve Fırat= Euphrates adları Yunanca kökenlidir. İlk yazıtlarda Dicle'nin orijinal adı “İdiglat” Fırat'ın “Baranum” olarak geçmektedir.¹⁴²

¹³⁸ Ivar Lissner, **Uygarlık Tarihi**, Çev. Adli Moran, Nokta Kitap, İstanbul, 2008, s. 7

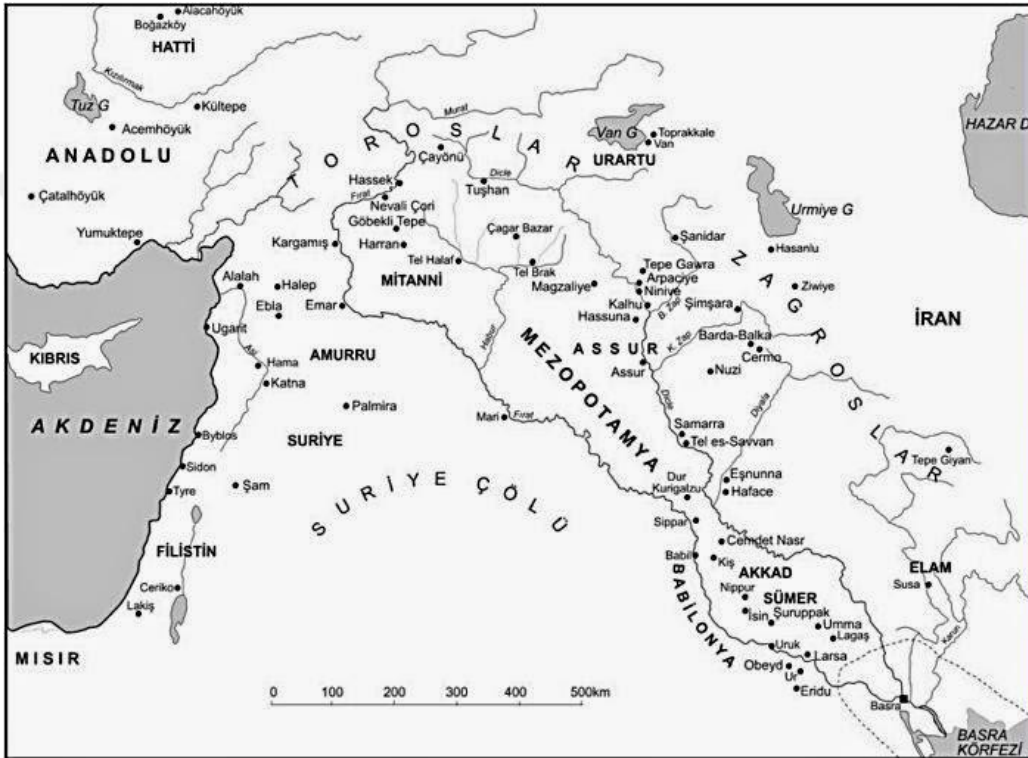
¹³⁹ Ekrem Memiş, **Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi**, Ekin Kitabevi, Ankara 2006, s 21.

¹⁴⁰ Bülent İplikçioğlu, **Eski Çağ Tarihinin Ana Hatları**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990, s. 45.

¹⁴¹ Kürşat Demirci, **Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş**, Ay Işığı Kitapları, İstanbul, 2013, s. 9.

¹⁴² Yunus Çitçi, “Yukarı Mezopotamya Bölgesi, Başlangıcından Neolitik Çağ'ın Sonuna Kadar Anıtsal Yapıların Kültürel, Sosyal Ve Ekonomik Bağlamda Değerlendirilmesi”, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Van,2021, s. 65.

Bu ırmak alanlarının doğal set sınırları olmadığı için güneybatısında Suriye çölü kuzeydoğusunda İran yaylası, diğer yandan Fırat ve Dicle vadileri başta Anadolu'dan gelebilecek istila ve göç hareketlerine açık konumda idi.¹⁴³ Bu hareketliliğin olduğu coğrafyada kültürel yükselişin olması kaçınılmaz son oldu. Diğer kavimlerle başlayan iletişim Mezopotamya'nın hızla yükselmesine olanak sağlamış oldu.

Görsel 2.1. Mezopotamya ve çevresi.

Kaynak: [Mezopotamya Uygarlıkları | Ders Notları \(ders-notlari.com\)](https://ders-notlari.com) (17.03.2023)

2.2. Eski Mezopotamya'da Din ve İnanışlar

Mezopotamya bölgesinin sınırlarını belirledikten sonra bu coğrafyanın dini inanış ve mitoslarından bahsedebiliriz. Bu coğrafyada Sümerler, Akadlar, Asurlar, Babiller gibi çeşitler halkların varlığı arkeolojik kazılarla kanıtlanmıştır. Bölgede

¹⁴³ İplikçioğlu, a.g.e, 1990, s. 46.

monoteist, Hristiyanlık dini gelişinceye dek çok tanrılı doğaüstü güçlere tapınmanın olduğu dönem Perslerin bölgeye hâkimiyetine kadar sürmüştür. Perslerin bölgeye gelişine kadarki olan süreç yani eski Mezopotamya’da dini inanışlar ve ritüeller konumuzu kapsamaktadır. Eski Mezopotamya’da dini inanışlar birbiri içine geçmiş bütüncül bir inanış hâkimdir.¹⁴⁴ Mezopotamya inançları neredeyse tek şekillidir. Mitoslarından kültlerine kadar her şey birbirinin devamı gibidir. Burada oluşan temel sorun hangi inançların Sümerlere hangisinin Babil Akad’a özgü olduğunu kolayca ayırt edilmesi konusunda sıkıntılar yaşanmaktadır.¹⁴⁵ Mircea Eliade, Emile Durkheim, Annemarie Schimmel gibi din bilimi üzerine çalışmalar yapan yazarlar, din kavramını kutsal ile bağdaştırmışlar ve kutsallık üzerinden dini tanımlamışlardır. Mitolojik açıdan günümüze gelen efsaneleri, bölgelerine, dönemlerine göre bir öykünün farklı versiyonları şeklinde görmek mümkündür. Kesin tarihlerinin belirlenememesi ve kulaktan kulağa aktarım ile değişik versiyonlarla bizlere ulaşması, aynı olayın farklı kavimlerde birbiriyle çelişkili ifadelerle karşımıza çıkmasına neden olabilmektedir.¹⁴⁶

İnsanoğlunun din duygusuna olan isteğin temelinde ilahı ile iletişime geçme yatmaktadır. İletişim için her toplumun farklı ya da benzer ritüel kanalları bulunmaktadır. Örneğin Sümerlerde yoğun olarak kullanılan yüksek katlı tapınaklar, zigguratların dağ zirvelerinde yapılmalarının amacı ilahlarına yakın olabilmektir. İnsanoğlu yeryüzüne geldiği ilk zamanlardan günümüze kadar din duygusu hep var olmuştur. Bulunan en eski arkeolojik kazılardan elde edilen buluntular da bunu kanıtlamaktadır. İnsanın olduğu yerde inanç ve tapınım vardır. Eski Mezopotamya toplumlarında da bu durum aynıydı. Mezopotamya’da bereketi, bolluğu, yaşamı ifade eden kalkolitik dönem sakinleri “toprak ana”ya tanrısal güç vermişler ona inanmışlardır. Bu inanışın Sümerlerin bölgeye gelişine kadar hâkimiyetinin koruduğu düşünülmektedir.¹⁴⁷

Mezopotamya’da her şeyin bir kutsalı vardır. Kutsal kavramı hakkında yaptığı çalışmalarıyla tanınan Mircea Eliade, kutsal çalışmaları yapan Rudolf Otto hakkında:

¹⁴⁴ Hasan Bahar Dilek Yeşim, “Eski Mezopotamya Dininde Ve Ritüellerinde Nesnelere Kutsallığı Ve Önemi”, *Akademik Tarih Düşünce Dergisi*, 2019, s. 1343.

¹⁴⁵ Demirci, *a.g.e.*, 2013, s. 11.

¹⁴⁶ Black- Green, *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü*, Aram Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 11.

¹⁴⁷ Ekrem Memiş, *Eski Doğu Medeniyetleri*, Ekin Kitabevi, Ankara, 2006, s. 67.

“Doğu ve Batı mistizm tipleri arasında bir arabuluculuk rolü üstleniyor” demekle hiç de haksız sayılmaz. Otto’nun yapmış olduğu “*Das Heilige*” (*kutsala dair*) eserinde “*Niminous*” teriminin mucidi olmuştur. Otto, insanın aklında oluşan kutsal kavramını *Niminous* terimiyle açıkladığından bahsetmektedir.¹⁴⁸ Eliade ise, kutsal için “dinin ifadelerinden uygun gelenleri dikkate almak şarttır.” Kutsalın tezahürü kişisel olabilir, topluma mâl olmuş olabilir, evrensel olabilir ya da yerel kalabilir, mesela Hintler de aşvattha ağacının kutsal olması, sadece onlar için anlamlıdır. Sade bir ağaçtan ziyade kutsaldır, onlar için her şeyi ifade etmektedir.¹⁴⁹ Eliade, “İnançlı kişinin kutsal hayatının odak noktasıdır.” derken kişilerin yaşam odaklarında mutlaka bir kutsal bulunmaktadır. Yani olmazsa olmaz gerçekliktir.

İnsan kutsalı saydığı varlık ile iki zıt duyguyu barındırır. Ya korkulu, ürkek hayli temkinli bir yaklaşım ya da sonsuz bir hayranlık sevgi duymaktadır. Otto tanımında “*hem mysterium tremendum, insanı heybetle titreten sır, hem de mysterium fascinans, insan hayran eden sır*”¹⁵⁰ demektir.

Ritüel; insanoğlunun yaratıcısı ya da doğaüstü tanrısı kısaca kutsal olarak kabul ettiği varlıkla iletişime geçme için yaptığı ibadet ve dinsel performanslara denilebilir. Kürşad Demirci’nin tanımına göre; “*Batı dillerinde ritüel kelimesi, Latince rota, Sanskritçe rita, Proto-Hind-Avrupa dilinde rot (yol, düzen) fil köküne kadar çıkar ve söz konusu arkaik dillerdeki kök anlamının da çağrıştırdığı gibi “izlenecek yol” ya da “düzen” anlamlarına gelir.*” Ritüeller insanoğlunu manevi amacına ulaştıran sistemdir aslında. İbadet ile ritüeller arasında küçük bir fark vardır: İbadetler tanrıya insanı bağlayan yoldur ancak ritüeller daha geniş anlamları ihtiva eder. Ritüeller kozmik varlıklara, her türlü metafizik alana bağlayan evrensel bağlıdır.¹⁵¹ Yani ritüel ile ibadet kavramları birbirinin aynısı değildir. Ritüellere ihtiyaç duyma sebepleri ise tanrıların memnun etmenin en doğru yolu olduğuna inanmalarıdır. Ritüeller sayesinde varoluşsal sebeplerine uyum sağlamış olmaktadırlar.

¹⁴⁸ Eliade, **a.g.e**,1990, s. 24.

¹⁴⁹ Eliade, **a.g.e**, 2005. s.26.

¹⁵⁰ Schimmel, **a.g.e**, 1955, s. 3.

¹⁵¹ Demirci, **a.g.e**, 2013, s. 49.

Mezopotamya’da din konusunda bir bütünlük olsa da dini yaşama noktasında sınıfsal ayırım söz konusudur. Mezopotamya’da resmi din ve halk dini olarak dinin varlığından bahsedilir. Hangi sınıftan olursan ol, inandığın ana kutsal aynı olduğu için rüeller kısmında büyük farklar yoktur. Tanrıların buyruğu “Balaglar” adında Mezopotamya lirik şiirlerinde geçmektedir. Tanrıların bir şeyi istemesi, onun olması için yeterlidir. Tufan miti buna verebilecek en güzel örneklerden biridir. Tanrı Enlil’in isteği üzerine tufan gerçekleşince neredeyse tüm Mezopotamya yok olmuştur.¹⁵² Buradan anlayacağımız üzerine tanrı buyrukları, yaşam veren olabileceği gibi hayata son veren korkutucu ve sonlandırıcı kuvvette de olabilir.

Mezopotamya inanışlarında iki temel kavram olan “animizm” ve “natürizm” üzerinde durulabilir. Animizm (Ruhçuluk), “*ister rüzgârlar, nehirler, yıldızlar, gök vs. gibi büyük kozmik güçler; isterse bitkiler, hayvanlar, kayalar vs. gibi yeryüzünü mesken tutmuş olan her türden nesnelere olan, tabiatdaki fenomenlere yönelik olsun bu özelliğinden dolayı ona Naturism (tabiatçılık) denir.*”¹⁵³ Animizm ise, *ruhlar, periler, şeytanlar ve ilahlar gibi manevi varlıklara yöneliktir. Bunlar, insan gibi canlı ve bilinçli varlıklardır. ... bunlar genellikle insan tarafından görülemeyen varlıklardır. Bu manevi varlıklar dinine*¹⁵⁴ denir. Anlaşılacağı üzere Mezopotamyalılar inançlarını bu iki temel üzerine kurmuşlardır. Mezopotamya için doğa taş, kaya, nehir, ırmak ya da doğa olayları depremler, volkan patlamaları, seller inanç sistemlerinde büyük öneme sahip olmuştur. Bu duruma verilebilecek en güzel örneklerden biri de su tanrısı Ea’nın suya ait yağmur, fırtına gibi coğrafi özelliklerinden sorumlu Numinous (kutsal) gücünü suya yansıtmıştır. Eski Mezopotamya inançlarının temelini büyük kısmı animizm ve natüralizme dayanmaktaydı. Doğadaki pek çok olgu ya tanrısal güçlerle ya da demonik karakterlerle “mana” türünden doğaüstü canlılığı olan yapılarla ilişkilendirilmekteydi.¹⁵⁵

Mezopotamya’da doğaüstü varlıklar mitolojik veya natüralist birçok tanrı bulunmaktadır. Bu tanrılar Panteonda toplanırlardı. “Penteon (Pantheon) Yun, “bütün

¹⁵² Yeşim Dilek, “Eski Mezopotamya Dini Ritüelleri Ve Kullanılan Objeler”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya, 2019, s. 50.

¹⁵³ Emile Durkheim, **Dini Hayatın İlk Biçimleri**, Ataç Yayınları, İstanbul, 2005, s. 69.

¹⁵⁴ Durkheim, **a.g.e.**, 2005, s. 69.

¹⁵⁵ Demirci, 2017, s. 12.

tanrılar”. Dinler tarihinde dinsel geleneklerin tanrılarını tanımlama kullanılan bir terim; tanrılar silsilesi.”¹⁵⁶ Yani panteon dinler tarihi konusunda dinsel geleneklerde tanrıları tanımlamak için kullanılmaktadır. Başka bir ifadeyle tüm tanrılardan oluşan yapı olarak akıllara gelmektedir.

Eski Mezopotamya’da günah kavramına da değinmekte fayda vardır. Mezopotamya’da günah işlemek, tanrı yasalarına karşı çıkmak veya toplumda suç sayılanları yapma için kullanılmaktadır. Günah işleyen kişinin, sanki bir hastalığa yakalanmış gibi tedaviye alınması gerekmektedir. Günah işleyenin suçunu itiraf etmesi, ağlayıp yakarıp af dilemesi, yapılması gereken bir zorunluluktur. Buradaki tövbe şekli yine kutsalıyla ilişkisini düzeltmek, bağlarını kuvvetlendirmek içindir. Çünkü doğaüstü güçler ve tanrılarına karşı hem sevgi hem de korku duygusu bir arada bulunmaktadır.

Kötülüklerin, demonlar aracılığıyla da geldiğine inanılmaktadır. Durkheim, bu konu hakkında “*Dini bir esas, hayatın kaynağı olarak kabul edilir; bundan dolayı hayatı parçalayan ya da tahrip eden bütün olayların, aynı türden bir esasa icra edilmesi mantıklıdır.*”¹⁵⁷ İlkel toplumlar başlarına gelen her türlü kötü, olumsuz olayı bir nedene bağlama ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu olumsuzlukları veren doğaüstü güçleri iki şekilde algıladıkları ön görülüyor. Bazıları kutsala karşı nefret duygusu beslerken bazıları da kutsalın ceza verici gücünü ortaya çıkaracağı varlıkların olması gerektiğini savunmaktadır. Demonlar tanrıların altında bulunan ikinci derece doğaüstü varlıklardır. Bu kötülükleri yapan ya da tanrıların ceza güçlerini gösterdiği varlıklar olarak demonları kabul etmektedirler.¹⁵⁸ Demonlar hakkında büyülerde ve ritüeller bahsedilmektedir. Özetle demonlara, tanrıların isteklerini yerine getirmek için görevli varlıklardır diyebiliriz. Demonları Eski Mezopotamya’da yılan, akrep gibi soğuk ve korkunç hayvanlar olarak ya da sürrealist doğaüstü hayali çirkin tipler olarak betimlenmektedir.¹⁵⁹ Bu konu hakkında Jacobsen, “*Onlar kasvetli, onların gölgeleri karanlık, onların bedenlerinde ışık yok, gizlice ve sinsi sinsi giderler, dümdüz*

¹⁵⁶ Gündüz, 1998, s. 300.

¹⁵⁷ Durkheim, 2005, s. 337.

¹⁵⁸ Bottero, 2012, s. 255.

¹⁵⁹ Morris Jastrow, “*Babylonian-Assyrian Birth-Omens*”, **University of California Press Library**, the USA, 1914, s. 62.

*yürümezler, pençelerinden acı safra damlar, ayak izleri şeytani zehir doludur.*¹⁶⁰ Mezopotamya halkı demonlardan korkmuş sempati beslememiş ancak onlarla iyi geçinmek için bir kült geliştirmemişlerdir.

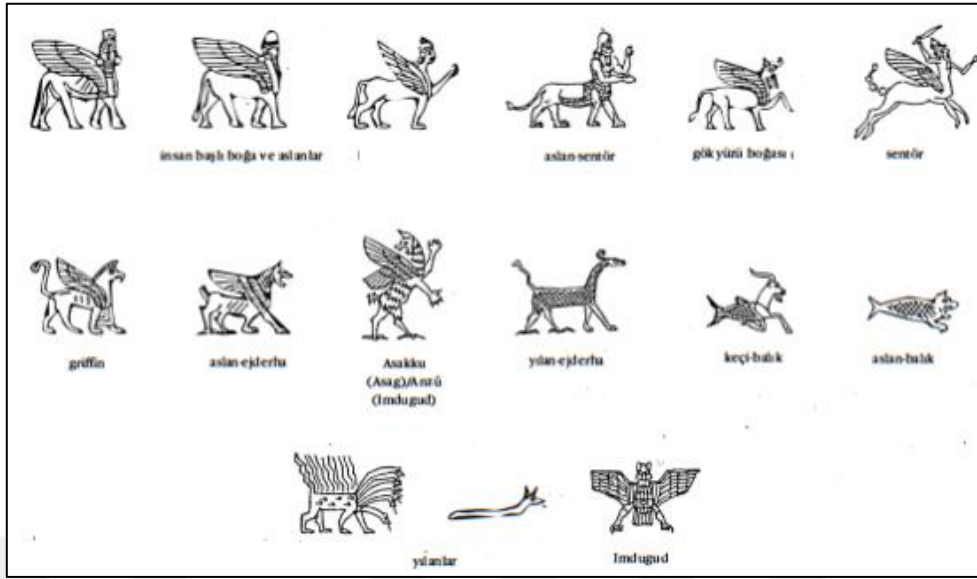

Görsel 2.2. Demonlara karşı verilen mücadele tasviri,
Eski Babil Dönemi Silindir Mühür Baskısı

Antropomorfizm de Mezopotamya toplumlarına ışık tutan kaynaklarda bahsi geçen bir terimdir. Türkçeye “insanbiçimcilik” olarak çevrilse de tam manasıyla “*Yun. Antropos (insan) ve morphe (şekil) terimlerinden türetilmiştir; tanların insana benzer şekilde tanımlanmasını ifade eder. Başta politeist dinler olmak üzere birçok dini gelenekte ulûhiyetin bu şekilde tanımlandığı görülmektedir.*”¹⁶¹ Bu doğrultuda bakış açıları evreni algılama düşünceleri tanrı insan formunda görmelerine de neden olmuştur. Eski Mezopotamya halklarında tanrı insan figürü düşüncesini güçlendiren örnekler ise tanrılar da insanlar gibi yemek yer, su içer, çocuk doğurur, savaşır ve hatta ölümsüz olan bu tanrılar ölümü de yeraltı dünyasına inerek deneyimlemektedir.

¹⁶⁰ Jacobsen, **a.g.m.**, 2017, s. 62.

¹⁶¹ Şinasi Gündüz, “**Panteon/Pantheon**”, **Din ve İnanç Sözlüğü**, Vadi Yayınları, Konya, 1998, s. 36.

Görsel 2.3. Karışık varlıklar, demonlar, yeraltı dünyası ile bağlantılı hayvanlar.¹⁶²

2.3. Eski Mezopotamya’da Arınma Ritüelleri

Kutsalı ile iletişime geçmeden önce mutlaka temizlenmesi ritüellerin başlıca şartlarından birini oluşturmaktadır. İnsanın saf, arınmış halde ritüelini gerçekleştirmesi gerekmektedir. Aksi halde kutsalı ona yaklaşmaz ve kutsalının kızmasına neden olur. Eski Ahit’te din görevlileri “Ölmek için ibadethaneye girmeden önce mutlaka kendilerinin temizlemek zorundadırlar.”¹⁶³ Tapınak olarak kullanılan mekâna giriş yapmadan önce maddi kirlere temizlenmek, yıkanmak önemli bir başlangıçtır. Eski Ahit’te su ile yıkanma konusunda: “Yıkanmak için tunç bir kazan yap. Ayaklığı da tunçtan olacak. Buluşma Çadırı ile sunağın arasına koyup içine su doldur. Harun’la oğulları ellerini, ayaklarını orada yıkayacaklar. Buluşma Çadırına girmeden ya da Rab için yakılan sunuyu sunarak hizmet etmek üzere sunağa yaklaşmadan önce, ölmek için ellerini, ayaklarını yıkamalılar. Harun’la soyunun bütün kuşakları boyunca sürekli bir kural olacak bu” bunu yapmadıkları zaman kutsala karşı büyük saygısızlık yaptığına hükmedilmektedir. Ritüel önce hazırlık aşamasında su ile arınma temizlenme gerçekleşmelidir. Aksi durumda ritüel kabul edilmemektedir.

¹⁶² Black-Green, a.g.e, 2003, s. 108.

¹⁶³ Eski Ahit Mısır’dan Çıkış. 30: 18-21.

Eski Mezopotamya’da arınma işini saf su ile yapmaya özen gösterilmektedir. Bu arınma sadece kişinin bedeni değil, ritüelin gerçekleşeceği ortamın ve kullanılan nesnelere de arınması, temizlenmesi gerekmektedir. Tapınak içinde ise yerleri süpürüp üzerine su serpmek tapınağı arındırır, toz ve benzeri kirlerin havalanmasını engellemektedir. Tüm herkes istisna olmadan bedendeki ve ortamda ki maddi kirlilerden arındırıp su ile temizledikten sonra ritüelin ilk aşaması başarılı gerçekleşmektedir. Arınma kısmının en temel maddesi kesinlikle sudur. Su, arınmayı sağlayıcı madde olduğu için uygulanan her ritüelin temel ögesi haline gelmiştir. Mezopotamya panteonunda yer alan önemli tanrılardan biri de suyun ta kendisi olan Enki/Ea’dır. Enki tanrılaştırılmış sudur. Bu tanrı numinous (kutsal) gücüyle arınma ve temizlene aşamasının başı olarak kabul edilmektedir. İlkel kutsal su olan “Absu” ve yaşamın kaynağının beslendiği iki nehir Fırat ve Dicle, Ea’nın kutsal gücünü yansıtmaktadır. Su her ritüel öncesi olduğu için Enki’nin de tüm ritüellerde yer alması olağan bir sonuçtur. Fırat ve Dicle arındırıcı, besleyici kaynak olduğundan Akitu festivalleri başta olmak üzere bazı ritüellerde herhangi ekleme yapılmadan saf su halinde kullanılmıştır.¹⁶⁴

Mezopotamya’da arınma işlemi çoğunlukla su ile yapılmıştır. Arındırılacak kişi veya nesnelere nehre daldırılmıştır. Ancak her zaman su ile değil bazen de tütsülenerek arınma yapılmıştır. Suyun olmadığı en yaygın arınma da dumanla dezenfekte etmektir. Mezopotamya’da ritüeller iki amaç için yapılmaktaydı. Biri kutsalın dikkatini çekmek, diğeri de kötülüklerden korunmak içindi.¹⁶⁵ Mezopotamya halkları dua edeceklerinde ağızlarının da arınmış olmasına dikkat ederlerdi. Ağız yıkama eylemi önemli bir hassasiyetti.¹⁶⁶

İnsanların beden temizliği kadar önemli olan bir diğer husus da arınmanın yapılacağı mekânın ve nesnelere temizliğidir. Eğer tapınak içi ya da kullanılan objeler temiz olmazsa tanrının orayı terk edeceğinden korkulmaktadır. Kutsal yapısı itibariyle kirliliği kaldıramaz, kati olarak temiz bulunması gerekmektedir. Bu temizlenme

¹⁶⁴ Isabel Cranz, “Impurity and Ritual in the Priestly Source and Assyro-Babylonian Incantations”, Johns Hopkins University Baltimore, Doctoral Thesis, Maryland, 2012, s. 219.

¹⁶⁵ Cambell Thomson, *Semitic Magic: Its Origins and Development*, London, 1908, s. 8.

¹⁶⁶ Judith Paul, “Mezopotamian Ritual Texts and Concept of the Sacred In Mesopotamia”, *Near Eastern Languages and Cultures*, Doctoral Thesis, 1992, s. 147.

sadece maddi kirlilerden arınma değildir. İki aşamalı bir temizlikten bahsedilmektedir, biri bedenın, nesnelere, mekânın yani maddi kirlilikten arınması diğeri ise ruhun kirlilerden arınmasıdır. Bunun sebebi ruhun kirini tamamen ortadan kaldırmamış ve ritüellerle uzaklaştırmış, ıssız yerlere kapatılmış olmalarıdır.¹⁶⁷ Arınma sadece bedenın maddi kirlilerden uzaklaşması için değil demonların kötülüklerinden de korunmak amacıyla titizlikle gerçekleştirilen bir uygulamayı oluşturmaktadır. Wright, bu konuda: “*Mezopotamya dininde kirlilik özellikle demonik güçlerin doğasında mevcuttur.*”¹⁶⁸ der ve demonların kirliliği sebebiyle arınmaya ihtiyaç doğurduğundan bahsetmektedir.

Namburbi ayininde kötülükten uzaklaşmak için önce arınmak şarttır. Ritüel bir emirle başlar. “*Elverişli bir günde mağdurun kendisini arındırmasını sağlayın.*” Arınma sağlandıktan sonra kutsal su çanağı getirilir ve mağdur tıraş edilir, saçları kâseye koyulduktan sonra, din görevlisi mağdurun ağzını suyla yıkayarak tekrar arındırmaktadır.¹⁶⁹ Belirli kurallarla yapılan bu ayinler, yıkama ve arındırma işi yine yetkili kişiler tarafından icra edilmektedir. Böylece arınma ayinleri ile kötülüklerden uzaklaşma ve korunma sağlanması amaçlanmaktadır. Bottero, demonlara karşı alınan önlemler ve ayinde kullanılan yöntemleri şöyle sıralamıştır: “*Kötülüğü yıkamak ve silmek, onu sulara gömmek ve ortadan kaldırmak için, su kullanma; ateş kullanarak yakma gibi çeşitli yöntemler mevcuttu. Demondan gelen ya da geleceğine inanılan kötülüğü uzaklaştırmak için, arındırıcı olarak kabul edilen suyu ya da çeşitli bitkileri, madeni ya da hayvansal maddeyi kullanmışlardır.*”¹⁷⁰ Bottero’nun söylemine göre, arınma işlemi için yalnızca su kullanılmamış; ateşten ve doğada bulunan canlı cansız varlıklar da arınma işleminde kullanılmıştır.

Kralın arınması da önemlidir. Krallar, tanrıların katında insanları temsil görevindedir. Kralın arınması da bu sebepten önem arz etmektedir. Akitu festivalinde

¹⁶⁷ Ambos Claus, “Temporary ritual structures and their cosmological symbolism in ancient mesopotamia”, Heaven on Earth Temples, Ritual, and Cosmic Symbolism in the Ancient World, edited by Deena Ragavan, of Chicago. Printed by McNaughton & Gunn, Saline, Michigan 2012. s. 246.

¹⁶⁸ David Wright, “The Disposal of Impurity: Elimination Rites in the Bible and in Hittite and Mesopotamian Literature”, s. 248.

¹⁶⁹ Richard Caplice, “The Akkadian Namburbi Texts: An Introduction”, Undena Publications. SANE 1/1, 1974, s. 14.

¹⁷⁰ Jean Bottero, **Mezopotamya: Yazı Akıl Tanrılar**, Dost Kitabevi, Ankara, 2012, s. 255.

kralın huzura çıkmadan önce el yıkama ritüelinden bahsedilmektedir. Ritüelin anlatıldığı bir bölümde: “*Ellerin yıkandı, onlar temiz; ellerin yıkandı, sen arınmışsın. Elleri yıkandığı için kişi temizdir, elleri yıkandığı için kişi arınmıştır... Belki de o kişi tanrısının oğlu olur, gökyüzü gibi saf ve arınmış olur, yeryüzü gibi temiz olur, gökyüzünün kalbi gibi saf olur.*”¹⁷¹ Elleri yıkanan ya da kirden arınan kişi kutsal bir eylem gerçekleştirdiği için tanrını oğlu gibi görülüp, saf ve temiz kabul edilmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere arınmış olana, kutsiyet atfedilmiştir. Mezopotamya’da uygulanan bir diğer gelenek ise krala yakışır tarzda servis edilen yiyecekler masada yerini alır ve bir kâse içinde su getirilmektedir. Parmaklar temizlendikten sonra yemekler ve içecekler gelir, ziyafetin ardından masa temizlendikten sonra tekrar bir kâse su getirilir ve parmaklar temizlenirdi.¹⁷²

Tapınak kültürünün olduğu inançlarda tanrılar tapınaklara gelebilirler. Tapınaklar tanrılarının yeryüzünde kaldığı yer olduğuna inanılan kutsal yapıları oluşturmaktadır. Tapınak kültürüne verilecek en değerli örnek, zigguratlardır. Tapınakların içlerinde suya erişebilecekleri bir kuyu ya da su kaynağı bulunmaktadır. Mezopotamya inançlarında su arındırıcı ve temizleyici baş madde olduğu için tapınaklarda kolay ulaşılabilecek su kaynağı vardır. Ayinlerden önce el yıkama ritüeli ya da tanrısal âleme geçişte temiz olunması gerektiği için su mutlaka tapınak içerisinde bulundurulmalıdır. Tapınak su ilişkisine gösterilecek şüphesiz en kıymetli örneklerden biri de Abzu’dur. “Derinlerden gelen kozmik okyanus” tanrısal arındırma kudretini içermektedir. Abzu’dan yükselen dağ ile ihtişamlı tapınak yapılmıştır.¹⁷³ Tapınak genellikle binanın kendi içindeki kaynaktan çıkan yaşam sularıyla ilişkilendirilir ve tapınak yaşam suyunun üzerine inşa edilirdi. Abzu gibi ilkel suların varlığı tapınakların su üzerine yapılması gerektiğini düşündürmüştür. Çünkü tapınak ile yaşam suyu sürekli etkileşim halinde bulunmaktadır.¹⁷⁴

¹⁷¹ Erica Reiner, , “Şurpu. A Collection of Sumerian and Akkadian Incantations”, 1958, s. 48.

¹⁷² Leo Oppenheim, “Analysis of an Assyrian Ritual (Kar 139)” History of Religions, Vol. 5, No. 2, The University of Chicago Press, 1966, s. 188-189.

¹⁷³ Lundgust, What is Temple? A Preliminary Typology, Temples of the Ancient World, New Work, 1994, s. 83.

¹⁷⁴ Lundgust, a.g.m, 1994, s. 88.

Tapınakların inşası hem insanlar hem de tanrılar için kozmik düzenin bir parçasıdır. İnsanların tanrılar için iletişime geçme mekânı aynı zamanda tanrısını bulabileceği bir yapıdır. Bu kapsamda tanrılar içinde tapınak inşası, insanların onları kolaylıkla bulabileceği, hizmetlerini yerine getirip ibadet ve ritüellerini uygulayabileceği imkânı sunmaktadır. Asur kralı tapınağı inşa edildikten sonra tapınak yapımının gerekçesini şöyle dile getirmiştir: “... tapınağı inşa ettim ve bitirdim. Günlerim uzun olsun, hükümranlığım uzun olsun, dölüm refah içinde olsun, Asur’un ürünü bereketli olsun, Asur refah içinde olsun diye inşa ettim.”¹⁷⁵ Kozmik düzenin parçası olan tapınaklar yalnızca ritüel ve ibadet için değil aynı zamanda bereketin ve egemenliğin de devamını sağlama kapısı olarak görülmektedir. Tapınaklarda yapılan ayinler bireysel olduğu kadar toplu ayinlerini de kapsamaktadır. Bu da birlik ve beraberliği, kaynaşmayı sağlayan unsurların başında gelmektedir.

Mezopotamya’da Mis Pi (Ağız Yıkama) ayini de sıkça uygulanan bir törendir. M.Ö. 8-5 yüzyılları ile tarihlenen ritüel arınma yollarından bir diğeridir. Heykelin arınması için başta su olmak üzere yağ veya şarap gibi farklı malzemeler kullanılmaktadır.¹⁷⁶ Ağız yıkama ritüeli kült eylemlerin protokolüdür. İki günlük olan bu ayinde heykelin ağzı arındırılır, birkaç kez yıkanır. Ayinin adı, birkaç kez yıkanma eyleminden gelmektedir. Ritüel çoğunlukla nehir kıyısında gerçekleşir. Ritüelin temel amacı tanrıların ortak ürünü olduğuna inanılan insan yapımı heykeli dönüştürmektir. İnsanın zanaatı, belli bir tanrının yerel tezahürü olan saf ilahi bir varlığa dönüşmektedir.¹⁷⁷

Mezopotamya toplumlarında sıvı dökme ayini, kurban ve tanrılar için yapılan sunularda temel maddeyi oluşturmaktadır. Kuyulardan çıkarılan soğuk sular ya da kutsiyet atfedilen suların tanrıya sunumu yapılmaktadır. Hem içme suyu olarak hem de arınmayı da sağlamak amacıyla tanrılara sunulmaktadır. Babil’de ölümlere adak adama ritüellerinde su kullanılmaktadırlar. Diğer ayinlerinde su ile beraber başka sıvılar

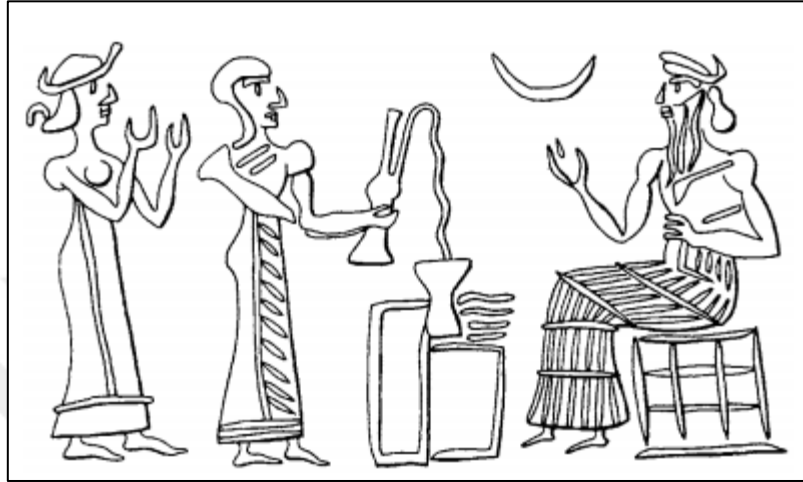
¹⁷⁵ Leeuwen, Temple House: Building and Wisdom in Ancient Mesopotamia", From The Foundations to the Crenellations, Ed. M.J. Boda, Münster, 2010 s. 403.

¹⁷⁶ Amy Balogh, The Mesopotamian Mīs Pi Ceremony & Clifford Geertz’s Thick Description Principles for Studying the Cultural Webs of the Deceased, Heidelberg University, 2020, s. 8.

¹⁷⁷ Amitai Baruchi-Unna, Esarhaddon’s Prayer in the Inscription AsBbA as Related to the mīs pi Ritual. *Journal of Cuneiform Studies*, 69, 203–212, 2017, s. 209.

<https://doi.org/10.5615/jcunestud.69.2017.0203>.

da tanrıya sunulabilmektedir. Örneğin alkol, süt, sıvı yağ ve akışkan yapısından kaynaklı bal da tanrılara sunulan sıvılardandır. Bir kişi rüyalarında korkuyor ve kâbuslar görüyorsa Mezopotamya halkları yapılan ayinde sirke dökme ritüeli gerçekleştirmektedir.

Görsel 2.4. Oturan bir tanrının huzurunda, ibadet eden bir adam sıvı dökme ayini gerçekleştiriyor. Akad dönemine ait bir silindir mühür.

Kaynak: Black Jeremy, Green Anthony, Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü, Aram yayıncılık, İstanbul, 2003. s.189.

Sıvı dökme ayini kimi zaman değerli madenlerle kaplı bir kupa ya da şişeden dökülmektedir. Özellikle kurban ayini öncesi kurbanı kesecek olan kişinin ellerine ve çevresine su dökülmektedir. Dökülen sıvıları tekrar kullanmak uygun değildir. Çünkü muhtemelen dökülen sıvılar kurban ve ölülerin içmesi içindir.¹⁷⁸

2.4. Su Ordali

Dominiqu Barhelemy, “*Olağandışı ve üzücü bir uygulama olan ordali (tanrısal yargılama) bizi dehşete düşürmektedir.*”¹⁷⁹ diyerek burada suçlu olup olmadığı anlaşılan diye mağdura, eline demir verilir ya da ayakları ve elleri bağlanıp buzlu suya atılma cezası uygulamasından bahsetmektedir. Kişinin suçlu ya da masum olduğunu anlamak için doğaüstü güçlere ihtiyaç duyulmuş, tanrının yargılaması bu şekilde düşünülmüştür. Ordal kelimesi aslında yargılama anlamında kullanılmıştır. Buradaki

¹⁷⁸ Black Green, a.g.e, 2003, s. 188-189.

¹⁷⁹ Lafont, “*Mezopotamya’da Nehir Tanrı’nın Yargılaması*”, Eski Yakın Doğu, (Der: Jean Bottero), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005, s. 200.

yargılama kişiyi hemen cezalandırmak için değil de atılmış olan suçun suçluya ait olup olmadığını ayırt etmek için yapılmıştır. Bu yargının da tanrısal bir iradenin yardımıyla olacağına kanaat getirilmektedir. Mezopotamya’da özellikle Sami toplumlarda kanunlar genellikle kısas ilkesiyle hareket edilerek sağlanmıştır. Babil kralı Hammurabi kanunları bunun en güzel örneğidir. Ordalde ise kısas uygulamasının engeli suçlunun masum olup olmadığının kesin sonuçlanması için başvurulmuş bir yol olarak karşımıza çıkar. Burada verilen ceza suçlarının ortak paydası adam öldürme, yaralama, iftara atma, zina ve hırsızlık konularında ordale başvurulmaktadır. Kanun metinlerinde “suya atılma” veya “nehre dalma” şeklinde yazılan kanun kuralları bulunmaktadır.¹⁸⁰ Bu uygulamada tanrısal etken, suyun kutsal ve adil olduğuna inanılması, hakiki yargılama gücünü suya bırakmak, dönemin suya verdiği değer ve kutsallığı da gözler önüne sermektedir.

Kelimenin tam anlamıyla ordal; eski İngilizcede “ordal,” Almandada “Urteil” yani yargılama anlamında kullanılmaktadır. Tanrının yargılaması olağanüstü bir yargılama şekli olduğu için etkili bir sınama biçimini temsil etmektedir. Eski Mezopotamya’da sanığın suçlu olup olmadığını kanıtlamak amacıyla kişi akarsuya “kutsal nehrin” insafına bırakılmaktadır. Dicle ve Fırat bu iki nehrin kıyısında kurulan kentler için yargının merkezi haline gelmiştir. Akarsuların kutsalı oluşmuş ve birer tanrı olarak kabul görmüşlerdir.¹⁸¹ Örneğin Hammurabi kanunlarında 132. Paragrafta: *“Evli kadın bir başka erkekle ilişkisinden dolayı herkesin diline düşerse ve hiç suçüstü yakalanmamışsa, kocasının istediği takdirde bu kadın kutsal nehre girmek zorundadır.”* Yine aynı metinde başka bir paragrafında eğer biri başka birini kendisine karşı büyü yapmakla suçlarsa ama kanıt gösteremiyorsa yine büyü yapmakla ilgili suçlanan şahıs kutsal suya atlamak zorundadır. Eğer suya yenik düşerse, suçlayan kişi suçlunun evini alır ama eğer suçlanan kişi nehirden sağ çıkarsa aklanır ve onu suçlayan kişi öldürülmektedir.¹⁸² Hammurabi kanunlarının 2. Maddesinde; bir adam başka bir adama bana büyü yaptı diye ortaya çıkarsa ancak bunu kanıtlayacak elinde bulgu yoksa büyücülük iftirası atan adam nehre atılacaktır. Eğer nehir onu zapt ederse dibe dalar,

¹⁸⁰ Florioti, H. Demirci, “Çivi Yazılı Kanun Metinlerinde İlginç Bir Suç Tespit Ve Cezalandırma Yöntemi: Suya Atılma”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2013, s. 27

¹⁸¹ Bottero, *Eski Yakındoğu Sümer’den Kutsal Kitap’a*, Dost Kitapevi, Ankara, 2005, s. 202.

¹⁸² Bottero, *a.g.e.*, 2005, s. 202.

çıkılmazsa suçu kanıtlanacak ve ölenin evi büyü yapılarına verilecektir. Ancak adam nehirden su üzerine sağ olarak çıkarsa temizlenmiş olur ve suçun ona ait olmadığı anlaşılmaktadır. Bu kez ona karşı iftira eden kişi öldürülecektir. Nehrin adaleti sağladığı kişinin masumluluğu anlaşılınca iftiracının malına sahip olacaktır.¹⁸³ denilmektedir. Yalnız elimizdeki bilgiler maalesef 20-30 belgeden ibaret olduğu için hangi konularda nasıl, nerede ve ne zaman yargılama yapıldığı konusunda daha detaylı açıklama mümkün olmamaktadır. Kutsal nehre başvurma sebeplerinin tamamı bilinmemektedir. Ancak VI. Yüzyılda Babil kralı II. Nabukadnezar için yazılan edebi bir metinde şöyle bir olaydan bahsedilmektedir: Adamın biri iddiaları kanıtlanmadan başka birini cinayetle suçlar. Kral da tanrısal yargılamaya gidilmesini emreder. Adam sınavdan önceki günün gecesi suya atılır, öğleye kadar beklenir ancak adam suyun yüzeyine çıkmaz. Her yerde görevlilerle adamı ararlar. Nehrin tüm kıyılarına bakılır ama adam ortada yoktur. Kral tedirgin olunca daha detaylı aramalar başlatılır yine bulamazlar. Aradan zaman geçer ve adamın ölüsü nehir yüzeyine çıkar. Başından yaralanan adamın ağzından kulağından ve burnundan kanlar akmış haldedir. Bedeninin her tarafı kan toplamış halde bulununca bütün ülke dehşete kapılır. Bunu gören düşmanlar, kötüler arkalarına bakmadan şehirden kaçarlar.¹⁸⁴ Metinden anlaşılan tanrı yargılamasının caydırıcı kuvvette olduğunu kanıtlar niteliktedir. Tanrısal yargılama, ordali dini bir tören gibi icra ettiklerini de ifade edebiliriz.

Asur döneminde su ordali olarak “hursanu” terimi kullanılmıştır. Metnin Esarhaddon döneminin sonuna doğru ya da Asurbanipal döneminin başlarında tarihlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır.¹⁸⁵ Mezopotamya’da bahsi geçem Ur-Nammu kanunlarında su ordalinden bahsedilmektedir. Bu kanunlar III. Ur sülalesi Ur-Nammu tarafından ortaya koyulmuştur.¹⁸⁶ Toplumdaki asayişin sağlanması, düzenli bir yaşam sürülebilmesi için kanun ve kuralların olması esastır. Mezopotamya’da kanunların temelini kısas oluşturmaktadır. Kuralların net ve adil olması, açık biçimde

¹⁸³ Memrure Tosun, Pınar Yalvaç, **Sümer, Babil, Aşşur Kanunları ve Ammi Şaduqa Fermanı**, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1986, s. 185.

¹⁸⁴ Bottero, **a.g.e.**, 2005, s. 203-204.

¹⁸⁵ Florioti, Demirci, “Çivi Yazılı Kanun Metinlerinde İlginç Bir Suç Tespit Ve Cezalandırma Yöntemi: Suya Atılma”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 2013, s. 30. Daha detaylı bilgi için ayrıca bkz: Laura Kataja (1987), “A Neo-Assyrian Document on Two Cases of River Ordeal”, SAAB I/2, Helsinki, s. 65-68.

¹⁸⁶ Florioti, Demirci, **a.g.m.**, 2013, S30.

suçların varlığı toplumun huzurunu ve devletin ilerleyişini kolaylaştırmaktadır. Ancak Ur-Nammu kısas esaslı kanunları kullandığını fazla görememekteyiz. Hem su ordalını kullanmış, tanrısal güçten yardım almış hem de daha sosyal ceza sistemi benimsenmiştir. Ceza sisteminde maddi, ödemeye yönelik yaptırımları daha sıklıkla uygulanmıştır.¹⁸⁷

Suya atılma ritüelinde daha çok kadınlara yönelik maddeler bulundururken 22. maddede bir kadın aile fertleri haricinde yabancı bir adamla zorla yola çıkarsa eğer adam, kadının evli olduğunu gerçekten bilmiyorsa ve “ben onunla yatmadım” diye yemin ederse ceza olarak 2 talent kalay verecektir. Fakat Kadın “o adam benimle yattı” derse adam bu kez nehre atılmaya götürülmektedir.¹⁸⁸ Bu maddeden anlaşılan cezanın yalnızca kadınlara yönelik olmadığı, erkeklerinde ordal tarafından yargılandığı çıkarımını yapabiliriz. Bu yemin davalarında törensel bir şekilde ayin gerçekleştirilmektedir. Bu yargılama öncesi muhtemelen muhtemelen suçlunun arınma işlemi yapılmaktaydı. Çünkü törensel olan hemen her ayinden önce temizlik esas şarttı. Tanrısal huzura çıkılan her durumda kişinin arınmış olması gerekmektedir. Sonra yemin törenine geçilir. Bu tören mabette olabileceği gibi mahkemede de olabilmektedir. Tanrının kendisi ya da heykelinin önünde tanrısına yemin etmesi gerekmektedir. Yemin sonrası suya atılma işlemi gerçekleşir ya da kişi kendisi suya atılabirdi. “*Su üzerinde kalmak suçsuzluğa delildir.*” Zanlı su yüzeyinde kalırsa temiz, yani suçsuz olan taraftı. Suyun yüzüne çıkan temiz (*ebabu*), suya batırılan (*kasadu*) su tarafından zapt edilen böylece suçlu bulunduğu anlamına gelmektedir.¹⁸⁹

Eşini inkâr etme, boşamak isteme konusunda da kanunlardan bahsedilir. Ana-İttuşu Kanunları kol IV da şöyle geçer: “*Eğer bir kadın kocasından nefret edip sen benim kocam değilsin derse, onu (kadını) nehre atacaklardır. Eğer koca karısına sen benim karım değilsin derse gümüşten ½ mana tartacak.*”¹⁹⁰ Metinde geçen eşlerin birbirini istememesini günümüzde eşlerin boşanmak istemesi gibi algılayabiliriz. Kadın eşini istemediğini söyleyince ordal cezası ve suya atılma gerçekleşirken, erkek olan eşini istemediğini söyleyince maddi ceza ödemesi yeterli gelmektedir. Bu durum

¹⁸⁷ Tosun, Yalvaç, **a.g.m.**, 1986, s. 30-43.

¹⁸⁸ Tosun, Yalvaç, **a.g.m.**, 1986, 248-249.

¹⁸⁹ Tosun, Yalvaç, **a.g.m.**, 1986, s. 177.

¹⁹⁰ Tosun-Yalvaç, **a.g.m.**, 1986, s. 48.

toplumun ata erkil bir yapıda olduğunu göstermektedir. Aslında suç aynı olmasına rağmen dikkatimizi çeken kısım uygulamada cinsiyet farkının olmasıdır. Ayrıca bu örnekte suya atılma, tanrısal bir yargıdan yardım isteme olarak değil kabul görmüş aşikâr suçun cezası olarak uygulanmaktadır. Bottero'ya göre de “*Boşanma yalnızca kocanın yetkisindedir.*”¹⁹¹ yani eşler arasında ayrılık yalnızca erkeğin yetki alanına girmektedir. Buna benzer bir örnekte Babil’de yaşanmıştır. Hammurabi kanunlarında yer alan 142 ve 143. maddeler bu konu hakkında şunu söylemektedir:

142: “*Eğer bir kadın, kocasından nefret edip sen beni karılığa alamazsın derse, onun kayıtları bölgesinden incelenecek. Eğer o kadın (evine ve kendine) dikkatli ise (evini ve iffetini koruyorsa) ve kabahati yoksa ve kocası (evinden) çıkmaya düşkünse (evini ihmal edip sokağa çıkmaya düşkünse) onu çok küçültüyorsa o kadının kabahati yoktur. Çeyizini alıp babasının evine gidecektir.*” Maddeden anlaşılacağı üzere, kadının sorumlulukları kendi iffetine sahip çıkması ve evine sadık kalmasıdır. Bunları yaptığı sürece kadın suçsuz ve haklı olarak kabul edilir. 143. maddede ise konu devam ediyor.

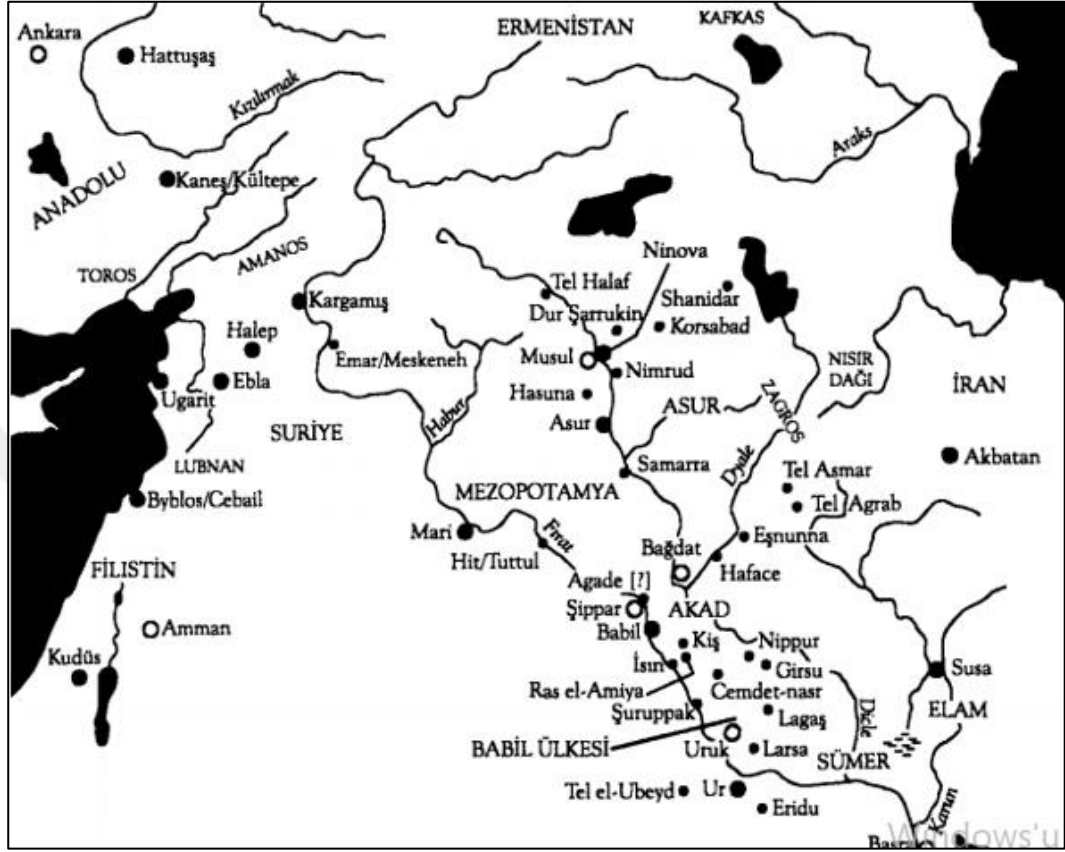
143: “*Eğer (kadın kendini ve evini) gözetlemezse ve sokağa düşkünse evini dağıtıyor, kocasını küçük düşürüyorsa o kadını suya atacaktırlar.*”¹⁹² Kadın evine, ailesine sadık olmazsa suyun cezalandırıcı gücüyle karşılaşır fakat kocanın bu davranışları sergilediğinde verilen cezalarla ilgili durum maddede yer almamaktadır. Erkeğe ne cezası verildiği bilinmemektedir.

Mezopotamya halkının suyu hayatlarının tam da ortasına koydukları ve her şeyin hâkimi olarak suyun varlığını kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Su ordalindeki asıl amaç suyun tüm pislikleri ortadan kaldıracağına, temizlik ve güzellik getireceğine, tanrısal ilahi bir güçten yardım alarak belirsiz olan suçların adil şekilde yargılanmasını sağlamak olabilir. Nehir, zanlıyı saf tertemiz hâlde su üzerine çıkarırsa suçsuzluğu kanıtlanmıştır. Eğer suya atılan dibe gömülmüş ve canlı çıkmamışsa, suçlu olduğu kesinleşmiştir.

¹⁹¹ Jean Bottero, **Babilli Kadınların Hakları**, Eski Yakınoğu, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005, s. 130.

¹⁹² Tosun, Yalvaç, **a.g.m**, 1986, s. 199.

2.5. Sümerlerde İnanç Sistemi

Görsel 2.5. Sümer Şehir Devletlerinin Haritası¹⁹³

Sümerler Mezopotamya'nın güneyine MÖ 4. bin yılının sonlarına doğru kimliği kesin olarak belirlenemeyen ahali üzerine yerleşmişlerdir. Mezopotamya'nın bilindiği kadarıyla ilk uygarlık merkezi Sümerlerdir. Bölgenin güneydoğusunda uzanan Zağros Dağları ile Basra Körfezi arasında kalmış, Fırat ve Dicle'nin getirdiği verimli topraklarla bereketlenmiş bu bölge Sümerlere yurt olmuştur.¹⁹⁴ Nereden geldikleri kesin kaynaklarla belirlenememiştir. Sümerlerin önce Fırat kıyısında bulunan Eridu kentine yerleştikleri daha sonra da Uruk'ta siyasi bir merkez kurdukları rivayet edilmektedir. Kabul gören genel kanı da bu yöndedir. Buldukları yerlerde kentlerinin çevresini surlarla kaplayarak küçük "Sümer Kent Devletleri" kurmuşlardır.

¹⁹³ Bottero, a.g.e, 2005, s. 13.

¹⁹⁴ Teoman Turalı, *Gilgamiş Destanı*, Dergâh Yayınları, Ankara, 2007, s. 7.

Mezopotamya'ya karakteristik bir özellik eklemiştir. “*Uruk, Ur, Lagaş, Nippur ve Kiş gibi bu site devletleri arasında önceleri Uruk lider bir rol oynamış görünüyor.*”¹⁹⁵ Sümerlerin şehir devletleri kurması ardından geliştirdikleri ticaret ağı sayesinde hesaplamalar için artık yazının icadı kaçınılmaz olmuştur. Yazı ile beraber Mezopotamya'da belgeleme faaliyeti başlayınca, bilgi daha doğru şekillerde aktarılmaktadır. Tarihi çağları başlatan Sümerler, Mezopotamya'nın ve hatta kendisinden sonra gelen medeniyetleri de etkisi altına almıştır.

2.5.1. Sümerlerde Su ile İlişkili İnançlar

Sümerlerde din tasavvuru, tanrılar panteonuna dayanmaktadır. Doğru ve dürüst bir yaşam karşılığı ölümden sonraki yaşamın rahat olması ya da günah dolu bir yaşam sonrası öte dünya inancı hâkimdir. Sümerler'de ilk kez tanrı anlamında “*Dingir*” kelimesi kullanılmıştır. Dingir Akad dilinde “*ellu*” parlak ışık saçan olarak çevrilmiştir. F. Hanımeli, Sümercedeki dingir'i “*tan*” ışık saçan sözcüğünü Türk Moğol tengrisi “*gök tan*” sözcüğüyle ilişkilendirmiştir.¹⁹⁶ Daha sonra insanları kutsallaştırma ile çok tanrılı natüralist bir düzen benimsenmiştir. Zaman içinde tanrı insan ya da yarı tanrı yarı insan figürleri de oluşmuştur. Ningirsu aslan başlı kartal şeklinde, Enki yarı balık yarı keçi şeklinde tasvirleri bulunmuştur. İnsan başlı kuşlar da yapılan tasvirler arasındadır.¹⁹⁷

Sümerlerin inanışları, yaşayışlarında da etkili olmuştur. Kuruldukları yerin nehir kenarında olması, suya verdikleri önemi açıkça ifade etmektedir. İnsanoğlu yeryüzünde var olduğu ilk günden beri suyu dinin içerisine yerleştirmiştir. Su olmadan hayat olmayacağı için insanın bu denli önemli hayat unsurunu inançlarının içerisine yerleştirmişler; ya bir ritüelde ya da ayin için hazırlık aşamasında veya ödüllendirme yahut cezalandırmada, su kullanılmıştır. Sudan ilham alınmıştır. Su hem hayat bahşeder hem de hayata son verip ceza verendir. Eliade'nin dediği gibi; deniz, okyanus, nehir, akarsu gibi su kaynakları gücü yaşamı bolluğu ve bereketi ifade

¹⁹⁵ İplikçioğlu, a.g.e, 1990, s. 48.

¹⁹⁶ Aaron Barton, , “Semitic and Hamitic Origins”, *American Oriental Society Dergisi*, C. 54, 1934, s. 245.

¹⁹⁷ Eliade, a.g.e, 2003, s 83-84.

etmektedir.¹⁹⁸ Suyun bu kadar önemli kılınması yalnızca yaşamak için değil, suyun temizleyici özelliğinin olması, bereketi temsil etmesi, canlılık vermesi de suya kutsiyet atfetmeyi beraberinde getirmiştir. Ritüellerde suya batırma çıkartma ilk doğduğun ana geri dönüş, yeniden yaratılışı, arınmayı, temizlenmeyi ve bolluğu ifade etmektedir.¹⁹⁹

Suyun ehemmiyeti coğrafyadan da kaynaklanmaktadır. Mezopotamya çöllerin ve bataklıkların arasında kıymetli iki nehrin olduğu temiz suya erişimin önem arz ettiği bir yerdedir. Bölge insanları için tarım hayati öneme sahiptir. Bunun için sulama kanalları ve drenaj sistemleri kurmuşlardır.²⁰⁰ Mezopotamya’da su hem hayatta kalmak hem de dini bir sembol kullanılmaktadır. Yaşamın kaynağının geldiğine inanılan bir yaratıcı olarak da benimsenmektedir. Eliade, su kozmogonisi başlığında bu konuyu suyun içerisinde bulunan bir kaosun, ezeli okyanus Apsu ve Tiamat temalarından bahsetmektedir.

Mezopotamya’nın güneyinde fazla yağmur yağsa da, önceden pınarların, kuyuların, çayların, akarsuların, nehirlerin ve göllerin yeryüzü altında olan kısmı “Abzu” (Apsu) veya “Eugurd” da bulunan bir tatlı su okyanusundan sağladıklarına inanılırdı. Tuzlu suysa yeryüzünü çevreliyordu. Abzu bilge tanrı Enki’nin karısı Damgalnuna (Damkina) ve annesi Namnu’nun diyarındır. Burada Ekni’ye bağlı yaratıklar da bulunmaktadır. Enki’nin insanlığın yeryüzünde yaratılmasından önce Apsu’yu zapt ettiği düşünülmektedir. Enuma Eliş’e göre Babil yaratılışında Apsu (ya da Apsu) Tiamat’ın sevgilisinin adıydı. Ea, Apsu’yu öldürdükten sonra evini onun ölüsünün üstüne yapmıştır. Bu sebepten Ea’nın oturduğu yerin adı Apsu oldu. Ea’nın oğlu Marduk, Apsu’nun ilk çocuğu olarak bilinmektedir. Enki’nin Eridu kentindeki tapınağına “Apsu Tapınağı” denilmektedir. Yeraltı dünyası olarak bahsedilen yer Apsu’dan daha aşağıda yer almaktadır. Bazı geleneklere göre yeraltı dünyasına bir nehir üzerinden gidildiğini düşünülüp bu nehir de Absu ile özdeşleştirilmiştir. İlk kutsal su havuzu olarak da Apsu/Apzu terimi kullanılmıştır.²⁰¹ Jastrow Morris, Apzu için: “Sulu derinliklerin kralı” (Shar Apsi) demektedir. Yeraltında akan dereleri besleyen,

¹⁹⁸ Eliade, **a.g.e.**, 2014, s. 206.

¹⁹⁹ Eliade, **a.g.e.**, 2014, s. 196.

²⁰⁰ Burke Hammons, Gender Identity and Heroism in Ancient Mesopotamian Birth Rituals, The Faculty of the Graduate School of Vanderbilt University in Religion Nashville, Doctoral Thesis, Tennessee, 2008, s. 129.

²⁰¹ Black, Green, **a.g.e.**, 2003, s. 26.

kanalları, akarsuları dolduran tatlı okyanus olduğunu ifade etmektedir. Tiamat'ın tam zıttıdır. Tiamat, tuzlu okyanusları oluşturmaktadır.²⁰²

Görsel 2.6. Tanrı Ea, sulu apsu'da başka bir tannıyı, muhtemelen Şamaş'ı kabul ederken görülmektedir. Ur'da bulunan Akad Dönemi'ne ait bir silindir mühürden alınmıştır.

Ea/Enki kelimesinin anlamı ilk ne olarak kullanılmış olursa olsun Samilere özgü olarak Enki ile bağdaştırılan İa/İa'u (Ebla) ve tanrı kişiliğini yansıtan Ea'nın ilk sesinin uzun kullanımı daha seyrek. Ağırlıklı olarak ilk ses kısa ikinci ses uzun şeklinde kullanılmış olduğu tahmin edilmektedir. Ea'nın Sümerce karşılığı "su fişkırması" ya da "su içindeki konut" manasına gelen bir terimi ifade etmektedir.²⁰³

Tatlı su tanrısı Enki'nin yaşadığı kült şehri Eridu'dur.²⁰⁴ Eridu kentinde tanrı Ea'ya adanmış Apsu tapınağı bulunduğu için kült merkezi orada oluşmaktadır. Sümer şiirinde Apsu'dan şöyle bahsedilir.

Abzu'da kurulan soylu evi

²⁰² Morris Jastrow, "Aspects of Religious Belief and Practice in Babylonia and Assyria", G. P. Putnam's Sons New York and London, 1911, s. 86-87.

²⁰³ Bottero, **a.g.e.**, 2012, s. 260.

²⁰⁴ Abdullah Altuncu, "Sümerlerde Tanrı Anlayışı Ve Tanrılar Panteonu", **7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Kilis, 2014, s. 127.

*Gökyüzü ve yeryüzünün hasırıdır.*²⁰⁵

Yeryüzünde bulunan tüm suların ana kaynağı burasıdır. Enki yalnızca suyun sahibi değil; o aynı zamanda ilim ustası ve sanat öğreticisi olarak da bilinmektedir. Enki derinde olan su altı sarayında uyur, dinlenirken sarayında kimsede onu rahatsız edemezdi. Diğer yaratıklarla ilgilenirse de onlara karşı sevgi dolu yaklaşır, iyilik eder ve sanat öğretmektedir.²⁰⁶ Apsu terimini tapınağın avlu kısmında bulunan su havuzu için de adlandırmaktadırlar.

Tanrı Enki bazı kaynaklara göre tanrıça Nammu'nun oğluydu ve tanrı İşkur'un ikiz kardeşiydi. Damgalnuna/Damkina karısıdır. Tanrılardan Marduk, Asarluhi, Enbilulu Bilge Adapa tanrıça Nanşe onların çocuklarıdır. Enki temiz su tanrısı kaderinde belirleyicisidir. Tufan olayının başkahramanlarından biridir. İnsanlığı kurtararak her zaman insanlara faydalı tanrı olarak kabul edilmiştir. Tufan hadisesine Gılgamış başlığında detaylı olarak değinilecektir. Rahipler de Enki'yi önemli tanrılardan yapmak için yoğun çalışma içindeydiler. Dördüncü büyük tanrı oldu, An, Enlil ve Ninhursag'dan hemen sonra gelmektedir. Kramer'in eserinde Sümer şiirinde Enki ve İnanna yeryüzüne kültürel süreçlerinin düzenlenme kısmında (38-51. dizeler) şöyle bahseder:

“Efendilerin ve hükümdarların

Yüreklarini titretmek ve onları neşelendirmek için

Enlil, koca kur sana yetki verdi.

Enki Hegal'in efendisi

Bilgeliğin efendisi

An'ın sevgili efendisi, Eridu'nun süsü

Emirleri ve kararları veren

*Yazgıyı belirlemekte usta olan”*²⁰⁷

²⁰⁵ Samuel Noah Kramer, **Sümerlerin Kurnaz Tanrısı Enki**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 87. Hasır: tapınaklar için sık kullanılan bir sıfattır.

²⁰⁶ Hartmuth Schmokel, “Sümer Dini”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XIX, 1973, s. 206.

²⁰⁷ Kramer, **a.g.e**, 2000, s. 88-89.

Tabletlerden anlaşılacağı üzere Enki bilgeliğin, neşenin ve karar verme konusunun merkezinde yer alır. Sümer ilahisinde kendi sözlerinden ve sözünün güçlerinden bahsettikten sonra Abzu'nun dağ geçisini resmedilmesiyle devam etmektedir. (85-132)

“Abzu’mu kutsal alanı inşa ettim, ..’de

İyi bir yazgı belirledim ona

Evim- gölgesi yılan bataklığının üzerinde sayılır

Evim- orada suhurmuş²⁰⁸ balıkları, bal-otlarının arasında

Sakalları dalgalanır

Gud balıkları benim için kuyruklarını sallar

Küçük gizi kamışlarının arasında.”²⁰⁹

Şiirden Enki'nin evini nerede olduğu, kaderi şekillendiren tanrılardan biri ve balıkların üzerinde hüküm sürdüğü anlaşılmaktadır. Balık kurban etme, tanrıya balık sunusu verme Mezopotamya toplumlarında hayli önemli bir rol oynamaktadır.

133-39. dizelerde Enki'ye övgüyle şiir devam eder. Şiirin bir kısmında:

“Yüce me’ler

Saf me’leri

Sayısız me’yi kollayan

Yukarıda ve aşağıda her yerde önde gelen

Saf yer Eridu’da

En değerli yerde

Soylu me’lerin alındığı yerde

Enki yukarının ve aşağının efendisi şükürler olsun sana!”²¹⁰

²⁰⁸ Suhurmuş bir tür sazan balığı da olabilir.

²⁰⁹ Kramer, **a.g.e**, 2000, s. 94.

²¹⁰ Kramer, **a.g.e**, 2000, s. 97.

Şiirde bahsi geçen me'ler dedikleri değiştirilmesi mümkün olmayan yasalara karşılık kullanılmıştır. Evrensel ve güvenilir yasalar bunlardır. Daha sonraki kısımlarda yıkanmanın önemi tekrar vurgulanmaktadır. 140-54. dizelerde:

“Abzu'nun yıkanıp, temizlenme ayinlerini tamamlarlar

Kalkıp kutsal yerlere bakarlar.”

Tapınağa pis girmek doğru olmadığı gibi tapınağı pis bırakmak da son derece yanlış kabul edilmektedir. Rahipler ya da din görevlileri tapınakları temizler, paklar bu Mezopotamya'da önemli olduğu kadar Sümerler için de önem arz etmektedir. “Enki ve İnanna yeryüzünün ve kültürel süreçlerin düzenlenmesi” şiirlerinde “Enki ve Dünya Düzeni” şiirlerinden, dünyanın her ögesinde her detayında verilen kararlar ve tüm düzen de Enki'nin rolünün büyük olduğu sonucuna ulaşılabilir.

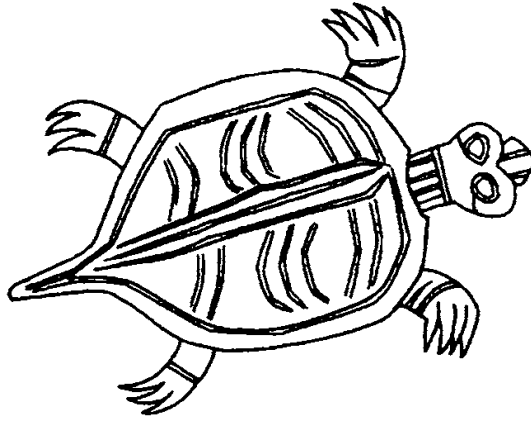
Tanrı Enki kollarından oluk oluk sular akarken, genellikle sakallı ve oturur pozisyonda betimlenmiştir. Bazen figürlere balık resimleri eklenir, bazen kuş-insan figürünü kabul ederken gösterilmektedir. Enki betimlemelerde mekânsal olarak ya bir pınar da ya nehir içinde ya da su kanalları ile çevrili Abzu tapınağında gösterilmektedir. Kassit, Babil ve Asur dönemlerinde Enki için en sık kullanılan hayvan figürü balıktır. Bazı betimlemelerde su kaplumbağasına da rastlanılmıştır. Genellikle kafasında boynuza benzer çıkıntılarının olduğu ancak ikiden daha fazla çıkıntılı yapıda kafasında bir taç benzeri takının olması, başları açık betimlemesinin az olması tahmin edilir ki başlarında taç gibi görünen güçlü kimse imajının korunması için olduğu çıkarımı yapılabilmektedir.

Görsel 2.7. Su tanrısı Ea/Enki ve onun iki suratlı yardımcı tanrısı Usmu. Adda adlı yazıcının silindir mühründen alınan detay; Akad Dönemi'ne ait.²¹¹

Ninurta ve Kaplumbağa isimli Sümer dönemine ait bir şiirde rivayete göre, Enki'ye ait olan kader tabletini ve önemli me'leri, tanrısal planları çalar ve Enki'ye geri vermeyi de kabul etmez. Tanrı Enki de çamurdan bir su kaplumbağası yapar ona can verir. Kaplumbağa bir çukur kazar ve çukuru kamufle eder. Ninurta çukura düşer. Kaplumbağaya Ninurtu yalvarır "Gitmeme izin ver!" diye ancak kaplumbağa bunu dinlemez. Tahminen şiirin sonunda Enki me'leri ve tanrı planlarını geri almıştır. En eski çağlardan beri tanrı Ea/Enki ilk Akad dönemi sanatlarında ilişkilendirilmiştir.

²¹¹ Black, Green, **a.g.e.**, 2003, s.71-72.

Görsel 2.8. Su tanrısı Ea'nın simgesi kaplumbağa. Bir Kassit Dönemi kudurru'su üzerine işlenen simgelerden biri.²¹²

İnanna ve Enki adlı Sümerlere ait şiirde sarhoş olup kumar oynadığı zamanda Enki, İnanna'nın tüm yetkinin bulunduğu me'leri almasına müsaade eder. Kaybettiği yetkiyi geri almaya çalıştığı için İnanna'ın teknesinin arkasına su yaratıkları gönderir. Bu yaratıklardan birincisi Enki'nin elinde sıkıca tuttuğu bir kurbağadır ancak gönderilen kurbağa görevi yerine getiremez ve me'leri geri alamaz. Kurbağa yerine başka yaratıklar görevlendirilmektedir.²¹³

²¹² Black, Green, **a.g.e.**, 2003, s. 124-125.

²¹³ Black, Green, **a.g.e.**, 2003, s. 133.

2.5.2. Gılgamış Destanı ve Tufan Hadisesi

Görsel 2.9. Gılgamış Destanı'nın Mezopotamya Haritası.²¹⁴

Sümerlerde su ile ilgili en çok dikkat çeken, ölümsüzlük suyunu arayan Gılgamış'ın efsanesi, şüphesiz en kıymetli mitosların başında gelmektedir. Bu destan, İlyada ve Mahabharata'dan²¹⁵ yüzyıllar öncesinde yazılmıştır. Gılgamış destanı, insanlık tarihinin eski mitlerinin temel taşı oluşturur. Mezopotamya'yı anlayabilmemiz açısından Gılgamış destanı bize tarihi, kültürel ve dini hakkında bilgiler vermektedir. Hayli eski olmasının dezavantajı ise metnin yalnızca üçte

²¹⁴ Jean Bottero, **Gılgamış Destanı; Ölmek İstemeyen Büyük İnsan**, YKY yayınları, İstanbul, 2013, s. 13.

²¹⁵ "200 bin diziden oluşan Hindu dininin ve Hint uygarlığını bir hayli etkilemiş Sanskritçe destan. Mahabharata vedalar döneminden MS IV. Yüzyıla kadar pek çok değişikliğe uğramıştır." Dilek, 2019, s. 19.

ikisinden biraz daha az kısmının elimizde olması ve okunabilmesidir. Kırık parçaların çoğunlukta olduğu bu edebi metin, insanlık tarihinin en esi mitolojik destanıdır. Destanda Gılgamış, kent-devleti Uruk'un Kralı olarak tanıtılmaktadır.²¹⁶ “Mezopotamya’da tufan öyküleri 2000 yıl içinde üç ayrı zamanda, ikisi Akadca biri Sümerce yazılmış olarak bulundu.”²¹⁷ Gılgamış destanının ilk bölümünde insanın ve hayvanın yaratılışından bahsedilmektedir. British Müzesinde bulunan George Smith’in yaptığı araştırmaya göre “Gılgamış Destanı”nın 11. tabletini keşfedip çözümünü yaptıktan sonra Tufan hikâyesinin İbrani yazarlar tarafından ortaya atılmadığını, Babil Tufan hikâyesinin de aslen Sümer asıllı olduğunu keşfetmiştir. Arno Poebel, 1914’te University Museum’un Nippur koleksiyonunda, üst tarafı kırık alt sütunlarında ise Sümer tufan hikâyesinin bir kısmını yayınlamıştır.²¹⁸ Elimizdeki birinci kaynak, başka parçaları bulunmadığı ve okunamadığı için Poebel’in yayınladığı eser yegâne kaynağımızı oluşturmaktadır. Tablet baş kısımları tamamen kırık ve okunamayacak durumda olması sebebiyle tahminen efsane otuz yedinci satırdan başlamaktadır. Başlangıç kısmından sonra efsane, tanrının insanlara kızması ve yok etmeyi istemesi üzerine başka bir tanrının insanoğlunun kurtarmasını anlatmaktadır. Ardından şehirlerin ve hayvanların yaratılmasını konu almaktadır.

Tablette:

“Ateş söndürücü temiz suya yol verdi

Ayinleri yürüttü, tanrısal kuralı yüceltti

Yeryüzünde o... koydu ... oraya

An, Enlil, Enki ve Ninhursag

Karabaşlı halka vciüt verdikten sonra

Bitkiler topraktan fıskırdılar

²¹⁶ Eliade, **a.g.e.**, 2003, s. 21.

²¹⁷ Muazzez İlmiye Çığ, **Sümerlilerde Tufan Tufanda Türkler**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009, s. 28.

²¹⁸ Kramer, , **Tarih Sümerde Başlar**, Türk Tarih Kurumu, 1990, s. 128

Ovanın hayvanları dört ayaklılar (yaratıklar) sanaakarca meydana getirildiler.”²¹⁹

Eser sonrasında beş şehrin kuruluşunun anlatımına geçmektedir. Ancak öncesinde yine tahminen otuz yedi satırlık bir kırılma söz konusudur.

Tufan öncesinde kurulmuş olan beş şehrin de ismi geçer: Eridu, Badtibira, Larak, Şippar ve Şuruppak. Ancak metnin bu kısmının büyük çoğunluğu kırıktır.²²⁰ Tablette kurulan beş şehir için:

“O ayinleri yürüttü ve tanrısal kuralı ... yüceltti

Beş şehri kurdu... temiz yerde

Onların adını verdi, onları kült merkezi yaptı.

Bunlardan ilk şehir Eridu'yu önder Nudimmud'a verdi

İkincisi Badtibira'yı ... verdi

Üçüncüsü Larak'ı Endurbilhursag'a verdi

Dördüncüsü Sippar'ı kahraman Utu'ya verdi

Beşincisi Şuruppak'ı Sad'a verdi

Şehirleri adlandırdıktan, onları kült merkezi yaptıktan sonra

O... getirdi

Küçük nehirlerin temizliğini... gibi yaptı.”²²¹

Metin tekrar otuz yedi kırıktan sonra tanrıların insanları yok etme isteğiyle devam etmektedir. Tufan hadisesi bu kısımda yer almaktadır.

Gılgamış hakkında farklı içerikli metinler açığa çıkarılmıştır. Bunların tümü kendi içerisinde mitolojik inançları gün yüzüne çıkartmak içindir. Gılgamış destanı, bu mitlerin belki de en gözdesi durumundadır. Gılgamış, adını erken hanedanlıklar döneminde Uruk şehrinin beşinci kralından almaktadır. Akad mitolojisinde de önemli

²¹⁹ Kramer, **a.g.e**, 1990, s. 129

²²⁰ Kramer, **Sümer Mitolojisi**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 175.

²²¹ Kramer, **a.g.e**, 1990, s. 129.

bir yere sahiptir. “*Gilgamiş destanına göre üçte ikisi tanrı, üçte biri insan olan Gilgamiş'tur*”²²² Mezopotamya’da tanrı insan algısı hâkimdir ve destanda öz olarak insani yanları olan Tanrının ölümsüzlük için Ab-ı hayat suyunu arayışını, ölümsüzlük kazanmasının öneminden bahsedilmektedir. Destanda Tufan hadisesi de yer alır. Tanrının tüm insanlığı cezalandırmak hatta son vermek istemesi üzerine su tanrısı Enki’nin sevgi ve samimiyetiyle insanlığı kurtarışından da bahsedilmektedir.

Ölümü her insanın yaşayacağını bilincinde olan Gilgamiş, ölümden kaçabilmek için “Diriler Ülkesi” denilen yeri aramaya karar vermiştir.

Gilgamiş, tanrılar tarafından akıllı, her şeyi bilen her şeyi öncesini dahi anlatabilen bir kral olarak betimlenmektedir. Halk çok fazla çalıştırılmakta ve gelişmek için gayret göstermektedir. Buna engel olmak isteyen tanrılar işleri yavaşlatmak için canavarı yaratmıştır. Daha sonra orman adamı Enkidu ortaya çıkarılmıştır. Bir mabet görevlisi tarafından ehlileştirilerek insan gibi olduktan sonra Gilgamiş ile arkadaş olurlar. Ülkesinin daha fazla gelişmesine engel olan canavarla baş etmek için ikisi yollara düşmektedir. Ülkesine kereste ihtiyacını karşılamak için ormandaki canavarla boğuşmaları ve orman canavarını yemeleri gerekmektedir. Orman ejderhasını öldürdükten sonra gök boğasını da öldürmektedirler. Enkidu hastalanır ve daha sonrasında hayatını kaybeder. Dokuzuncu tabletin üçte birinden biraz daha fazlası elimize ulaşmasından dolayı en azından olay örgüsünü anlatma gayretinde olabilmekteyiz.

1 *Gilgamiş Bozkırda*

Acı gözyaşları döküyordu

Dostu Enkidu için

Ölmem mi gerek benim (de)?

Enkidu'ya benzeyecek miyim bende

Bir kaygı kemiriyor içimi!

5 *Ölüm korkusudur*

²²² Hooke, **Ortadoğu Mitolojisi Mezopotamya Mısır Filistin Hitit Musevi Hıristiyan Mitosları**, Çev: Alladdin Şenel, İmge Yayınevi, Ankara, 1993, s. 37.

Beni bozkır'a koşturan

7 *İyisi mi gidip Utanapişti'yi*

Ubur Tutu'nun oğlunu bulayım!"²²³

Mezopotamya'da bu destan Enkidu'nun ölümünden sonraki arayış kısmı için değerli görülmektedir. Ölünce yok olup gitmeye karşı bir arayış öyküsünü anlatması destanın önemini açıklamaktadır. Arkadaşının ölümünden çok etkilenen Gılgamış, ölüp yok olup gitmekten fazlasıyla korkuya kapılmaktadır. Gılgamış, Enkidu'nun ölümünden sonra cenaze töreni düzenletir ve bulunduğu yas durumunu şöyle ifade eder: "*Sen gittin ya ne güzel giysiler giyersin artık ne yediğime aldırırım hep nasıl yediğini anacağım ve nasıl giyindiğini. Güneş her doğduğunda sabahları aslanların kürklerini soyacak Gılgamış ve şu duayı edecek kalkınca: değerli bir jest cenazen, kendi hatamı örttüğüm. Elveda canım kardeşim. Dinmeyen kederinin soyluluğuyla karşıladı ertesi sabahı.*"²²⁴ Ardından cümlelerine yas tutarken yaptığı ritüellerden bahsederek devam etmektedir. Sabahın erken saatlerinde şafak sökmeden malzemesi odundan olan bir masaya oturur ve masanın üzerine kutsal mavi renkli kasesini çıkartıp içerisine bal ve tereyağı koyarak tanrı Samas'a dualarla sunum yapmaktadır. Okuduğumuz bu alıntıdan ortaya çıkan sonuç ölenlerin ardından bir tören yapıldığı ve ritüellerinin olduğunu kanıtlar niteliktedir. Tanrıya sunum ve kutsiyet burada da hâkim olmaktadır.

²²³ Bottero, **a.g.e.**, 2013, s. 161.

²²⁴ Danny Jackson, **Gılgamış Destanı**, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2008, Tablet VIII, III. 145-153, V. 154-170. s. 51-52.

Görsel 2.10. Enkidu'nun cenaze töreni betimlemesi.²²⁵

Ölümsüzlüğü bulmak için çetin bir yolculuğa çıkmaya karar veren Gılgamış, aldığı duyumlara göre tufandan canlı çıkan ölümsüzlüğü bulan birinin olduğu bilgisine ulaşır. Tanrılar bahçesinde yaşayan Utnapiştim'i bulma arayışındadır.²²⁶ Arama sırasında günlerce uzayan bir yolculuğa çıkmaktadır. Güneş tanrısı Şamaş ona seslenir: "Aramaya gittiğin ölümsüzlüğü bulamayacaksın, bu işten vazgeç." Gılgamış bu seslenişe karşı "Bu kadar cefa çektikten sonra hiçbir şey yok gibi ölüp toprağa gömülüp uyuyayım mı!" diyerek karşı çıkar ve aramaya devam etmektedir.²²⁷

Gılgamış, yürümeye devam ederken bir su kenarına gelir. Orada tanrıça Siduru'yu görür. Siduri onun bir tanrı kral olduğunu anlar. Orman ejderhasını öldüreni de gök boğasının hakkından gelenin de Gılgamış olduğunu bilmektedir. Gılgamış'a buraya neden geldiğini sorar. Gılgamış da arkadaşının öldüğünü, kendisinin de yok olup gitmek istemediğini, ölümsüzlük peşinde olduğunu anlatmaktadır. Tanrıça bunun üzerine Gılgamış'a "Tanrılar ölümsüzlüğü kendi ellerine aldılar ve onu sana vermezler. Yaşadığın anın tadını çıkar ve aramaktan vazgeç." diye tavsiyede bulunur ve Gılgamış'a gitmesini söyler. Gılgamış vazgeçmeyeceğini ve ona yardımcı olması

²²⁵ Çığ, **Gılgamesh Tarihini İlk Kral Kahramanı**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015, s. 65.

²²⁶ Çığ, **a.g.e.**, 2009, s. 29-30.

²²⁷ Çığ, **a.g.e.**, 2009, s. 30.

için yakarmalarda bulunmaktadır. Tanrıça Gılgamış'a yardım edecek kişiyi bulması konusunda yardım edeceğini iletmektedir. Ölüm denizi olarak bilinen ve kimsenin geçmesi mümkün olmayan o yerin karşısında Utnapiştim'in olduğunu onu bulması gerektiğini aktarmaktadır. Denizden anca geçebilen kişinin Urşanabi olduğunu onu bulmasını tavsiye etmektedir. Gılgamış hemen Urşanabi'yi bulur içindeki bulunduğu durumu ona anlatmaktadır. Bu duruma çok üzüldüğünü anlayan Urşanabi ona yardım etmeyi kabul eder. Urşanabi denizi geçmek için sağlam küreklere ihtiyacının olduğunu ve bunun için Gılgamış'ın ormandan 30 metre uzunlukta, 120 ağaç kesip kürek yapımı için hazırlıklar yapmasını söyler. Gılgamış istenen her şeyi yerine getirir ve gemiye binler. Ölüm suyuna asla elini değmemesini Gılgamış'a tembih etmektedir.²²⁸

Destanın son üç tableti ölümsüzlüğün sırrını aramak ile ilgilidir. Gılgamış, ölümsüzlükle tanışan Ziusudra'yı yani Utnapiştim'i çetin ve zorlu yolculuk sonucu bulmaktadır. Yolculukta Maşhu Dağı olarak bilinen zorlu dağı aşar daha önce bu dağı sadece güneş tanrısı Samas'ın geçtiğine inanılmaktadır. Daha sonra "ölüm denizini" aşar ve nihayet Utnapiştim'e ulaşır hemen onunla konuşmaya başlamaktadır.²²⁹ Utnapiştim'le karşılaşan Gılgamış ona geldiği zorlu yolculuğu ve yaşadığı sıkıntıları anlatmaktadır. Nelerle baş ettiğini ölümsüzlüğün sırrını bulmayı çok arzu ettiğini dile getiren Gılgamış. Bu ölümsüzlük sırrını yalnızca onun bildiğini ve ondan başka yardımcı olmayacağını dile getirerek Utnapiştim'den yardım istemektedir. Olanları dinleyen Utnapiştim, ona bu yolculuğu boşuna yaptığını, ölümsüzlüğün verilme sebebi olan Tufan'ı hadisesini anlatmaktadır. Tanrıların tüm canlıların insanların ve hayvanlarının neslini bitirmek istediğini buna kendisinin engel olduğunu insanların ve hayvanların yok olmasını engellediği için ölümsüzlükle ödüllendirildiğini aktarmaktadır. Çivi yazılı tablette bu olay şöyle aktarılır:

“ ...

O zaman bey tanrılar

Bir tufan yapmayı planladılar

Babaları Anu

²²⁸ Çığ, a.g.e, 2009, s. 31.

²²⁹ Dilek, a.g.m, 2019, s. 176.

Öneride bulunan kahraman Enlil

Onların veziri Ninurta

Kanalların denetleyicisi Ennugi

Açıkgözlü Ea birlikte yemin ettiler... ”²³⁰

Tufan’ın başlama kararının nasıl alındığı anlatılıyor.

Görsel 2.11. Tufan, gemi ve Sümer “Nuh”u. University Museum’de bulunan “Tufan” tabletini Poebel tarafından yapılan kopyası.²³¹

²³⁰ Çığ, a.g.e, 2009, s. 32.

²³¹ Kramer, a.g.e, 1990, s. 130.

Görsel 2.12. su fişkiran bir vazodan Gılgamış, boğa yıkama sahnesinin tasviri.
Kaynak: Graves Robert, Larousse Encyclopedia of mythology, Prometheus Press, New York, 1959, s. 69.

Gılgamış Destanı'nda geçen Tufan hadisesi suyun cezalandırıcı rolü olan sel ve taşkın gibi tüm canlılığı yok edebilecek olayın anlatım kısmı, Gılgamış tabletinde ele alınan önemli bir efsanedir.

Tufan kelimesi sözlükte “sel getiren şiddetli yağmur, su baskını, her yeri kaplayan su” anlamına gelmektedir. Tufanın karşılığı İbranice’de “mabul”, Akadca’da “abubu”, Latince’de “diluvium” olup hepsi de “yağmur fırtınası, sel, her şeyi kuşatan su baskını” manasındadır.²³² Genel olarak her şeyi kuşatan olarak kabul gören tufan sözcüğünün ilk kez Sümerler’de ortaya çıktığı öngörülmektedir. Gılgamış destanının yazılı olduğu tabletin tahrip olması neticesinde Gılgamış ölüm denizini geçtikten sonraki kısım olan toplam altmış kadar satır geriye kalan sağlam parçalardır. Tüm detaylarıyla destandan bunları öğrenmemiz yeterli olmamaktadır.²³³ Tablet kırıktır. Kırık kısımlarında tanrıların insanlığı yok etmek için bir tufan planı yaptığı tahmin edilmektedir. Metin tekrar okunur hale gelince bu Tufan kararına bazı tanrıların karşı geldiği anlaşılmaktadır. Tevrat’ta “Ziusudra” olarak bilinen Nuh aleyhisselama karşılık gelen kişiden bahsetmektedir. Ziusudra duvarın ardından tanrılar toplantı yaparken onları dinlemektedir. Tanrıların bir tufan yapacağından haberi olur. Sonra metin yine kırık parçalar hâlinde gelmektedir.²³⁴ Ziusudra duyduklarını anlattığı düşünülen parça uzun yer yer kırıkları olan bir tablette şöyle aktarılıyor:

²³² Ömer Faruk Harman, “Tufan”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C: 41, 319-322.

²³³ Bottero, **a.g.e.**, 2013, s. 40.

²³⁴ Çığ, **a.g.e.**, 2013, s. 163.

“Sol taraftaki duvarda durarak. . .

Duvardan sana bir söz söyleyeceğim, sözümü tut

Kulak ver benim söyleyeceklerime:

Bizden. . . bir tufan kült merkezlerini kaplayacak.

İnsanlığın tohumunu yok ederek. . .

Tanrılar meclisinin sözü, karardır.

An ve Enlil'in emreden sözüyle. . .

Krallığı, Hükümdarlığı (son bulacaktır)”²³⁵

Ziusudra insanlığın yok olmaması için önlem almak istemiş olacak ki parçanın kırık kısımlarında gemi yapmasını söylediği tahmin edilmektedir. Tablette kırık satırlık bir kırılma daha olması olay örgüsünde kopmaya sebep olsa da metnin tekrar anlaşılmaya başlandığı yerde tufanın gerçekleştiği, şiddetinin her yeri kapsadığı, sonra Güneş tanrısının ışıklarının her yere yayıldığı ortaya çıkmaktadır. Çevrilen orijinal metinde anlatımı şu şekilde:

“Bütün fırtınalar olanca güçleriyle hep birden, hücum ettiler

Aynı anda tufan kült merkezlerinin üstünü kapladı

Yedi gün yedi gece boyunca

Tufan memleketi kapladıktan.

Dev gemi fırtına ile büyük sulara çarptıktan sonra

Güneş tanrısı göğe ve yere ışınlar saçarak çıktı ortaya

Ziusudra dev gemiden bir pencere açtı

Kahraman Utu ışınlarını soktu dev gemiye

Ziusudra, kral

Kendini güneş tanrısının önüne attı.

²³⁵ Kramer, a.g.e, 1990, s. 131.

Kral bir öküz kesti. Bir koyun kesti.”²³⁶

Gemiden ayrılmadan tanrıya bir kurban kesme ritüeli gerçekleştirilmektedir. Sağ salim kurtuldukları için hamdetme, yaşadıkları için şükretme kurbanı olabilir. Geminin yapım aşamaları hakkında ne şekilde boyutta ve nasıl yapılması gerektiği de bildirilmiş olmalıdır. “*An ve Enlil’in önünde secde eden Ziusudra “tanrı gibi yaşam” elde etmiş ve “güneşin doğduğu yer” olan ilahi cennet Dilmun’a götürülmüştür.*”²³⁷ İnsanlığın yok olmasını engelleyen güçlerden biri olan Ziusudra bu felakete karşı çıktığı için cennetle ve tanrı gibi yaşamaya ölümsüzlükle ödüllendirilmiştir.

Gılgamış destanın anlatıldığı bir diğer kaynak da Tevrat’tır. Eski ahitte Tufan hadisesi bap altıda başlamaktadır. İnsanların yoldan çıktığını ve bunun için bir felakete cezalandırılacaklarını Rab, Nuh’a söyler, Nuh’un yolundan gidenlerin bozulmamış iyi insanlar olduğuna kanat getirir ve onun zürriyetinin kurtulması için ona gemi yapmasını söyler: “*Ve Allah Nuh’a dedi önüme bütün beşerin sonu geldi; çünkü onların sebep ile yeryüzü zorbalıkla doldu ve işte ben onları yeryüzü ile beraber yok edeceğim. Kendine gofer ağacından bir gemi yap.*”²³⁸ Bu emir üzerine Nuh çalışmaya başlar. Gemi yapımı için gofer ağacından odunlar bulur. Rab gemiyi nasıl yapacağını tarif eder:

“Ve onu şöyle yapacaksın: geminin uzunluğu üç yüz arşın, genişliği elli arşın ve yüksekliği otuz arşın olacaktır. Gemiye ışıklık yapacaksın ve onu yukarı doğru bir arşına tamamlayacaksın ve geminin kapısını yan tarafına koyacaksın; alt ikinci ve üçüncü katlı olarak onu yapacaksın.”

Nuh gemiyi yaptıktan sonra içlerine her hayvandan birer çift koyması emredilmektedir. Tekvinde bu kısım şöyle aktarılmaktadır: “*Ve seninle beraber sağ kalmak için her yaşayan bütün beden sahibi olanlardan her nev’inden ikişer olarak gemiye gireceksin erkek ve dişi olacaklar. Cinslerine göre kuşlardan ve cinslerine göre sığırlardan cinslerine göre toprakta her sürünenden her neviden ikişer olarak sağ kalmak için sana gelecekler.*”²³⁹

²³⁶ Kramer, a.g.e,1990, s. 131-132.

²³⁷ Kramer, **Sümerler**, Kabalcı Yyaynevi, İstanbul, 2002, s. 216.

²³⁸ **Kitabı Mukaddes** Eski ve Yeni Ahit, 1969. Bap 6: 13-14. s.5.

²³⁹ **Kitabı Mukaddes** Eski ve Yeni Ahit, 1969. Bap 6: 19-20. s.6.

Nuh söylenenleri yerine getirir. Haber gelince gemiye binerler ve ardından tufan kopar. Kırk gün kırk gece yağmur yağar ve yeryüzünde kırk gün tufan gerçekleşir. Tevrat ile Gılgamış destanı arasında en büyük farklardan biri Gılgamış'ta altı gün yedi gece sonunda Tufan olup bitmektedir. Tevrat'ta ise kırk gün kırk gece boyunca yeryüzünde Tufan kopmaktadır.

Destanda gemi yapımı kısmı eserde kısaca bahsedilmektedir. Geminin yapımı tekneler gibi değil de bir tapınak edasında yukarı kule gibi yükselen kare şeklinde olduğu düşünülmektedir.

“Beşinci gün geminin dış görünüşü tamamlandı

Onun tabanı bir tarla gibi büyüktü

Onun yan duvarları 10 kere 12=120 dirsek ölçüsü yüksekliğinde

Yan kenarları aynı ölçüde

Daha sonra içinin hazırlığını yaptım

6 ara tavan koydum, böylece yedi kat oldu

Onların içinini 9 bölüme ayırdım

İçini su geçmez hale getirdim

Kürekleri hazırladım.”²⁴⁰

Metin, geminin yapım aşamalarıyla devam etmektedir. Gemi bittikten sonra çalışanları ödüllendirerek onlara yemekler sunmuş, sıra geminin suya girmesine gelince devasa yapılan gemiyi suya sokmak hiçte kolay olmamıştır. Gemiye bindikten sonra gemi suya dalmış, gemide Ziusudra kendisine yardımcı olan kaptan “Puzuramurru”ya elinde bulunan mal varlıklarının hepsini vermiştir. Ardından destan, tufan kopmasının anlatımıyla devam etmektedir. Dağların zirvelerinin sular altında kaldığı, hiçbir insanın görünmediğini, tufanın şiddetinden tanrıların bile korktuğu aktarılmaktadır. Tufan'ın altı gün yedi gece sürdüğü sonrasında fırtınanın dindiği, güneşin doğduğu artık geminin penceresinin açılabilir hale geldiği anlatılmaktadır. Gemi bir dağın zirvesinde durduğundan bahsedilir metinde *“Numuş dağında durdu*

²⁴⁰ Çığ, a.g.e, 2009, s. 33.

gemi” diye bahsedilen Numuş Dağı’nın Nizir Dağı ya da batı İran’da Urumiye Gölü’nün güneyindeki yüksek dağ olabileceğinden bahsedilmektedir.²⁴¹ Gemi durduktan sonra pencereden bir kuş gönderilir. Ağırlıklı olarak güvercin olduğu varsayılan kuş, kısa süre sonra gemiye döner. Bu kuşun konacak yer bulamamasından dolayı hemen geri geldiği kanaatine varmamıza sebep olmaktadır. Sonrasında bir kırlangıç kuşu pencereden gönderilir. O da kısa süre sonra gemiye geri döner. Ardından bir karga pencereden tekrar gönderilir. O uzun süre geri dönmeyince “Yiyecek bir şeyler bulmuş olmalı ki geri dönmedi”, çıkarımını yapmaktadırlar. Bir ziggurat önünde kuşun geri dönmemesinin mutluluğu üzerine şükür için tütsü yakarak kurban ayini yapılmaktadır. Bunun kokusunu alan tanrılar oraya gelirler. Tablette bu kısımlar şöyle dile getirilmektedir:

“Yedinci gün olunca bir güvercin gönderdim

Güvercin hemen geri geldi

Duracak yer bulamamıştı, o yüzden döndü geri

Bunun üzerine bir kırlab-ngıç gönderdim

Oda geri döndü

Konacak yer bulamamıştı...

Bir karga gönderdim. O yedi içti geri dönmedi

Böylece içinde olanları dört yana saldım

Kurban yaptım ziggurat dağının önünde tütsü kurban yaptım”²⁴²

Sonra geminin olduğu yere tüm tanrılar toplanmaktadırlar. Enlil gelmez, ardından Enlil de tanrıların arasına katılır ancak gemiyi görünce çok öfkelenmektedir. “İnsanları, kim nasıl kurtarabilir? Hepsi ölecekti. Buna kim engel oldu!” diye haykırırken diğer tanrılar da bunu yalnızca Ea’nın yapabileceğini her şeyi ancak onun bildiğini söylemektedirler. Enlil, hesap sormak için Ea’nın yanına gitmektedir. Karşılaşınca ilk olarak söze Ea/Enki girer, böyle bir düşüncesizliği nasıl yaptığını, nasıl kâinatın işleyişini değiştirme kararı aldığını, salgın hastalık, kıtlık, afet, ya da

²⁴¹ Çığ, a.g.e, 2009, s. 36.

²⁴² Çığ, a.g.e, 2009, s. 36.

yırtıcı bir hayvan musallat ederek yalnızca suçlu olanları cezalandırarak tufanı hiç yapmadan da cezalandırabileceğini anlatmaktadır. “Tüm insanlığı cezalandırmak, tüm hayvanları yok etmek de nedir!” diye çıkışır. Enki tanrıların sırrını ifşa etmediğini kimseye söylemediğini kayıtsız da kalamayacağı için rüya yoluyla bilgilendirdiğini aktarmaktadır. Bunun üzerine gemiye giden diğer tanrılar Ziusudra’yı ölümsüzlük verdiklerini, onu tanrıya benzettiklerini açıklamaktadırlar. “*Ziusudra bugüne kadar bir insandı, bundan sonra Ziusudra ve karısı biz tanrılara benzeyecek ve uzakta akan suyun ağzında oturacaklar.*”²⁴³

Tufan koştuktan sonra bir diğer kaynakta, Ziusudra’nın kurban kesmesi ve yere kapanmasının ardından tablette tekrar bir otuz dokuz satırlık kopma olmaktadır. Sonrasında tabletin okunan kısımları Ziusudra’ya bahşedilenler ile ilgili devam etmektedir.

“ . . .An ve Enlil sevdiler Ziusudra’yı
 Bir tanrı gibi yaşam verdiler ona
 Bir tanrı gibi ebedi soluğu onun için getirdiler aşağı
 Sonra Ziusudra, kral’ı
 Bitkilerin adını ve insanlığın tohumunu koruyanı
 Geçit yeri memleketlerine, güneşin doğduğu
 Dilmun memleketine yerleştirdiler.”²⁴⁴

Tabletin buradan sonraki otuz dokuz satırı kırık olduğu için Ziusudra’nın Dilmun’a geçtikten sonra neler yaptığı hakkında bilgimiz yoktur.

Eliade’ye göre, tufan inanışlarının hemen hepsinde insanlığın sular altında kalması sonrasına tekrar yeni bir ırk, yeni bir neslin kuruluşu düşüncesi vardır.²⁴⁵ Tufanlarla aslında bir devir kapanıp, yeni bir devir açılır ancak burada bahsettiğimiz tufan Sümerler dönemine denk düştüğü ön görülen tüm dünyaca ehemmiyeti olan tufan hadisesidir. İlkel dönemlerde özellikle bu durum daha da baskın şekilde

²⁴³ Çığ, a.g.e, 2009, s. 37-38.

²⁴⁴ Kramer, a.g.e, 1990, s. 132.

²⁴⁵ Eliade, a.g.e, 2003, s. 215.

bahsedilmektedir. Sellerin, tufan hadiselerinin insanları yok ettiğine ve sonrasında yeni bir dünya düzeni oluşturduğuna inanılmıştır. “*Su, yaradılışın öncülüdür ve su yarattığı her şeyi, yeniden yaratabilmek için düzenli olarak yutar böylece bunları arındırır ve yeni gizil yönler katarak yaradılışı her defasında zenginleştirir, yeniden yaratır.*”²⁴⁶ Su ve onun kutsal gücü, dünyadaki oluşumda devir daim yaptıran en büyük etken olarak kabul edilmektedir. Suyun gücü insanın hayatta kalmasını sağlayan madde olsa da aynı zamanda cezalandırma için de başvuru, kimi zamanda maruz kalınan etken olmuştur. “*İnsanlık belirli dönemlerde günahları nedeniyle su altında kalarak yok olur.*”²⁴⁷ İnsanlar toplu halde cezalanmayı hak edecekleri derecede tanrıları kızdırmaları gerekir, yoksa su, toprak ya da diğer maddeler kişileri bireysel cezalandırabilir. Su ordalinde olduğu gibi ancak tufan hadisesinde çok boyutlu bir değişimin olması yeni bir doğuşun başlamasına ancak ihtiyaç duyulmalıdır ki böylesine büyük, toplu cezalandırmalar yaşansın.

Suyun fiziksel ihtiyaç duyma değeri olduğu kadar dinsel değeri de vardır. Bu iki maddenin sentezlenme durumu tufan hadisesinde cereyan etmektedir. Suyun insanı yutmasından sonra “İnsanlığın yok olup nesli tükendi ve sonu böyle bitti.” gibi bir durum olmadığına göre, suyun insanı yutmasından sonra yeniden hayat vermesi de yenileşmenin yeni bir başlangıcın ta kendisidir. Yani tufanda suyun yutması, öldürmek ve yeniden yaşatmak gibi kavramlar sentezlenerek karşımıza çıkmaktadır.

Ziusudra'nın, Dilmun ülkesine geçmesiyle tufan destanı sona ermektedir. Gılgamış bu efsaneyi öğrendikten sonrasında Utnapiştim ona uykuya direnmesini ve uyumamasını söylemektedir ancak Gılgamış uykuya direnemez ve hemen uykuya dalar. Utnapiştim'in karısı uyuduğu her gün için başucuna bir ekmek yapıp bırakır. Altı gece uyuyup yedinci gün ekmeği pişerken uykusundan uyanmaktadır. Gılgamış uyanınca, Utnapiştim uykuya karşı koyamadığını her gün için bir ekmek yaptığını söyler. Gılgamış ölümsüzlüğün mümkün olmadığına ikna olur ve kendi ülkesine geri dönmeye karar verir. Bu kadar cefa çekmesine karşılık Utnapiştim ona tanrıların sırrı olan yaşlıları gençleştiren bir bitkinin olduğunu ancak suların dibinde bulunduğunu çıkarırken dikenlerine dikkat etmesini öğütlemektedir. Gılgamış denizin dibine dalar

²⁴⁶ Eliade, a.g.e, 2003, s. 216.

²⁴⁷ Eliade, a.g.e, 2003, s. 216.

ve bitkiyi elleri kanasa da koparmayı başarır. Yolda Gılgamış yıkanmak için bir su kenarında durur üzerini değiştirir, bitkinin kokusunu alan bir yılan onu alıp kaçar. Yılanın eski derisini bırakıp gençleşip gittiğini görünce Gılgamış'ın tüm hayalleri yıkılır, ülkesinde ki yaşlıları gençlik otunu verip kendisi de gençleşerek ölümsüzlük olmasa da genç kalacağına olan inancı elinden kaçırdığını düşünmektedir artık bununda olmayacağını anlayan Gılgamış, yurduna geri dönmektedir.²⁴⁸

Gılgamış'ın ölümü ile ilgili metinlerde Nippur'da elde edilen kazı çalışmaları sonrası üç yüz beş kadar satıra ulaşılmıştır, iki yüz on yedi satırı okunabilmiştir. Elde edilen bilgiler Gılgamış'ın hastalanmasını ve öleceğini bildiren rüyasını anlatmaktadır. Altı gün hasta yatan Gılgamış artık bitkin düşer. Hastalık cini Namtar'a yakalanmıştır. Gılgamış bir rüya görür. Tanrılardan Enlil, An ve Enki onun ölmesine üzülürler, onun annesini tanrı olmasına rağmen ona ölümsüzlük verilemez bu duruma tanrı Enki bir çözüm sunmaktadır, Gılgamış yeraltı dünyasını yönetici olması fikrini ortaya atmaktadır. Rüyadan uyanan Gılgamış annesinin tanrıça olmasına rağmen ona ölümsüzlük verilmediğini bunun doğru olduğunu fark etmektedir. Gördüğü rüyadan çok etkilenen Gılgamış'ın hastalığı iyice ilerler ve Gılgamış sonunda ölür.²⁴⁹

---

²⁴⁸ Bottero, **a.g.e.**,2013, s. 202-209.

²⁴⁹ Çığ, **Uygarlığın Kökeni Sümerler**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2013, s. 166-167.

Görsel 2.13. Gılgamış tasviri.

Kaynak: <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-781/glgams/> (07-06-2023)

2.5.3. Sümerler’de Tanrılar İçin Yıkanma ve Ayinler

Sümerler’de tanrı inancının yoğun olarak yaşandığı bir panteondan bahsetmiştik. Sümerler, Panteonda yer alan ya da natüralist inançları için birtakım ayinler yaparak arınmaktadırlar. Tanrılara karşı hizmet etmek amacı da taşıması ayinlerin önemli özelliklerinden birini oluşturmaktadır. Dinsel ayinler ya da büyüün de içinde bulunduğu ayinler düzenlenmektedir. Bu ayinleri yapmaları için saf, temiz olmaları şarttır. Metaforik eylemleri yerine getirmenin ilk şartı temiz olmaktır. Yerleri süpürüp üzerine toz kalkmasını diye su serpmek alanı temizler, ayin için gelen katılımcıların banyo yapması ve ellerini yıkamaları vücudunun temiz olması kısaca kişinin arınmış olması gerekmektedir.²⁵⁰ Aynı zamanda toz kalkmasını engellemek istemeleri havanın da temiz kalmasını önemsediklerini göstermektedir. Mezopotamya’da en eski dönemlerden beri tanrılarına balık sunma ayinleri vardır. Fırat ve Dicle nehirlerinin kaynağı, Apsu olduğu için temiz su ve balıkları bol

²⁵⁰ Black, Green, a.g.e, 2003, s. 33.

bulunmaktadır. Çoğunlukla balık olarak sazan balığı vardır. Bundan dolayı gelecek ki su tanrısı olan Enki'yi balık ile ilişkilendirmişlerdir.

Enki en bilge tanrılardan biriydi. Balıklar da bilgeliği temsil etmektedirler. Bulunan arkeolojik kazılar sonucu elde edilen mühürlerde bil hassa Babil dönemine ait mühürlerde balık simgesi, ifritler²⁵¹ ya da insanlara zarar verecek tanrıların yanına iliştilmektedir. Balık bu kötü güçlere karşı iyilik ve hayır işareti olarak dengeleyici bir görevle kullanılmış olabilir.

Asur silindir mühürlerinde de masalarda bulunan tahmini sunakların üzerinde sunulmuş balıklar, gösterilmiş. Asur kralı Sennacherib (MÖ 704-681) Ea'ya altın bir ayakkabı sunduğunda denize karşı da iki tane nesne atmıştır. Bunların biri balık figürlü altından yapılmıştır. Kafası sakallı bir insana ait olan sırtı ve yüzgeçleriyle balığa benzeyen kuyruğu balığa ait olan heykele gönderme yapmaktadır. Bu tip ilk Kassit dönemi sanatında ortaya çıkmaktadır, ardından Asur'a oradan da Babil'e geçer. Dönemde keçi balık-aslan balık denizkızı ve deniz adamı içinden su akan vazo figürüne sık rastlanmaktadır.²⁵²

Görsel 2.14. Etrafı bir 'balık kılıklı figür' ve bir deniz adamı ve denizkızı ile çevrili bir stilize edilmiş ağaç. Neo-Asur Dönemi'ne ait bir silindir mühürden alınan detay.²⁵³

²⁵¹ İfrit: Arapça 'afr kökünden türetilmiş olup, "kurnaz, şerir, çetin, yaratılışı güçlü, kızgın ve öfkeli kimse" mânasındadır. İfrit, bu anlamları dolayısıyla cin ve şeytanlar için olduğu gibi mecazi anlamda kötülük ve şeytanlıkta aşırı giden insanlar için de kullanılır. Erbaş, "İFRİT", TDV İslam Ansiklopedisi (16.07.2023).

²⁵² Black, Green, **a.g.e.**, 2003, s. 44-45.

²⁵³ Black, Green, **a.g.e.**, 2003, s. 65.

Sümer bereket kültü; ayinlerle ve inançlarla pekiştirilmiştir. İkel dinlerde bereket töreni olarak yorumlanan ayinler yapılmıştır. Mezopotamya hayatından tarım büyük önem arz etmektedir. Bunu da çeşitli dinsel tören ve ayinlerle desteklemiştir. Dumuzi kültürüne verilen önem bunu kanıtlar, içinden su akan vazolar figürler bunu desteklemektedir.²⁵⁴

2.6. Akadlar'da İnanç Sistemi

Bölgeye ilk olarak Sümerlerin geldiği kanısı ağırlıkla olmakla beraber kuzey ve güney kısımların kesişme bölgesinde Akad toplumunun hâkimiyetinden bahsedilmektedir.²⁵⁵ Akadlar'ın bölgeye nereden geldiği hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır ancak Arap yarımadasından çıktıkları hakkında bir görüş bulunmaktadır.²⁵⁶ Sami toplumlarından olan Akadlar sızma hareketiyle bölgeye geldikten sonra bölgedeki Sümer hâkimiyetine karşı gelerek başkenti Agade olan Akadları kurmuşlardır.²⁵⁷ Yaklaşık olarak MÖ. 2300'lü yıllarda Mezopotamya'da Akad kralı Sargon, aşağı Mezopotamya'nın kuzey kesimindeki Aggade şehrini başkent yaparak ülkenin merkezi haline getirmişlerdir. Böylece Mezopotamya da ilk imparatorluk kurulmuştur.²⁵⁸ Kral Sargon doğu tarafında Elam'lara, Suriye, Lübnan, Toroslar, güneyde İran, oradan Karadeniz'e ve Anadolu'nun doğu kısmına kadar egemenlik sağlamıştır. Tablet metninin tercümesinde:

*“Kral Sarru-kin Akad kralı, dört (cihanın kralı) kuvvetli kral. Tanrıların görüşmeleri üzerine tanrı Adad ona güç verdi. Doğudan batıya (metinde güneşin doğuşundan batışına) kadar (bütün) ülke(leri) zapt ettim ve bir günde 70 şehri yendim. Onların krallarını yakaladım ve şehirlerini mahvettim.”*²⁵⁹

Bu devletin bu kadar geniş coğrafyaya yayılması ve Mezopotamya'da güveni sağlayabilmesinin ardında yatan temel sebep, sağlam bir askeri teşkilatının olmasından kaynaklanmaktadır. Bununla beraber, Sargon tanrılarla arasını da sıcak ve hoş tutmak

²⁵⁴ Black, Green, **a.g.e.**, 2003, s. 46.

²⁵⁵ Dilek, **a.g.m.**, 2019, s. 10.

²⁵⁶ İplikçioğlu, **a.g.e.**, 1990, s. 50.

²⁵⁷ Okay Pekşen, “Eski Mezopotamya'da Din-Siyaset İlişkisi (Sümer-Akad-Babil)”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2017. s.74

²⁵⁸ Dilek, **a.g.m.**, 2019, s. 12.

²⁵⁹ Cahit Günbattı, “Kültepe'den Akadlı Sargon'a Ait Bir Tablet”, ArAn, 3/1, 1997, s. 136.

için gayretli davranmıştır. Kiş krallığının hâkimiyetini sağladıktan sonra tanrılar Anu, Enlil ve Samas için kullanılan dört yönün kralı unvanını Sargon'da kullanmaya başlamıştır. Böylece kendisini tanrılar arasındaki pozisyonunu vurgulamıştır.²⁶⁰ Bölgeye hâkim olan Akadlarla beraber yenir bir anlayış olan "Tanrısal dünya hâkimi" kavramı da ortaya çıkarmışlardır. Zamanla Sargon'dan sonra başa gelen hükümdarlar iyi yönetememiş ve zayıf kalmışlardır. Gücünü kaybeden imparatorluk Gutilerin yağmalama hareketiyle yıkılmışlardır.²⁶¹

Akadlar'da tanrı Nanna, Fırat nehrinin aşağı kısmında bulunan Ur kentinin koruyucu tanrısıdır. Nanna gökyüzünü kayıkla dolaşan bir tanrı olduğuna inanılır.²⁶² Akadlar, Sümer tanrılarının birçoğunu olduğu gibi kabul etmişler yalnızca isimlerinde değişime gitmişlerdir.²⁶³ Akadlar dini düşüncelerini Mezopotamya toplumlarından ağırlıklı olarak da Sümerlerden etkilenmişlerdir. Bunun doğal sonucu olarak Sümer dili ülkedeki siyasal merkezileşme doğrultusunda etkili araç olarak kullanılmıştır. Sümer kültürüne ait olanlarla Akad kültürünü harmanlayarak Akad kralı kendi egemenliğini daha da güçlü bir hale getirmiştir. Bu gücün bir de tanrı desteği alması gerektiğini düşünen krallar tahta çıktıktan sonra tanrılarla arasını iyi olması için gayret etmektedirler. Tapınakların bakımı ve yenisinin yapılması, kült merkezlerinin ihya edilmesini, temiz ve bakımlı tutmayı ilk görevleri olarak görmüşlerdir.²⁶⁴ Akadlarda rahiplik de önemli bir görevdir. Bu rahiplik görevleri için otuz kadar kelime kullanmışlardır. Örneğin Apisu Sümercede isib, dua uzmanı olan rahiptir ve günahların affı, pislikten arınma ayinlerini yürüten kişidir.²⁶⁵

Akad kralı Sargon'un hikâyesi ilginçtir. Fırat kıyısında bulunduğu düşünülen Azupiranu şehrinde dünyaya gelmiştir. Annesi başrahibe olan Sargon doğduğunda onu zift ile kapladığı kamıştan bir sepete koyarak nehre bırakmıştır. Nehirde sürüklenen bebeği Akki adında bir bahçıvan bulur, kendi evladı gibi yetiştirip büyütür. Tanrıça İştar'ın dikkatini ve sevgisini kazanan Sargon onun da yardımı ile Kish kralı

²⁶⁰ Pekşen, **a.g.e.**, 2017, s. 78.

²⁶¹ İplikçioğlu, **a.g.e.**, 1990, s. 50.

²⁶² Dilek, **a.g.m.**, 2019, s. 45.

²⁶³ Dilek, **a.g.m.**, 2019, s. 83.

²⁶⁴ Sibel Özbudun, , **Ayinden Törene**, Anahtar Kitapları Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 112.

²⁶⁵ Özbudun, **a.g.e.**, 1997, s. 82.

Urzababa'nın sakisi görevine getirilmiştir.²⁶⁶ Daha sonra Sargon sarayda darbe yaparak Urzababa'nın tahtına el koymuştur.²⁶⁷

Kutsala ulaşma yöntemlerinden bir diğeri de tapınak inşa edilmesidir. Tanrıyı hoşnut etmek ve ona ulaşma yerinin olmasına duyulan ihtiyaç neticesinde tapınaklar inşa etmişlerdir. Mimari yapısı, özellikle seçilen essiz alanlara yapılması ve topluma egemenlik kurma açısından tapınaklar en önemli faktörü oluşturmuşlardır. Akadlarda "bitüm" tapınak anlamına gelen kelime "tanrının yeryüzündeki evi" manasında kullanılmaktadır.²⁶⁸ Sargon'un yaşadığı sarayı muhafaza etmek için görevli askerler bulunmaktadır. Büyü ya da gelecek manevi her türlü kötülüğe karşı su ile de önlem almışlardır. Cinler tarafından su serpilerek saray ve Sargon kötülöklere karşı korunmuşlardır.

Görsel 2.15. Elinde kova ile kanatlı bir cin, su serpme ayini gerçekleştirmekte. Kötü büyüleri ve şeytanları uzak tutmak için. Sargon'un sarayının kapısı M.Ö 8. Yüzyıl.

Kaynak: Graves Robert, Larousse Encyclopedia of mythology, Prometheus Press, New York, 1959, s. 68.

²⁶⁶ Günbattı, a.g.e, 1997, s. 131-132.

²⁶⁷ Özbudun, a.g.e, 1997, s. 111-112.

²⁶⁸ Dilek, a.g.m, 2019, s. 67.

2.6.1. Akadlar'da Su ile İlgili İnanç Sistemi

Sümer hâkimiyeti sırasında bölgeye gelen Akadlar, hâkimiyeti ele geçirmişlerdir. Sümerlerin dini ve kültürel birikimlerini kendi kültürüyle sentezleyip Sümer dili ve dinine yakınlık göstermişlerdir. Sümer dilinde Enki olarak bilinen tatlı su tanrısı Akad dilinde karşılığı Ea'dır. Gılgamış destanında bahsi geçen kahraman Gılgamış'ın Enkidu uşağı ve yol arkadaşı olarak anılmaktadır. Akad destanında Enkidu'nun yol arkadaşı olduğundan bahsedilmektedir.²⁶⁹ Sümer panteonunda önemli tanrılardan biri olan Enlil de Akad dilinde Ellil olarak geçmektedir. Daha birçok örneği bulunan bu durumun sebebi Sümer dilinden sonra Akadların dilinin hâkim olması ve Akadca metinlerin günümüze ulaşabilmesinden kaynaklıdır. Akadlar, Sümer kültür ve dininin büyük kısmına dâhil olmuştur.

Krallar egemenliklerini koruma altında tutabilmek için tanrılarla iyi ilişkiler kurmuşlardır ve onları hoş etmek temel gayelerini oluşturmaktadır. Akad sülalesi döneminde, tapınak yapılarında yürütülen kazı çalışmaları sırasında birçok heykele rastlanmıştır. Dua heykelleri olarak yorumlanan bu heykeller, yardımsever kimseler için dua etmesi adına bırakılmaktadır. Tanrıyı bu yolla etkilemek tanrı ile iletişime geçmek amaçlanmıştır.

Görsel 2.16. Akad sülalesi dönemi dua heykelcikleri. Kaynak: Nissen, 2015, s. 178

Akadlar'da da Sümerler'de olduğu gibi günah kavramı vardır. Tanrısal yasalara karşı gelmek, toplumun huzurunu ve güvenini bozan her türlü davranışlarda bulunmak günah sayılmıştır. Günah işleyen kişiye hastalığa bulaşmış muamelesi

²⁶⁹ Black, Green, 2003, s. 73.

yapılır ve o günahtan kurtulması için ritüellere başvurulmaktadır. Kişi işlediği günaha karşı tanrısına yalvarır, tövbe eder, yakarışta bulunur. Bu tanrısı ile iletişime geçmenin bir yolu olarak kabul edilmektedir. Cezalandırma kısmında yine demonlar rol oynamaktadır. Kötülüğün ulaştırma ve cezalandırıcı rolünü Akadlar'da da demonlar üstlenmiştir.²⁷⁰ Akad döneminde ortaya çıkan Namburbi ritüelleri, oluşacak kehanetlerin işaretlerini anlayıp o durumu ortadan kaldırma gayesinde oldukları ve kötülükten böylece korunma amacı güderler. Bazı uzmanlara göre arınma ritüeli olarak da bahsedilmektedir.²⁷¹

2.6.2. Namburbi Ritüeli

Akadlar döneminde korunma için kullanılan bu gelebilecek kötülükleri öncesinden işaretler aracılığıyla fark ederek ondan korunmak ve kötülüğü def etmek için yapılan bir ayindir. Bu ayin beş aşamalı olarak gerçekleşmektedir. İlk olarak ritüelin yapılacağı bölge seçilir ve evre düzeni yapılmaktadır. İkinci adım olarak arınma ritüellerinde maddi durumlardan da arınma gerçekleştirileceği için hastanın eli yüzü yıkanır, ardından hasta banyo yaptırılır hatta bedensel temizlik ve tanrıya saf görünmek için tıraş edilmektedir. Ardından ilgın ağacı ile tütsülenerek dumanla arınma yapılmaktadır. zerine su serpilerek arındırılmaya devam etmektedir. evre temizliğinin de yapılabilmesi için etraf süpürülmüş maddi kirlere de arındırılmıştır. Bir hayvan kurban edilerek ziller ve davul çalınmıştır. Ritüel sonunda artık tanrılar kötülüğü uzaklaştıracadı için *Nehir Tanrısı*'na yiyecek ve hoş kokular sunulmuştur.²⁷² Bu ritüelin aslı kötülükleri kovmak için yapılmaktadır. Korkunç ve kötü görüntüsü olanı ortadan kaldırmayı amaçlamaktadırlar. Namburbi ayinlerine göre kişi olumsuz işaretler aldığını fark ederse, hemen tanrılarının öfkesini dindirmek için çabaya girmeli, derhal olumsuz verdikleri kararı olumluya çevirmeleri için abalmalıdır. Samas, Ea ve Asalluhi gibi tanrılar bu ritüel ile ilişkilidir. Onlara ayin sırasında çeşitli yiyecek ve içeceklerden sunmaktadırlar. Yemek sırasında tütsü yakılır ve tanrılara hoş kokular sunulur. Bu ritüel evlerinde yabancı kötü bir hayvan görme ya da hayalet gibi

²⁷⁰ Dilek, **a.g.e.**, 2019, s. 55-59.

²⁷¹ Oppenheim, **a.g.e.**, 1966, s. 226.

²⁷² Black, Green, **a.g.e.**, 2003, s. 127.

varlıkların olduğunu hissetme durumlarında tanrılarında bu kötü durumu kaldırmasını dilemek için yapılan ayindir.

Bir Namburbi metninde bu durum şöyle ifade edilir:

“... bir bira libasyonu yapar. Samas'a bir hediye düzenler

O, şöyle der: Samas... evimde çığlık atan hayalet

... onun için bir cenaze sunumu yapıldı; onun için su akıtıldı

Çığlığıyla (işaret edilen) uğursuzluk onun ardından gitsin

Onun uğursuz çığlığıyla işaret edilen kötülük bana yaklaşmasın

O bunu üç gün boyunca devamlı yapar ve sonrasında...

Ellerini yıkar ve kendisini arındırır ve yağ sürer

(ritüel) tamamlandı.”²⁷³

Uğursuzluk sorununa getirilen bu çözüm, arınmayı içeren basit bir çözümdü aslında.

Demonlardan başka kötülük getiren canavarların olduğuna inanan Akadlar “*etemmu*” olarak adlandırdıkları sürekli mutlu edilmesi ve hoş tutulması gereken ölü insanların yeraltında yaşayan ruhları olduğuna inanılmaktadır.²⁷⁴ Her türlü doğaüstü güç dini sistemin bir parçası olmuştur. Akadlar'da hayaletlere karşı da ciddi bir inanış söz konusudur. Kişinin ölüm şekline göre hayaletinin yeryüzünde dolaşabildiğine inanmaktadırlar. Özellikle su ile ilgili ölüm şekli hayaletlerinin gelmesi için başlıca sebeplerdendir. “*suda ölen birinin hayaleti onları rahatsız eder, eğer yüzünü ovuşturursa, suda ölen birinin hayaleti onu rahatsız eder.*” Ya da ölen kişi susuz kalıp ölmüşse yine hayaleti musallat olmaktadır. “*eğer nefesi kısalmışsa sürekli olarak sanki boğazına girmiş gibi suya susamış (susuz) Bozkır'da dolaşan bir hayaletin eli ona eziyet eder.*”²⁷⁵ Akadlar'da suda boğulma ya da susuz kaldığı için hayatını kaybettiği durumlarda ölen kişinin hayaleti yeryüzünde bulunan kişilere eziyet ettiğine inanılmaktadır. Hayaletin ölümü ardından üç gün cenaze sunuları yapılmaktadır.

²⁷³ Scurlock, 2006, s. 47.

²⁷⁴ Yeşim, a.g.e, 2019, s. 61.

²⁷⁵ Scurlock, a.g.m, 2006, s. 5-6.

Kavrulmuş tahıldan yapılan bira Samas'a sunulur, Samas "Onun için cenaze sunusu yapıldı, onun için su döküldü." Ardından tanrılar hoş tutulduktan sonra, "Bedenimden uzaklaştırılsın ve ona cenazesini vereyim, sunu ekmeği ve su vereyim."²⁷⁶ cenaze töreni ardından hayaletle soğuk su ve tatlı, küçük ekmekler ikram edilmektedir. Tanrı hoş edilir, öleninde hayaletinin rahatsız etmemesi için su dökme ve soğuk içme suyu ikram edilmektedir. Suyu aynı zamanda tedavi etmek için kullanmışlardır. Kuyu suyu, göz tedavisinde kullanılan şifalı sularındır.²⁷⁷ Yeni bir kuyu açılacağına da hayaletler açılış sırasında eşlik etmektedirler. Buradan da kuyudan çıkarılan suların kutsal ve şifa dağıtıcı olduğuna inandıkları anlaşılmaktadır. Bir başka korunma büyüünde yapılacakları tek tek sıraladıkları metinler vardır.

"Eğer bir hayalet bir kimseye eziyet ederse

(Yani), onun kulaklarında uğuldama varsa

Uygun bir günde kendini temizle

O (hasta), temiz bir suyla yıkansın." burada hasta olarak bahsi geçen kişi hayaletin kendisine musallat olduğu, kulağında uğultu hissedilen ve bunun geçmesi için ritüellerde bulunan kişidir. Metnin devamında yapılması gereken ayin sırlaması tek tek anlatılmaktadır. Tanrılarına övgü ve dua ettikten sonra onlara yiyecek ve içecek sunumu yapılmaktadır. Akabinde yapılan minik heykele tüm tanrılarının adı sayılır, yemin ettirilmektedir.

"Hakikatin yargıcı Şamaş (ile)

Sana suyu ve vadiyi tutarak yemin ettim

Dağlar (ve) nehirler ile sen yemin ettin mi?

*Defedilesin, yok edilesin, yok edilesin."*²⁷⁸

Tanrıya sığınmanın dışında, suyu tutarak yemin edilmesi önemlidir. Kutsal olana karşı ant söylenir. Bu metinden yapabileceğimiz çıkarım da suyun kutsal

²⁷⁶ Scurlock, "Magico-Medical Means of Treating Ghost-Induced Illnesses in Ancient Mesopotamia", *Ancient Magic and Divination III*, (Eds.) Tzvi Abusch, Ann K. Guinan, Frans A.M. Wiggermann, Leiden, 2006, s. 34.

²⁷⁷ Scurlock, *a.g.e.*, 2006, s. 68.

²⁷⁸ Scurlock, *a.g.e.*, 2006, s. 213-214.

olduğunun ve yemin ederken onu tutarak hayaletlerden korunma ve sığınma büyüü yapıldığıdır.

Başka bir su ritüelinde ise çömlek çarkının suyla yıkanıp ayine uygun olarak kullanılması yönündedir. Büyü ayinine kullanılacak kilin arındırılması hakkında bilgi vermektedir:

*“Sabah vaktinde, çömlek kilini kutsayarak bir çömlekçi kili yığınınna git
Çömlekçi kilini, tütsüyle, meşaleyle ve kutsal suyla ayinsel olarak arındır
Ve ardından yedi tane gümüşü, yedi tane altını, sâmtu taşını ve
Halâlu taşını çömlek kiline koy.”*²⁷⁹

Çömlekçi tasının suyla arındırıldıktan sonra işlem için kullanıma hazır olduğu öncesinde ritüelin gerçekleşmesi gerektiğini anlatmaktadır. Ayinlerde kullanılacak obje ve nesnelerin suyla arındırılma işleminden sonra kullanıldığı anlaşılmaktadır.

İbadet ritüellerinin başında gelenlerden bir diğeri de kurban ayinleridir. Tanrıya sunulan sunaklar, tanrının hizmetini yerine getirme, onları hoş ve memnun etmenin yollarındandır. Katılımcı olmaları için ilk şart “saf” olmalarıdır. Kurban ayini öncesi arınma, işlemi yapacak kişi temiz olarak ritüeli gerçekleştirmelidir. Kişiyi suya daldırmak ya da su püskürtmek ile arınma yapılabilir. Kurban kesimini yapacak olan kişinin aynı zamanda ellerini yıkaması da son derece önemlidir. Kişinin temizlenmesi bitmeden kurban kesme işleminin gerçekleşmemesi gerekmektedir. Katılımcıların banyo yapmaları, saf ve temiz olmaları gerekir. Metaforik olarak kurban kesimi sonrası yine el yıkanmalıdır. Kurban için ayinin yapılacağı yerin arınması da gerekmektedir. Bunun için yerler süpürülür ve tozun havaya kalkmaması için yerlere de su serpilmiştir. Mevcut alan temizlendikten sonra tütsü yakılır ve tütsü ile arındırılırdı. Namburbi ayinlerinde katılımcıların temizlenmesinin ardından tapınağa gidilir ve orası da arındırıldıktan sonra kasap koyunun kafasını keser, ardından koyun kafasını nehre atardı. Kötülükleri önleme amacıyla kesilen bu hayvan kafasının nehre atılması ve ardından el yıkama ile ritüel sona ermektedir.²⁸⁰

²⁷⁹ Abdülğani Kaçar, “Eski Mezopotamya’da Büyü Ve Büyücülük”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Eskiçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2020, s. 169.

²⁸⁰ Black-Green, a.g.e, 2003, s. 33-34.

2.7. Asurlar'da İnanç Sistemi

Mezopotamya'da yaşamış olan bir diğer kavim de Asurlardır. Asur kelimesi bazı kaynaklarda Asur veya Assur; burada yaşayan halk da Asurlar veya Asurlular olarak geçmektedir. MÖ 2. bin yılın başlarında bölgede en etkili güçlerden biri olan bu devlet adını kurucusu olan Assur'dan almıştır.²⁸¹ Kabaca sınırları, Dicle boyunca güneyde Babil ve Fırat nehirleri Basra Körfezi'ne, Levant'a kadar kıyı şeridi, Anadolu'ya batı ve dağlık bölgeler, Zagros'un kuzeyinde yayılmıştır. Dini açıdan Babil ile ortak panteona inanmaktadır.²⁸² MÖ 2 Bin yılında Akadların dili kullanan Suudi Arabistan çölünde yarı göçebe yaşayan bir toplum olan Asurlular, daha sonra Mezopotamya'ya gelerek birçok şehri ele geçirerek yeni bir düzen kurmuştur. Eski toplumları dahi kendi kültürüne adapte etmişlerdir.²⁸³ Elbetteki bu adaptasyon süreci sancılı olmuştur. Asur kelimesi uzun zaman şiddeti ve korkuyu çağrıştırmıştır. Lord Byron'un "*Asurlular ağılın üzerine çöken bir kurt gibi geldi ve onların orduları gösterişli bir şekilde ve altın gibi parlıyordu.*"²⁸⁴ sözleri Asurların bölgeye geldiğinde hükmedici ve aynı zamanda sağlam bir orduya sahip olduğunun da büyük kanıtı niteliktedir. Asurlar'ın bölgeye gelmesiyle böylesine güçlü bir devletin diğerlerini kendine adapte edeceği kültürel bir dizi faaliyetler de ön planda olacaktır. Yalnızca ekonomik açıdan bile bölgeyi kuşatmış olmaları, ticari kolonileriyle kültürel aktarımı da sağlamıştır. Mezopotamya için Asurlar'ın durumunun önemi buralardan gelmektedir.

Asurlular da dini inanışları krallarının da din simgesi halini almıştır. Kral, tanrıların arzularını yerine getiren kimse olarak tanımlanmıştır.²⁸⁵ Asurluların dini Sümer ve Babillerin etkisi altında şekillenmiştir. Sümerler için Enlil neyi ifade ediyorsa Asur için de Assur onu temsil ediyordu. Panteonun zirvesinde olan tanrı

²⁸¹ Garfinkle, The Assyrians: A New Look At An Ancient Power. Current Issues In The Study Of The Ancient Near East, PAAH, 2007, s. 53.

²⁸² Garfinkle, **a.g.m**, 2007, s. 54.

²⁸³ Sedar Ona, "Arkeolojik Ve Coğrafi Veriler Işığında MÖ I.Binyılda Yukarı Dicle Havzasında (Bismilbatman Arası) Aşşur Varlığı", Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir, 2020. s 15.

²⁸⁴ Koray Toptaş 2018. Bknz: Byron, G. G. (1956). The Destruction Of Sennacherib. In An Oxford Anthology Of English Poetry. Ayrıca: Porter, B. N. (2004). Ritual And Politics In Assyria: Neo-Assyrian Kanephoric Stelai For Babylonia. *Hesperia Supplements*, 33, 259–274. [Http://www.Jstor.Org/Stable/1354072](http://www.Jstor.Org/Stable/1354072).

²⁸⁵ Toptaş, **a.g.e**, 2018, s. 27.

Asurlularda Assur'dur.²⁸⁶ Asurların ekonomi ve kültürde yoğun baskısı olmasına karşın dini konu da Asur tanrılarına inanılacak baskısının olduğuna dair bir belgeye rastlanmamıştır. Bunun yanında kendilerinden önceki panteona saygı duydukları ve yerel tanrıları yok saymamışlardır. Tanrı Assur'un bir tasviri. Asur devletin ve kurduğu imparatorluğun en üst tanrısı olmuştur.²⁸⁷

Görsel 2.17. Black and Green, 2004. s.41.

Asur'da su tanrısı olarak, Sümer'de Ea, olarak kabul edilen sanatın ve bilgeliğin efendisi su tanrısı, Babil ve Asur için “Enki” olarak betimlenmektedir. Kült merkezi ise Eridu şehri olarak kabul edilmiştir.²⁸⁸

2.7.1. Asurlar'da Su ile İlgili İnançlar

Mezopotamya'da önemli uygulamalarından biri de “Tamian” inancıdır. Bu inanç ana iki ritüelden oluşmaktadır: Biri “ağız yıkama”, diğeri ise “ağız açma” olarak belirlenmiştir. Ağız açma ritüeli; ağza ve burna, uygulanarak lezzetli hoş kokular ve tadı güzel maddeler sunulmaktadır. Bal, selvi ağacı reçinesi gibi amaç tanrıyla

²⁸⁶ Black, Green, Gods, Demons and Symbols. The British Museum Press, 2004, s. 42

²⁸⁷ Black, Green, 2003, s. 40.

²⁸⁸ Oates, **Babil**, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2004, s. 181.

canlandırmak ve duyarlılaştırmaktır. Tanrının yemek yemesini ve tütsü koklamasını sağlarken ağız yıkama saf temiz su ile yapılmaktadır. Özel bir kaptaki su ile ağız yıkanır, beden temizlenir ve böylece saflığa ulaştıktan sonra tanrının bedenine bürünmesini izin vermeyi amaçlamaktadır. Ağız yıkama ritüeli Mezopotamya'da yaygın olmakla beraber Asurologlar tarafından bu ritüel bir yüzyıl kadar daha erken bilinmektedir. Ağız açma ve ağız yıkama birbirini birleştirici iki ritüel gibi yan yana anılmış ve uygulanmıştır. Ağız yıkama ritüelinde büyümlü sözlere ait yazılarda keşfedilmiştir.²⁸⁹ Kült heykeller kırılır ya da tahrip edilmiş olursa kullanılmayacak durumda olan heykellere ağız yıkama ritüeli yapılır ve toprağa gömülürler. Başarıyla onarılan bir heykel için ağız yıkama reçetesi verilir ve uygulanır. Ninova kazılarında elde edilen metinler ikinci sayfada kopmalar sonucu bilgi edinmede yetersiz kalsa da Babilce yazılmış versiyonu iki yüz yıl daha gençtir ve metin bilgi vermeye daha müsaittir. Kült heykellerini doğması özel bir alanda yapılır. Kült merkezinde ve nehir kenarında bir süre vakit geçtikten sonra özel inşa edilen kült merkezine getirilmektedir. İki günlük bir ritüel olarak ele alınmaktadır. Tapınağında yaşayan bir tanrı gibi onurlandırılır. Ağız suyuyla yıkanması ise canlandırmanın bir yolu olarak görülmektedir.²⁹⁰

Asurbanipal döneminde ölümler için de su kültlerinden bahsedilmektedir. Hayaletlere yemek sunulmakta ve hatta tatlı su ikram edilmektedir. Hayaletlerin de gelip o suyu içtiği kabul edilmektedir. Ölen kişinin, bedenine su dökülmektedir. Suyu dökcek kişi ölenin kızı ya da aileden birileri olabilir.²⁹¹ Asur döneminde su tanrısı Ea'nın hayvanı keçi-balıktır.²⁹² Asur mühürlerinde Enki ile beraber yarı balık adam tasvirleri de görülmektedir.²⁹³

²⁸⁹ Hurowitz, *The Mesopotamian God Image, from Womb to Tomb*. *Journal of the American Oriental Society*, 123(1), 147–157. <https://doi.org/10.2307/3217848>, 2003, s. 147-148.

²⁹⁰ Hurowitz, *a.g.m.*, 2003, s. 152.

²⁹¹ Bayliss Miranda, *The Cult of Dead Kin in Assyria and Babylonia*, Iraq, 1973, s. 116-117.

²⁹² Black, Green, *a.g.e.*, 2003, s. 72.

²⁹³ Kramer, *a.g.e.*, 2000, s. 265.

Görsel 2.18. Yeni Asur Dönemi'ne ait balık kıyafeti içinde Asipu kabartması.
Kaynak: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/324161> 11.07.2023

Yeni Asur Dönemi'ne ait, balık kıyafeti içinde asipu kabartması. Yarı balık yarı insan başlı silindir mühür örneği. Asipu'nun görev ve sorumlulukları "Kötü ruh kovucunun el kitabı" adlı belge de açıklamalar bulunur. Hasta bir adamın evine gittiği kötü ruhları kovduğu anlaşılmaktadır. Ağız yıkama büyüleri sırasında Asipu da bulunmaktadır.²⁹⁴

Asipu, arınma ritüelleri düzenlemektedir ve tapınak ritüellerine de katılmaktadır. Kötü ruhları kovar bu sebeple arınmış su serpmektedir.

Asur kentinde bulunan kötü ruh kovucu silindir mühürde bir elini kaldırarak kötü ruhları kovduğu ve bunun için su serperken tasvir edilmiştir.

²⁹⁴ Geller, "Assyrian and Babylonian Scholarly Text Catalogues", Medicine, Magic and Divination, Ed. Ulrike Steinert, De Gruyter, 2018, s. 292-312.

Görsel 2.19. Kötü ruh kovucu.

Kaynak: <https://www.brooklynmuseum.org/opencollection/objects/70575>. 22.06.2023

Asipu hasta kişinin yanına gitmeden evvel kendisini de korumaya alırdı. Ritüel sırasında üzerine balık adam elbiseleri giymektedir.²⁹⁵ Balık adam tasvirlerinin Asur sarayında ve tapınaklarda bulunması Mezopotamya halkı için balık figürünün büyük önem taşıdığına bir göstergesidir.

Asur inanç sisteminde bereket kültürünün varlığı sudur. Canlı yaşamının devamı olarak kabul edilen su bereket tanrısı, Asur'un tapınağında su kuyusunun yanında bulunmaktadır. Mezopotamya'nın tarımsal bereketi için su önemli olduğu kadar inanç kısmında bereket tanrılarının da huzur içinde olmaları ritüelleri zamanında gerçekleştirilmelidir. Toprağın bereketi, tanrının huzuruna, suyun gücüne ve kralların sağlığına bağlı olduğu düşünülmüştür.

²⁹⁵ Kaçar, a.g.e, 2020, s. 150.

Görsel 2.20. bereket tanrısı, Asur'un tapınağında yanında kuyudan suların aktığı anıtsal taş örneği.

Kaynak: Black, J., Green, A., Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü, 2003, S.46

2.7.2. Bit Rimki Ritüeli

Bit rimki ayinleri Asur döneminde yaygın olarak uygulanan bir ritüeldir. “Arınma Evi” anlamına gelen ayin suyla yıkanma içermektedir. Bu ayin kötü kimselerin hak ettiğini alması için yedi müstakil ev ziyareti şeklinde gerçekleşmektedir.²⁹⁶ Bit rimki ayini kralların yıkanmasını da içeren bir ayin türüdür. Eski Asur döneminde yıkanma eyleminin tapınaklarda yapılmaktadır.²⁹⁷ Eylem öncesinde kötü ruh kovucu gelip dualar okunur, heykelcikler yapılır ve ardından ağız yıkama ritüeli gerçekleşmektedir. Ağız yıkma sırasında suyu ya da birayı kral ağzına alıp çalkaladıktan sonra heykelin üstüne tükürmektedir. “*O (kral) ağzını, su ve birayla çalkalasın Ağzındakini (heykelciğin üstüne) tükürsün.*”²⁹⁸ Aslında bu korunma amaçlı yapılan bir uygulamadır. Kötü ruhlardan ve kralı tehdit eden karşıtlardan korunması için yapılmaktadır.

²⁹⁶ Scurlock, “KAR 267 // BMS 53: A Ghostly Light on bit rimki?”, Journal of the American Oriental Society, 1988, s. 203-209.

²⁹⁷ Kaçar, **a.g.e.**, 2020, s. 191-192.

²⁹⁸ Kaçar, **a.g.e.**, 2020, s. 192.

2.7.3. Asur Su Ordali

Eski Mezopotamya’da yaygın olarak başvuru olan ordal cezasına Asur’da da rastlamaktayız. Asur’da su ordali cezasında cinayet, hırsızlık, büyü gibi konulara ek olarak, Asur’un kral otoritesine karşı işlenen suçlar için de başvurulmuştur. Eski Sümer döneminde başladığı öngörülen bu uygulama nehir tanrısından yargılama istemesidir. Mezopotamya’da ve Sümer’de var olan ordal uygulaması, Asur ve Babil’de görülmektedir. Babil dönemine ait bir metinde şöyle bahsi geçmektedir: “Yargılama, Babil yakınlarındaki Sippar kentinin yukarısında Fırat nehri kıyısında yapılır.”²⁹⁹ Kültepe’de bulunan belgelere ışığında metinde “*Ana narim alakum, ana narim nadanum, ana narim salu*” (nehre gitmek, nehre vermek, nehre dalmak) şeklinde geçmektedir.³⁰⁰ Nehre dalmak ve nehir ordaliyle ilgili kil tabletlerinde bu durum şöyle geçer: “*Karum şöyle dedi: “O (Aşşur-taklāku) hazır olsun (ve) tanrı Asur’un hançeri üzerine yemin etsin veya sizin şehrinizin bir yerlisi gibi (aklanmak için) nehre gitsin!”*”³⁰¹ şehrin yerlisi gibi ibaresi Anadolu’da bu uygulamanın var olduğu anlaşılmaktadır. Cahit Günbattı bu uygulamanın Anadolu’da da kullanıldığını belirtmektedir.

Asur dönemi bir başka metinde Salim-Asur’un kölesine nehir ordali cezası yazmaktadır. Metinde: “*Şalim-Asur’un kölesini/çalışanını nehir ordaline vermeliler şeklinde hükmü verdi. Şalim-Asur ve Aşşuwan anlaştilar ve Anna’nın, Asur’un, kralın, rabi sikkitim Walişra’nın ve meselelerini halleden meslektaşlarının üzerine yemin ettiler.*”³⁰² Köleye nehir ordali uygulanmamış, yemin verdirilerek konu açıklığa kavuşturulmuştur. Kölenin kendisi mi suç işlediği yoksa kralı yerine mi ordali üstlendiği hakkında bilgimiz yoktur. Ancak ordal cezalarında yemin edilerek konuyu neticelendirme örneğinin de olduğu anlaşılmaktadır.

Asurlu tüccarların Anadolu seferleriyle Kültepe’de bulunan metinler bizlere ordal hakkında bilgi vermektedir. Mezopotamya’da olduğu gibi ordal kadının kocasına

²⁹⁹ Lafont, **a.g.e.**, 2005, s. 203.

³⁰⁰ Faruk Akyüz, “Asur Belgelerinde Nehir Ordali”, **OANNES - Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 2020, s. 166.

³⁰¹ Günbattı, **a.g.m.**, 2000, s. 76

³⁰² Bayram, Kahya, “Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda Anadolu’daki Hukuki Uygulamalar Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, **Akademik Tarih Ve Düşünce Dergisi**, 2018, s. 84.

itaatini, sadakatini konu almaktadır. Aynı zamanda iftira durumlarında ilahi yargıya ihtiyaç duydukları için Asurlular'da Mezopotamya toplumlarında olduğu gibi ordale başvurulmaktadır. Suçun tespiti için ordal uygulaması yapılmaktadır. Masum olduğunu kanıtlamak isteyen kadın suya daldırılır ve masumiyeti çıkan sonuca göre belirlenmektedir. Yeni Asur döneminde su ordaline daha yoğun ilgi olmaktadır. Mektuplar ve mahkeme kararlarının yazılı olduğu belgeler bu yöndedir.³⁰³ Kişisel meselelerin haricinde, Asur'da ordal hakkında en farklı durum şudur: otoriteye karşı gelme durumlarında da ordale başvurulmuştur. Masumiyetlerini kanıtlayanın en doğru yolu su ordalini kabul etmelerinden geçmektedir. Masumiyetini kanıtlayacak görgü şahidi yoksa kişinin masumiyeti ordalin yargılamasına bırakılmaktadır, “Asarhaddon’a gönderilen mektupta Uruk valisi Hinnumu’nun krala karşı sadakatsiz davranışları rapor edilmektedir.”³⁰⁴

Mektuptan bir kısım “... *Hummuru’nun oğlu Uruklu [Bulluğu] baban kralın huzurunda onun [aleyhinde konuştu] ve nehir ordaline gönderildiler. Bulluğu ‘sen Elam kralına [10 savaş arabası] ve atlar verdin. Ur[uklular] seni teslim etmedi.’ Nehir ordaline gittiklerinde Bulluğu te[miz] çıktı, fakat Hinnumu (ordali) reddetti.*”³⁰⁵ Ordali reddetmesi masumiyetini kanıtlama çabasında olmayıp suçu kabul ettiğinin göstergesidir. Asurlular'da otoriteye karşı yanlış bir davranışta bulunan vali için ordal cezası istenmesi devlet otoritesine karşı verilen değer ve hatta yargılama yetkisinin ilahi destek ile yapılmasının sebebi devletin otoritesine sahip çıkılmasının ne denli önemli olduğunun göstergesidir.

Asur otoritesine karşı işlenen bir diğer suçla ilgili nehir ordali uygulamasından bahsedilmektedir. Bel-iqisa tarafından krala mektup yazılır.

“Başlangıçtan, kralım efendim beni yakaladığından beri efendim krala karşı suçum nedir? Kralım bana yazdı: ‘kalbin rahatladı mı?’ Benim efendim krala karşı hatam yoktur. ... “Kralımın ayaklarını öptüm, şimdi her şeyden düştüm. Bēl, Nabû (ve) Zarpanitu’ya senin tanrılarına yemin ederim kralıma karşı hatalı olmadığımı

³⁰³ Akyüz Faruk, “Asur Belgelerinde Nehir Ordali”, *OANNES - Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2020, s. 168.

³⁰⁴ Akyüz Faruk, *a.g.m*, 2020, s. 169.

³⁰⁵ Akyüz Faruk, *a.g.m*, 2020, s. 169.

*biliyorlar. Efendim beni hapse attı. Açlıktan ölüyorum. Senin tanrıların Bēl (ve) Nabû 9 gün ekmek yemediğimi (biliyor). Efendim kralın bana gönderdiği habere (gelince) hapis tutulduğumdan beri efendim kral böyle bir mesaj göndermedim. Nehir ordaline gideyim ya da balta kaldırılsın, efendim kralıma karşı bir hatam yoktur.*³⁰⁶ Bel-iqisa'nın suçunun ne olduğu neden hapiste olduğunu bilmemekle beraber masumiyeti için krala mektup yazarak ordal istediğini böylece aklanacağına inanmaktadır.

Bi-Amukani kabilesi liderinin annesinin yazdığı mektupta Asurbanipal'e karşı çıkan isyanda Babil'i isyancılara destek vermekle suçlanmaktadır. Babil kralının dostu olmakla suçlanan kişi krala mektup yazarak ordal istemektedir. Masumiyetinin kanıtlanması için suçu kabul etmediğini ve ordalle karar verilmesini masum olduğunu göstermek istemektedir. “... Kral bana (bunu) sorduğunda durdum ve eğer bir şey duyduysam ve eğer bir şey biliyorduydysam nehre gideyim (ve) demir balta kaldırılsın.”³⁰⁷ Bu alıntıdan ordalin sonuç metinlerinin yok olduğu kanısına varıyoruz. Maksat ceza vermektense ziyade yargılama yapmak adil hükmetmektir. Ordal sonrasında boğulan kişilerle ilgili mahkeme kararı ya da mektuplara rastlanmamıştır. Suçlanan kişi eğer boğulursa dava kapanmış kabul edilip belgelere aktarımının yapılmadığını ön görmekteyiz. Ordale başvurmakta temel ihtiyaç cezalandırma yapmak değil adil yargılama yapmak ve masumiyetinin ortaya çıkmasını sağlamaktır. Ordali reddetmek suçu kabullenmek, ordalden sağ çıkmak ise aklanma anlamına gelmektedir.

Su ordali uygulaması Mezopotamya'da olduğu gibi Asurlular'da da tanrının davaya dâhil edilmesiyle doğru hüküm verileceğine olan inançtan doğmuştur. Ordali kabul eder ve nehre atılmayı kabullenirse masum olduğunu kanıtlama çabasının var olduğuna işaret eder, ancak suya atılmayı reddederse suçunu kabul ettiğini ve aklanma çabasının olmadığını göstergesidir. Asur tabletlerinde nehre girmeyi redderse suçlarını kabul ettikleri belirtilmiştir.³⁰⁸ Yalnızca suçlu olduğu için değil nehre atılmaktan korktuğu için suçu kabullenenler de olmuş olabilir ya da suçu nehre dalmaya değmeyecek hafiflikte olursa su ordali daha ağırına gideceği için suçunu

³⁰⁶ Akyüz Faruk, **a.g.m.**, 2020, s. 169.

³⁰⁷ Akyüz Faruk, **a.g.m.**, 2020, s. 170.

³⁰⁸ Kataja, “A Neo-Assyrian Document On Two Cases Of River Ordeal”, **State Archives Of Assyria Bulletin**, 1987, s. 65-68.

kabullenip cezasına razı olabilir, böylece ordali reddeder. Su ordaline başvurmanın bir diğer sebebi ise suç işlendiği anda görgü tanığının olmaması ve adil hüküm vermede tarafların her ikisinin de kendini savunması sonucu şahit eksikliğinden kaynaklanan ilahi yargıdan yardım isteme durumu ortaya çıkmıştır. Suya atılma uygulaması ardından şüpheli kişi ölürse kaydının tutulmadığı sanığın ölmüş olması böylece suç sabitlenmiş ve kayıt tutmaya ihtiyaç duyulmadığını akıllara getirmektedir. Asurlularda, Mezopotamya ordal cezasından nitelikli farkı devlet otoritesi konusunda bir aksaklık varsa tanrısal güçten yardım aldıkları ve su ordali cezası uygulamasına başvurdukları görülmüştür. Asurluların devlet otoritesini ayakta tutmaya hayli önem gösterdikleri çıkarımı yapılabilmektedir. Ordale başvuru konular genellikle manevi konularda olmaktadır. Büyücülük, zina gibi ahlak dışı hadiselerde suyun yargılamasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu durum suyun kişinin bedensel ve maneviyat açısından temizleyip arındırmasından kaynaklanmaktadır.

2.7.4. Asur İçme Ordali

Asur'da suya verilen önemi gösteren bir başka örneklerden biri de içme ordalidir. Hititçe metinlere göre “tanrıyı içmek” anlamında kullanılan “tanrının kadehini/bibru- kabını içmek” ifadeleri yer almaktadır. Kültepe kazılarında bulunan Kt 88/k 95/b numaralı tabletten, iki Asurlu tüccar arasında bir anlaşmazlık çıkar ve bunu “tanrıyı içmek” uygulamasıyla çözüme kavuşturmaya çalışırlar. Şahıslar arasındaki ticari anlaşmanın ne olduğu konusunda kesin bilgimiz yoktur. Ancak “*Asur-re'î, İliš-tikal ve Happuala'nın “tanrı kapısı” anlamına gelen ve tanrı Asur'un şugariā'um'u ile hançerinin bulunduğu bāb ilim'de hesaplaştıkları kayıtlıdır.*”³⁰⁹ Anlaşmazlığın ne olduğu hakkında metinde bilgiler bulmaktayız. Asur-re'i, Happula'nın gümüş vereceği üç senelik faizini verdiğini ve hissesinden yirmi beş çuvaldan başka arpa almadığını söylemektedir. Happula ise dört senelik gümüşten faizle beraber on beş çuval arpayı verdiğini söylemektedir. İkisinin dediği ortak olmadığı için anlaşmazlık olduğu bellidir. Tablet metnin çevrisinde “... *Happuala onların tanrısının kadehini içecek ve 1 ½ mina gümüşü ve 15? çuval arpayı Asur-re'î, İliš-tikal'e verecek 18-21 ve (tanrı) Asur'un hançeri (huzurunda) yemin edecek ve x+6*

³⁰⁹ Ömer Kahya, **a.g.m.**, 2017, s. 46.

*çuval arpa, x çuval (içerisin)den tenzil edilecek ...*³¹⁰ Happa kadehten içtikten sonra Asur-ri'i gümüşü ve arpayı vereceğini belirtmiştir. Tablet metninde geçen kadeh “kâse” kelimesini karşılamakta da olabilir. Eski Asur döneminde kadehlerin ve kâselerin değerli taşlarla süslenmesi altın gümüş gibi değerli madenlerden yapılması muhtemelen kadehlerin kült eşyalardan olduğu fikrini akıllara getirmektedir.³¹¹ Asur ticaret kolonileri döneminde tanrının yargı ve onayını almak için tanrının kadehi içilmedir. Tanrının kadehini içtikten sonra yemin etmesi uygulamanın devamıdır. Tanrının yargılamasına başvurmaları başka bir ordal türünün uygulanmasıdır. Asur ordal uygulamalarından anlaşılacağı üzere ticari anlaşmazlıklar durumunda içme ordali ile tanrı yargısına başvurulurken su ordali cezası daha büyük ahlaki ve otoriteye karşı tanrı yargısı ile karar verme yöntemi olmuştur. Kültepe kazılarında bulunan başka bir metin örneğinde kadeh dökerek yemin etmişlerdir.

*“Tanrı Asur’a, tanrı Adad’a, ölüler diyarına ve babasının ruhuna elini kaldırdı. Sofrasını/masasını ve tahtını devirdi... Ve kadehini doldurdu ve döktü. Kral şöyle söyledi: ....Onlar (kralın mâiyeti) şöyle söyledi: Eğer yemininizi bozarsak kanımız (bu) kadeh gibi dökülsün”.*³¹²

³¹⁰ Kahya 2017, **a.g.m**, s.46. bkz: KT VII-a 294/t, 14-21.

³¹¹ Kahya, **a.g.m**,2017, s. 47-48.

³¹² Kahya, **a.g.m**, 2017, s 54.

Görsel 2.21. Tanrı Asur'un tasviri.

Kaynak: Black, J., Green, A., Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü, 2003, S.41.

2.8. Babiller'de İnanç Sistemi

İsmi farklı şekillerde anılan kavim “Babilyon” ya da “Babil” olarak kurulmuştur.³¹³ Babil kelimesinin Sümerce ve Akadça kökenli olmayıp Mezopotamya’da önceleri var olan Protofıratlılar adındaki kavime ait olması muhtemeldir.³¹⁴ Babiller M.Ö. 2000 yıllarında Arap yarımadasından çıkan yeni bir göçebe kabiledir. Mezopotamya’nın kültürel olarak gelişmiş olmasına kapılıp Sümer-Akad kültürünü özümseyerek bölgeye yerleşmişlerdir.³¹⁵ Daha sonraki dönemde güçlenerek Mezopotamya’nın tarihsel ve kültürel gelişimine katkı sağlamışlardır. Seneler boyunca savaşarak elde edilen egemenlik mücadelesi altıncı hükümdarı Hammurabi döneminde gerçekleştirilmiştir. Akad için önemli merkezleri ele geçirip imparatorluğunu ilan etmiştir.³¹⁶

³¹³ Ekrem Memiş, **Eskiçağda Mezopotamya**, Ekin Basım Dağıtım, Bursa, 2015, s. 125.

³¹⁴ Bill Arnold, “Who Were the Babylonians?”, Leiden 2005, s. 2.

³¹⁵ İplikçioğlu, **a.g.e.**, 1990, s. 51.

³¹⁶ Server Tanilli, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası İnsanlık Tarihine Giriş**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 61.

Mezopotamya'ya yerleşen bu kavim dini inançlarında Sümer kültürünün etkisi bir hayli hissedilmektedir. Babil panteonu pek çok tanrıdan oluşmaktadır. Sümer kentinin tanrılarını benimsemişlerdir. Bundan kaynaklı olarak bazı tanrıların isimleri hem Sümerce hem Babilce karşılığında bahsedilmektedir. Sümerlerin yer tanrısı Enlil; Babil de Uruk'un tanrısı Anum; Eridu'nun tanrısı Ea idi. Daha sonra bu üç büyük tanrı birleşti göklerin tanrısı Anum, denizlerin ve yeraltı sularının tanrısı Ea getirildi.³¹⁷ Diğer tanrılar, Güneş tanrısı Samaş, ay tanrısı Sin, ve tarım tanrısı Tammuz ile karısı İştar. Her yıl Tammuz'un ölüşü ardından dirilişi ritüellerle anılmaktadır. Ardından tanrı Marduk başa geçer.³¹⁸ Çeşitli tanrıların güç ve görevlerini Marduk'ta toplayarak din birliği sağlanmaya çalışılmıştır.³¹⁹ Babil'in koruyucu tanrısı vafsin üstlenmiştir. Enuma Eliş'e tanrı Marduk'un Tiamat'a karşı sağladığı başarı sonrası bu vazife ona uygun bulunur ve bölgenin en güçlü tanrısı olarak elli özel sıfat Marduk'a verilmiştir. Hammurabi, önce siyasi otoriteyi sağlamış ardından da din birliğini elde etmeye gayret etmiştir. Böylece Babil devletinin en parlak dönemine giriş yapılmıştır. Marduk için özel bir tapınak inşa edilmiştir. "Etemenanki" yerin ve göğün temel tapınağı adını almıştır. Bu tapınak Tevrat'ta Babil kulesi adıyla anılmaktadır. Marduk kozmogonik düzende de etkilidir. Acı su tanrısı (ya da tuzlu su) Tiamat'ı yenerek yaradılışın oluşmasında rol oynamıştır. Akitu ayini Babil'in önemli ritüellerinin başında gelmektedir. Tanrı Marduk heykeli tapınağının önüne getirilir ve onun huzurunda Enuma Eliş okunmaktadır.³²⁰

Babil'de gerçekleştirilen bir başka ritüellerde günlük yapılanların dışında toplu olarak tapınak kutlamaları da yapılmaktadır. Babil takvimi de on iki ay bir yıla denk olmakla beraber kutlama ve anma ayinleri yapılmaktadır. Tam manasıyla içeriğı hakkında bilgimiz olmasa da Enlil ve İştar için yapılan kutlamadır. Ritüelde tanrı tapınağına gidilir, heykeller arınmış saf, temiz suyla yıkandıktan sonra sunaklar sunulmaktadır.

Yalnızca kutlama ritüelleri değil aynı zaman da Babil de "Essesu" krala ve devamına nitelik törenler de vardır. Uğursuz günleri def etmek için yapılan

³¹⁷ Tanilli, **a.g.e.**, 1994, s. 74.

³¹⁸ Tanili, **a.g.e.**, 1994, s. 74-75.

³¹⁹ Memiş, **a.g.e.**, 2015, s. 137.

³²⁰ Demirci, **a.g.e.**, 2013, s. 32-33.

törenlerdendir. Atrahasis mitosu da Babil'in ritüellerindendi. Tanrı Enki ritüel gününde arınma banyosu yapmaktadır. Tanrıların da heykelleri arındırılır ve onlar da yıkanmaktadır. Essesu, yenilenme anlamında kullanılmaktadır. Su ile yıkanarak yenilendiklerini tekrar doğduklarını olabilecek felaketlere karşı korunduklarını ya da gelecek güzelliklerden paylarına düşeni almayı umut ettikleri bir ritüeldir. Tanrıların elbiselerini değiştirme ritüelleri de uygulanmakta idi. Yazlık ve kışlık elbiseleri olan tanrı heykellerin üzeri temizlenir, mevsime uygun kıyafet giydirilmeden önce heykeller temiz su ile yıkanmaktadırlar. Heykeller arındırıldıktan sonra elbiseleri giydirilir, sunaklar sunulur idi.³²¹

Birçok kavimde olduğu gibi Babilliler de şifa bulmak içinde sudan yararlanırlardı. M.Ö. yedinci yüzyılda Asurbanipal kütüphanesinde bulunan belgeler ışığında bir hastanın sol şakak tarafı ve gözünün ağrıdığına, şiştiğine dair bir şifa reçetesine rastlanmıştır. Kutsal su kabının içinde bir miktar su ile hurma, telmun hurması, asi bitkisi, mür yağı karıştırılıp yıldızlara gece boyu bırakılır sabah o kişinin gözüne sürülür ve ardından güneş doğduğunda hastanın vücudu yağlanıp ardından su ile banyo yaparsa kişinin iyileşeceğine inanılmaktadır.³²²

Babil'de ölümsüzlük su inancı da bulunmaktadır. Efsaneye göre Adapa (Adape) Sümer devletinin en değerli şehirlerinden biri olan Eridu şehrinin "Ermış Kişisi" ya da başka bir ifadeyle "Eridu'nun Bilgesi (Apkallu)" olarak bilinmektedir. Bilge kişiliğini Ea (Enki)dan aldığı ve onun oğlu olmasından dolayı, Enki'nin ona bilgelik bahşetmesinden gelmektedir. Adapa'nın görevi tanrıları hizmet eden rahip olmaktı, yemek sunuları hazırlamakla görevli olan Adapa, bir gün balık tutmaya gittiğinde güney rüzgârının sert esmesi sebebiyle teknesi devrilir. Buna sinirlenen Adapa, güney rüzgârının kanadını kırar. Güney rüzgârı günlerce esmez ve tanrı An, bir şeylerin ters gittiğini anlayarak durumu araştırınca Adapa'nın suçunu öğrenmiştir.³²³

³²¹ Demirci, 2013, s. 57-59.

³²² Erica Reiner, *Astral Magic In Babylonia*, The American Philosophical Society Independence Square, 1995, s. 63-64.

³²³ Hooke, **a.g.e.**, 1993, s. 59.

Tanrı Anu (An) tarafından cezalandırılmak için Adapa huzura çağırılmıştır. Enki ona ölümsüzlük suyunu ve ekmeğini vereceği haberini gönderir, gökyüzü muhafızları olan Dumuzi ve Gişzida bu durum karşısında Anu'yu yumuşatmak ve affetmesi için konuşma yapmaktadırlar. Anu, bu konuşma üzerine yumuşar ve Adapa'tı affetmeye karar vermiştir, ona yaşam suyunu ve ekmeğini sunar. Ancak Adapa bu teklifi kabul etmez ve suyu içmeyi reddetmektedir. Böylece ölümsüzlük şansını tamamen kaybetmektedir. Bu mitos insanların ölümsüz olmama sebebi olarak kayıtlara geçmiştir.³²⁴ İnsanın ölümlü olması bir şahsa bağlanmış ise o zaman Adapa yaratılmış olan ilk insan olabilir. Bu konu da Hooke'un Adapa sözcüğünün İbranice "Âdem" adına karşılık geldiğini söylemektedir.³²⁵ Adapa'nın reddetme sebebi ise, An'ın ona ölüm suyu ile ekmeğini sunduğunu düşünür ve ölmek için suyu içmeyi kabul etmez.³²⁶

2.8.1. Babillerde Su ile İlgili İnançlar ve Ritüeller

2.8.2. Enuma Eliş Destanı'nda Su

Enuma Eliş, Babil'de yaşayanların ilkbaharın gelişini kutladıkları Akitu bayramıyla kaynaşmıştır. Babillerin baştanrısı olan Marduk'u övmek onu yüceltmek için yazdıkları dini bir mittir.³²⁷ Bu mit kuvvetle muhtemel şehrin politik üstünlüğünü sağlamak için ele alınmıştır.³²⁸ Babiller ve Asurlar tarafından yazılan Enuma Eliş şiirin başlangıcında geçen "vaktiyle yukarda" anlamına gelen Akadcadan alır. Enuma Eliş, tanrıların oluşumu, yeryüzünün, gökyüzünün, takımyıldızlarının, mevsimlerin ve insanlığın oluşumunu açıklaması açısından büyük anlam ve önem taşımaktadır. M.Ö yaklaşık 7. yüzyılda Asurbanipal kütüphanesinde tabletlere ulaşılmıştır. Yedi kil tablete yazılan destan bin satırdan biraz fazladır. Beşinci tabletin büyük kısmı halen okunamamıştır.³²⁹ Mitin yalnızca Apsu (erkek ve tuzlu suyun simgesi) ile Tiamat (Dişi

³²⁴ Black, Green, **a.g.e.**, 2003, s. 26.

³²⁵ Hooke, **a.g.e.**, 1993, s. 59.

³²⁶ Black Green, **a.g.e.**, 2003, s. 209.

³²⁷ Adalı, Görgü, Babil Yaratılış Destanı-Enuma Eliş-. Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020, s. vii.

³²⁸ Eliade, **Dinler Tarihi sözlüğü**, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997, s. 218.

³²⁹ Alexander Heidel, **Enüma Eliş Babil Yaratılış Destanı**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2000, s. 9-10.

ve tatlı suyun simgesi) var olduğu evrenin primordial³³⁰ durumunu açıklamaktadır.³³¹ Mitte ilk olarak “Apsu ve Tiamat ile onların oğulları Mummu’dan başka ne yer ne gök hiçbir şey yoktur.” ifadesi bulunmaktadır. Mummu’nun şekilsel olarak buğu ya da sis olduğu düşünülmektedir. Mummu bulutlar ile bağdaştırılmış olması su buğusu olabileceğini göstermektedir.³³² Bir süre sonra Apsu ile Tiamat bir kız ve bir erkek kardeş dünyaya getirdiler. Lahmu ile Lahamu doğdu.³³³ Ardından diğer kardeşleri Ansar ve Kişar doğmuştur. Onlardan doğan oğulları Anu ise Ea’yı yaratmışlardır. Tanrıların sayısı arttıkça anlaşmazlıklar da artmaya başlamıştır.³³⁴ Seneler sonra Anşar ve Kişar’ın oğulları olur Anu gök tanrısı görevine getirilmiştir. O da Nidummudû dünyaya getirmiştir. Enki ve Ea adlarıyla bilinen Nudimmud bilgelik ve olağanüstü becerilere sahip yeraltı, tatlı sularının tanrısıdır.³³⁵ Eliade, Apsu, taze su okyanusunu somutlaştırdı ve daha sonra üzerinde karayı yüzdürdü, Tiamat ise tuzlu ve acı deniz idi, demektedir.³³⁶

Birinci tablette şöyle bahsi geçmektedir:

“1 henüz yukarının adı gökyüzü değil iken

2 aşağıya yeryüzü denmez iken

3 Apsu vardı (tanrıların ileri gelenleri) babasıydı o

4 ve onların hepsini doğuran Tanrıça Tiamat vardı.

5 ve (Apsu ile Tiamat) sularını birbirine karıştırdılar.

... 9 suların içinde tanrılar yaratıldı.

10 tanrı Lahmu ve tanrıça Lahamu görüldü (onlar) adlarıyla çağrıldı

12 Ansar ve Kişar yaratıldı, onlardan (tanrılardan) daha üstün oldular.

15 Ansar, oğlu Anu’yu kendisiyle eşit kıldı

³³⁰ Primordial: İlkel.

³³¹ Eliade, **a.g.e.**,1997, s. 218.

³³² Heidel, **a.g.e.**, 2000, s. 12-13.

³³³ Heidel, **a.g.e.**, 2000, s. 13.

³³⁴ Adalı, Görgü, **a.g.e.**, 2020, s. xi.

³³⁵ Heidel, **a.g.e.**, 2000, s. 13.

³³⁶ Mircea, **a.g.e.**, 2005, s. 229.

*16 ve Anu kendi suretinde yarattı Nudimmud'u*³³⁷

18 zekiydi, bilgeydi, çok güçlüydü".³³⁸

Bu genç ve dinamik olan yeni tanrılar neşeli ve gürültülü toplantılardan hoşlanmaktaydılar. Apsu ile Tiamat bu duruma hayli öfkelenmiştir. Apsu, oğlu Mummu'yu alarak karısının yanına gider ve yeni bir düzenden bahseder. Tiamat çıkışarak neden kendi dünyaya getirdiklerimizi yok edelim dese de Apsu kararından geri dönmez.

İlk tablette Apsu ile Tiamat arasında geçenler şöyledir:

"35 Apsu konuşmaya başladı

36 v kutsal Tiamat'a dedi ki

37 bana rahat vermiyorlar

38 gündüzleri huzurum kçıyor geceleri gözüme uyku girmiyor.

47 Mummu söze girdi ve Apsu'ya akıl verdi

49 bu karmakarışık gidişatı durdur baba

50 böylece gündüzleri dinlenirsin geceleri uyursun."³³⁹

Huzur sağlansın rahat bir uyku uyuyabilelim düşüncesiyle kararını uygulamaya geçmek istemişse de Ea'nın sakinleştirmesi üzerine dinginleşmiştir. Diğer tanrılar kararı duyunca telaşa kapılırsalar da sessiz ve çaresiz oturarak daha sonra bilge Ea'nın huzuruna çıkmışlardır. Ea, büyü ile babasını derin bir uykuya daldırır ve onun tacını kendi kafasına geçirmektedir.³⁴⁰ Bu kısımlar birinci tablette anlatılmaktadır:

"60 engin bilgisi olan Ea, onların entirikalarını sezmişti

61 (Apsu'ya) yönelik her şeyi planladı

62 tesirli büyülerini zekice hazırladı

63 (büyülerini) ona okudu ve suları efsunladı.

³³⁷ Nudimmud: Tanrı Ea'nın diğer adı.

³³⁸ Adalı, Görgü, **a.g.e.**, 2020, s. 3.

³³⁹ Adalı, Görgü, **a.g.e.**, 2020, s. 4-5.

³⁴⁰ Heidel, **a.g.e.**, 2000, s. 14.

64 (Ea) onun gözlerine uyku akıttı (Apsu) tatlı tatlı uyudu.”³⁴¹

Ea tarafından Apsu öldürülmüştür. Bunun intikamını almadığı için Tiamat’a diğer tanrılar baskı kurar ve Tiamat büyük bir savaş hazırlığına başlamaktadır. Ea’ya karşı Apsu’nun öcünü almak istemektedir. Marduk da Ea’ya yardım eder. Marduk, Tiamat’ın bedenini simetrik olarak ikiye böler Tiamat’ı öldürdükten sonra dünyayı yaratmıştır. Tiamat’ın sonraki kocası olan Kingu’nun da kanından tanrılara hizmet etmesi için insanı yaratılmaktadır. Babil şehrine kendisine yakışacak şekilde görkemli ve güzel bir tapınak tahsis etmektedirler.³⁴² Yaratılış destanına göre Ea, Apsu’yu öldürdükten sonra evini onun bedeni üzerine kurar, bundandır ki Ea’nın bulunduğu yerin adına Apsu denilmiştir. Ea’nın çocuğu Tanrı Marduk’un Eridu şehrindeki tapınağının da ismi Abzu tapınağı olarak bilinmektedir.³⁴³

Enuma Eliş’te anlatılan olaylar düzenli olarak yeniden yaratılmanın her yeni yılda dünyanın yeniden düzenlenmesini konu aldığı gibi Marduk tarafından insanın yaratıldığı ilk kötülüğün efendisi olan Tiamat’ın bedeninden ve onun kötülüklerine yardımcı olan kocası Kingu’nun kanından tanrılara hizmet için insanı yaratmasını anlatmaktadır.³⁴⁴ Marduk’u baş tanrı yapan asıl kudreti insan ırkını yaratmış olmasıdır. Enuma Eliş’te geçen bahiste eski düzenin yerine yeni bir düzen getirerek siyasi ve dinsel otoritenin en tepesine yerleşmesi tanrıları kargaşanın içinden çıkarıp yeni dünya düzeni getirerek tanrılara hizmet etmesi için insanı yaratmıştır.

“...İnsan soyu korkulu bir saygıyla dursun tanrımızın karşısında. Bize gelince ne kadar çok adla çağırmışsak onu tüm o adlarla tanrımız olacaktır o. Haydi ilan edelim onun elli adını! Yolu yöntemi ışık saçsın görkem içinde, yapıp ettikleri de ona göre. Marduk’tur o ad ki büyük atası Anu daha doğumunda vermiştir ona;...”³⁴⁵

³⁴¹ Adalı, Görgü, **a.g.e.**, 2020, s. 5.

³⁴² Eliade, 1997, **a.g.e.**, s. 218.

³⁴³ Black-Green, **a.g.e.**, 2003. s.25.

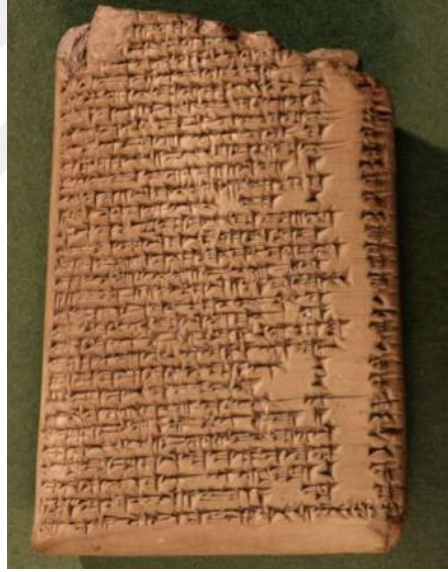
³⁴⁴ Eliade, **a.g.e.**, 1990, s. 78.

³⁴⁵ Heidel, **a.g.e.**, 2000. S.125. Enuma Eliş Tablet VI: 119-123, s. 76.

Görsel 2.22. Çivi yazılı Enuma Eliş tabletler.

Kaynak: <https://quatr.us/west-asia/whats-enuma-elish-west-asian-religion.htm>
(erişim tarihi: 08.09.2023)

Görsel 2.23. Çivi yazılı Enuma Eliş Miti tablet III 47-105.

Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1888-0419-13
(Erişim Tarihi: 08.09.2023)

Görsel 2.24. Tiamat'ın öldürülüş sahnesi.

Kaynak: Hooke S. H, Ortadoğu Mitolojisi Mezopotamya Mısır Filistin Hitit Musevi Hristiyan Mitosları, İmge Yayınevi, Ankara, 1993, Çev: Alladdin Şenel, s. 92.

Görsel 2.25. Tanrı Marduk.

Kaynak: Heidel Alexander, Enüma Eliş Babil Yaratılış Destanı. Ayraç Yayınevi Ankara 2000, s. 141.

Görsel 2.26. Marduk, Fırat ve Dicle nehirlerini tutarken tasviri

Kaynak: ALTUNAY, Erhan (2015). Paganizm-2 Mezopotamya-Mısır, Birinci Baskı, Hermes Yayınları, İstanbul. s.117.

Marduk, Tiamat'ı öldürdüktan sonra ikiye bölmüştür. Bir yarısı ile göğü, diğer yarısı ile de yeri yaratmıştır. Gözlerinden Fırat'ı ve Dicle'yi oluşturmuştur.³⁴⁶

2.8.3. Akitu Ayini

Babil'in en eski festivallerinden olan Akitu içinde farklı ritüellerinde bulunduğu kapsamlı arınma ayinidir. Yıllık düzenli olarak yapılan bu ayin Babilcede "Reş Şatim" yılın başlangıcı olarak zikredilmektedir.³⁴⁷ Sümerce karşılığı "Zagmu" olarak bilinmektedir.³⁴⁸ Bu ritüel içerisinde su ile ilgili arınmaya fazla dikkat çekmektedir. Akitu ayini eski Mezopotamya'da yeni yılı kutlama ritüeli olarak en kapsamlı ayinlerin başında gelmektedir. Eliade, Akuti ayini hakkında Babillerde yeni yıl töreni "Akitu" on iki gün sürmektedir. Akitu sırasında, "*kader bayramı*" *zakmuk* da kutlanır; bu bayramın adının kader bayramı olmasının nedeni, herkesin kendine yılın her ayı için bir kader seçmesidir.³⁴⁹ Böylece eski dünya ile yeni dünyaya geçiş sağlanır. Bu festivalin gerçekleşmesi sırasında birtakım ritüeller de mevcuttur. Akitu festivali Babil yaratılış destanı "Enuma Eliş"i ezbere okuyarak başlar, gelecek yıla dair

³⁴⁶ Black, Green, **a.g.e**, 2003, s.217.

³⁴⁷ Demirci, **a.g.e**, 2013, s. 61.

³⁴⁸ Demirci, **a.g.e**, 2013, s. 61.

³⁴⁹ Eliade, **Dinler Tarihine Giriş**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 383.

kehanetler, savaşlar ve kutsal evliliklerden bahsedilmektedir. Festivalin ortaya çıkış amacı Babillerin kendilerini merkez haline getirme istekleri ve Marduk heykeline Babil'e getirerek diğer halklar üzerinde egemenlik kurmasıdır. Akitu festivalinde Enuma Eliš'i ezbere okuyarak tanrılarını da tanıtmışlardır.³⁵⁰ Akitu festivalinde dünya sembolik olarak yerle bir olur, arındırılır ve ardından tekrar şekillendirilmektedir. Böylece yaratılış zamanına bir dönüşü de simgeler. Marduk, Babil'e getirildikten sonra tapınağı inşa edilmektedir. Festivalin ikinci gününde yani nisanda gün doğumundan iki saat sonra hazırlıklar başlar ve tapınağı temizleyen görevliler ile şeytan kovucular tapınağa gelmektedir. Tapınağın Dicle ve Fırat kıyısından bir kuyudan gelen sularla tapınaktaki şeytan kovucular ayine başlamaktadır. Tapınak sularla yıkanıp arındırıldıktan sonra tapınak buhurdanlıklarla ve kutsal su kabıyla Dicle ve Fırat'tan gelen sular serpilmiştir. Burada bahsi geçen suların Mezopotamya için suyun doğumla ve yeniden canlanma ile doğrudan bir bağlantısı vardır.³⁵¹ Akitu festivaline herkesin katılması zorunludur.³⁵² Akitu, kozmogonik bir yeni yıl festivaline örnek teşkil etmektedir. Ayınler aracılığıyla Ereşkigal tapınağı ve dolayısıyla dünya sembolik olarak yerle bir edilir, arındırılır ve yeniden yaratılır; krallık ve dolayısıyla kozmik düzen ortadan kaldırılır ve yenilenir.³⁵³ Babil'in on iki gün süren yeni yıl şenlikleri tanrı Marduk'un tapınağında Enuma Eliš'i ezbere defalarca kez okuma ritüelleri sözlü büyü ve bunun beraberinde yapılan arınma ritüel törenleri Marduk ve Tiamat'ın (deniz canavarı) arasında geçen çetin mücadeleyi Marduk'un zaferiyle sonuçlanması kaosa son vermesinin her yıl anılarak tekrarlanmasıdır.³⁵⁴ Akitu ayinin en önemli ritüellerin başında gelmesinin yegâne sebebi, temelinde barındırdığı kozmik düzenin işleyişidir, kozmik düzenin mevsimsel devamlılığı, bereket sembolizmi ve ritüelin başlangıç aşamasında su ile yapılan maddi kirlere arınma ardından yıkanma ve temizlenerek ritüele başlama ayinin önemini belirtmektedir.

³⁵⁰ Inchol Yang, *Ezekiel's Prophecies Under The Influence Of Mesopotamian Literature: Hidden Transcripts Against Empire*, Claremont School Of Theology, 2018, s. 117.

³⁵¹ Benjamin Somer, "The Babylonian Akitu Festival: Rectifying The King Or Renewing The Cosmos", *Northwestern University*, s. 85-86.

³⁵² Yang, *a.g.m.*, 2018, s. 1.

³⁵³ Somer, *a.g.m.*, s. 85.

³⁵⁴ Eliade, *a.g.e.*, 2005, s. 472.

2.8.4. İştar'ın Ölüler Dünyasına İnişi

Eski Mezopotamya halkı, öldükten sonra başka bir âlemin olduğunu düşünmekteydiler. Öldükten sonra ruhun bedeni terk ettiği ve ölüler diyarı olarak adlandırılan yeraltı dünyasına ruhların göç ettiğine inanılmaktadırlar. İştar'ın ölüler diyarına gidişi destanında Sümer metinlerinde bahsedilmektedir, III. Ur devrinde İnanna'nın ölüler diyarına yolculuğu hadisesinden bahsetmektedir ancak İştar'ın ölüler diyarına inişi mitinin ait olduğu dönem eski Babil'e aittir.³⁵⁵ Metin çoğu yerde sadık kalınarak aktarılmış olsa da yer yer farklılıklar bulunmaktadır.³⁵⁶ Aşkın ve yaşamın tanrıçası İştar, kocası Tammuz'u kurtarmak için ölüler diyarına ölmeden gitmesini anlatmaktadır. Ölüler diyarı kavramı diğer mitlerde karşımıza çıktığı için ölüler diyarına inişten bahsedilmesi yeraltında bir dünya fikrini zihnimize oluşturmaktadır. Gılgamış destanında Enkidu ve Ölüler Diyarı mitinde, giriş kısmında bahsedilen üç bölge vardır. An "Göğu", Enki "Yeri" ve Ereşkigal "Ölüler Diyarının" hâkimiyetini almıştır.

"8. Gök yerden bölündüğünde,

9. Yer gökten ayrıldığında,

10. İnsanlığın adı konulduğunda,

11. An göğu aldığında

12. Ve Enlil yeri aldığında,

13. Ölüler diyarına gelince Ereşkigal'e çeyiz olarak verildiğinde"³⁵⁷

Ölüler diyarı olarak bir yer adı belirtmemesi yeraltı dünyasında olabileceği düşüncesine kapılmamıza neden olmaktadır. Gök ve yeri ayırarak anlatmasına karşın ölüler diyarının nerede olduğundan bahsedilmemiştir. Ölüler diyarının kraliçesi İştar'ın kardeşi Ereşkigal'dir. İştar, ölüler diyarına inmeden önce her daim onunla beraber olan sadık hizmetkârı Ninsubur' a planını anlatır, eğer üç gün sonra tekrar

³⁵⁵ Kahya, **a.g.m**, 2015, s. 27.

³⁵⁶ Niek Veldhuis, "Sumerian Literature", Cultural Repertoires: Structure, Function and Dynamics, Louvain: Peeters, 2003, s. 31.

³⁵⁷ Gadotti, "Gilgamesh, Enkidu, and the Netherworld and the Sumerian Gilgamesh Cycle", UAVA 10, Berlin; Boston: De Gruyter, 2014. s.154.

yeryüzüne gelmezse o zaman tanrıları ziyaret etmesini tembihlemektedir. İlk olarak göğe gidip ağıt yakmasını, sonrasında Nippur'a giderek tanrı Enlil'den yardım istemesini şayet Enlil yardım etmeyi kabul etmezse bu kez Ur kentinde Nanna'nın huzuruna gitmesini ister. Nanna da kabul etmezse son çare olarak Eridu kentine giderek bilgelik ve su tanrısı olan Enki/Ea'ya gitmesini ondan yardım istemesini söylemektedir. Hayat içeceğinin sahibi Enki mutlaka yardım edecektir ve İnanna'yı tekrar hayata döndürecektir. Tüm önlemlerini aldıktan sonra İştar yeraltı dünyasının kapısına gelir ve içeri girmek için ısrar etmektedir. Kapıyı kırmak ve ölüleri yeryüzünde serbest bırakmakla tehdit eder.

*“Ey kapı bekçisi, kapını aç,
Kapını aç da girebileyim!
Eğer açmazsan kapıyı,
Böylece giremezsem içeri,
Kapıyı kesin parçalayacağım,
Sürgüsünü kopartacağımı kesin,
Kapı direğini parçalayacağım,
Kapı kanatlarını söküp atacağım bilesin,
Ölüleri kaldırıp ayaklandıracağım,
Dirileri yesinler diye bırakacağım,
Ta ki ölüler sayıca dirileri geçecekler.”³⁵⁸*

Ereşkigal'in onaylaması sonrası kapılar açılır ve İştar, yeraltı dünyasına inmeye başlar. Bu dizelerde İştar Sümer metnine göre daha acımasız ve daha sert bir tavırla betimlenmektedir. Metinde hem Babil versiyonunda hem Sümer aktarımında ortak olan yedi kapıdan içeri girdiği ve her kapıda bir parça kıyafetini çıkartarak ilerlediği ifade edilir. Son kapıdan geçerken üzerinde artık hiç eşya kalmamıştır.

³⁵⁸ Hooke, a.g.e, 1993, s. 41.

Yedinci kapıdan da içeri girdikten sonra Ereşkigal kardeşini, ölüler diyarı yargıcının önünde diz çöktürür. Anunnaki gözlerini İştar'a diker ve şu sözleri söyler:

“Güçsüz kadın bir cesede dönüştü, ceset bir kazığa asıldı.”³⁵⁹

Üç gün geçmiş ancak tanrıçası geri dönmeyince Ninsubur, İştar'ın isteklerini sırasıyla gerçekleştirmeye başlamıştır. İştar'ın da düşündüğü gibi Nippur kentinde bulunan Enlil yardım etmeyi kabul etmemektedir. Sonrasında Ur kentine gidip Nanna'dan yardım ister ancak burada da yardım isteği kabul edilmez. Eridu'ya gider ve Enki'den yardım ister. İştar'ın dediği gibi olur ve Enki yardım etmeyi kabul eder. Plan yapar ve iki cinsiyetsiz yaratık “Kurgarru” ve “Kalaturru” şekillendirir. Hayat suyunu ve hayat yiyeceğini verdikten sonra hayat suyunu İştar'ın vücuduna almış kez dökmelelerini emreder. Enki'nin söylediğini yaptıklarında İnanna, tekrar canlanır.³⁶⁰ Metnin bir başka versiyonunda hizmetkârı Enki'ye gelir ve yardım ister. Enki hadım olan Aşuşunamir'i şekillendirir ve Ereşkigal'i yaşam suyunu kendisine vermesine razı etmesi için ölüler diyarına yollamaktadır. Aşuşunamir dediklerini yaptıktan sonra ölüler diyarına ulaşır. İştar'ın üzerine “Yaşam Suyunu” serpmeye başlamaktadır. İştar tekrar hayata döner ve her kapıda bıraktığı eşyalarını bu kez geri alarak ölüler diyarından çıkar.³⁶¹

Bu aktarılan mitte hırslı ve iddialı aşk tanrıçası İnanna (Babil'de İştar) ile kocası çoban-tanrı Dumuzi (Kitabı Mukkaddes'teki ve Babil'deki karşılığı Tammuz) ölüler diyarına gider. Daha sonra canlı kalamayacağını bildiği halde İştar'ın yeraltı dünyasına gitmesini orada kazığa asılıp öldürüldüğünü ancak tatlı su Tanrısı Enki'nin yardımıyla “yaşam suyunu” bedenine döktükten sonra tekrar hayata döndürülmesini anlatmaktadır.

2.8.5. Zu Mitosu

Babil hakkında yazılan mitolojilerden biri de Zu mitosudur. Saptanması hayli az olan bu mitos Zu adında kuş gibi uçma özeliğinin olduğu ve kader levhalarını çalarak ölüm ile yaşam temasını konu almaktadır. Zu, ufak tanrılardan biri olabileceği

³⁵⁹ Kramer, **a.g.e**, 1999, s. 167.

³⁶⁰ Kramer, **a.g.e**, 1999, s. 157-159.

³⁶¹ Hooke, **a.g.e**, 1993, s. 41-42.

gibi Tiamat'ın soyundan türemiş olma ihtimali de bulunmaktadır. Heidel'in Enuma Elish anlatısında Zu miti tablet alıntılarının bir kısmında bahsedilmektedir. Tanrı Enlil su ile yıkanırken Zu onu gözetler ve kader levhalarını çalmayı planlamaktadır.

“7 tanrılığına ait olan yazgılar tabletine baktıkça bakar Zu

9 bir arzu uyanır yüreğinde Enlil'in konumuna gelmek için

12 tanrıların yazgı tabletini alacağım, evet ben

13 tüm tanrıların (uğurlu/uğursuzluk) işaretlerini de

Ben denetleyeceğim

14 tahtımı kuracağım ve kararı/ buyrukları ben denetleyeceğim”³⁶²

Planı için uygun zamanı kollamaya başlar ve Enlil'in tableti çıkarttığı, yıkanma anında saldırıya geçer.

“18 Enlil duru suda yıkanırken

20 Zu yazgılar tabletini eliyle kavradı

21 ve (böylece) gaspetti hakanlığı, karar/buyruk verme (erkini)”³⁶³

Zu tableti aldıktan sonra uçarak dağının ardına saklanır. Yazgı tabletlerinin alındığını fark edilince tanrılar tedirgin halde çare bulmaya çalışmaktadırlar.

“22 kaçtı, gidip dağında (saklandı)

23 şaşkınlık çöktü, sessizlik bastırdı

26 ülkenin tanrıları fikir alacak çare soracak yetke aradılar şurda burda.”³⁶⁴

Tanrılar çare ararken bu görevi kimse yapmayı kabul etmemektedir. Daha sonra görevi Tanrı Marduk üstlenir ve Zu'yu bulup öldürür.³⁶⁵ Hooke'a göre ise mitin sonu Zu'yu öldürmeyi kimse başaramaz ve nihayetinde Gilgamesh'ın babası

³⁶² Heidel, a.g.e, 2000, s. 125.

³⁶³ Heidel, a.g.e, 2000, s. 125.

³⁶⁴ Heidel, a.g.e, 2000, s. 126.

³⁶⁵ Heidel, a.g.e, 2000, s. 129.

Lugalbanda, Zu'yu öldürdüğü ve yazgı tabletlerini geri aldığından bahsedilmektedir.³⁶⁶

Görsel 2.27. Zu'nun, Ea'nın önünde yargılanışı.

Kaynak: Hooke S. H, Ortadoğu Mitolojisi Mezopotamya Mısır Filistin Hitit Musevi Hıristiyan Mitosları, İmge Yayınevi, Ankara, 1993, Çev: Alladdin Şenel, s. 91.

---

³⁶⁶ Hooke, a.g.e, 1993, s. 63.

SONUÇ

Tezimizde Eski Mezopotamya toplumlarında suyun simgesel yapısı, ritüellerdeki önemi, inanç ve doğüstü değeri üzerine tespit ve değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Sadece Mezopotamya toplumlarında değil dünyanın başka yerlerinde de suyun kutsalın tezahürlerinden biri olduğuna inanıldığı ve toplumların dini yaşantılarının vazgeçilmez ögesini oluşturduğu görülmektedir. Su salt kutsal bir fenomen olarak kalmamakta ona yaratıcı vasfı da verilmektedir. Öyle ki Eski Mezopotamya toplumlarından olan Sümerler'de suyun ve bilgeliğin tanrısı olarak tezahür etmiş olan Tanrı Ea, tanrılar panteonunun en önemlilerinden biri olarak kabul edilmekteydi.

Suyun yaratıcı bir varlık olarak kabul edilmesi antropomorfik bir bakış açısından kaynaklanmaktadır. Mezopotamya'da, tanrıların yemek yemek gibi her türlü insani eylemi gerçekleştirebilen, ancak insanlardan farklı olarak, doğüstü tüm niteliklere sahip olan yaratıcı güçler oldukları düşünülmüştür. Tanrıyı insani özelliklerle harmanlayarak inanma mevcut olagelmiş, zaman içinde tanrı insan ya da yarı tanrı yarı insan figürleri oluşturulmuştur. Bunlardan Enki'nin yarı balık yarı insan şeklinde tasvirleri bulunmuştur. Suları kontrolünde tuttuğuna inanılan bu tür tanrılar bereketi temin etmekte, doğadaki düzeni sağlamaktadırlar. Bu düzen, insanların tanrılarla aralarını iyi tutmak ve onları memnun etmek için su ritüellerine dayalı birtakım işlemlerle ilerlemektedir.

Su, birçok toplum tarafından kutsal kabul edilmiş ve kült halini almıştır. Eski Mezopotamya'da tanrıya yakınlaşma adına su ile ayinler yapılır ya da suya kurbanlar bahşedilerek tanrıya ulaştırması beklenirdi. Su tanrılarına karşı hassas yaklaşılmasının sebeplerinden biri suyun kıtlık, sel ve taşkınlarla toplumu felakete götürebilecek olan doğüstü bir güç olmak vechesiyle saygı ile beraber korku hissini de bünyesinde barındırmasıdır. Bu konu hakkında verilebilecek en güzel örnek şüphesiz tufan anlatıdır. Tufan anlatılarında ortak tema, Tanrı'nın ya da tanrılarının yoldan çıkan insanlığı iyiler hariç olmak üzere suyla cezalandırıp yeryüzünden silmesi ve böylece dünyaya yeni bir başlangıç yapma imkânı sunmasıdır. Gılgamış destanı içinde de yer

alan tufan felaketinin insanları yok ettiğine ve sonrasında yeni bir dünya düzeni oluşturduğuna inanılmıştır. Su yapıcı, hayat verici ve canlandırıcı niteliklerinden dolayı pek çok mitolojik anlatımda görülen ölümsüzlük arayışlarının da bir örneğini teşkil etmektedir. Gılgamış anlatısında insan, ölümsüzlük sırrını suyun derinliklerinde aramış, suya kutsiyet atfetmiş ve suyun kutsallığına inanmıştır. Başka bir örnek Mezopotamya toplumlarından olan Babil’de bulunmaktadır. Efsaneye göre Adapa (Adape) Eridu’nun Bilgesi (Apkallu) olarak bilinmektedir. Adapa’ya Tanrı An tarafından ölümsüz olmak için su bahşedilir ancak Adapa suyu içmez. Çünkü kendisine ölüm suyunu verildiğini düşünür. Buna göre Babil’de insanların ölümlü olmasının sebebi Adapa’ya bağlanmaktadır.

Su mucize ve kehanet unsuru olarak da görülmektedir. İnsanlar hastalıklardan kurtulma, gelecekte haber alma ya da bir dilekte bulunma gibi bir takım sebeplerle çeşitli su kaynaklarına yönelmişlerdir. Babil’de hastaya su serptikten sonra iyileşme beklenmekteydi. Serpme eyleminde kullanılan su kutsal sularından kabul edilen Dicle ve Fırat nehirlerinden temin edilmekteydi.

İnsanoğlu vicdani olarak, yanlış ve kötü olanı işlediğinde günah hissinden kurtulmak için arınma yolları aramıştır. Bu arayışın çoğunlukla su ile gerçekleşecek birtakım ritüellere dönüştüğü görülmektedir. Ayinlerde kullanılan suyun saflaştırıcı ve arındırıcı özelliğine inanılmakta bu sayede kişi günahsız hale gelmektedir. Kişinin kutsal olanla iletişim kurmadan ya da kutsala dokunmadan önce maddi ve manevi kirlere kurtulup saf, temiz bir şekilde huzura geçmesi gerekmektedir. Kutsal olanla bağ kuracak olanın dış görünüşünün ve elbiselerinin temiz olması da son derece önemlidir. Aksi durumda tanrısını kızdıracak ve huzura kabul edilmeyecektir. Bununla birlikte yalnızca kişilerin arınması yeterli olmamakta, kutsal mabetlerin de suyla temizlenmesi gerekmektedir. Bu durumda arınma yalnızca insanlara mahsus değildir. Asurlular döneminde Bit rimki ayini kralların yıkanmasını içeren bir ayin türüdür ve bu arınma tanrıyı kötü ruhlardan ve kralı tehdit eden durumlardan korumak için yapılmaktadır.

Suyun büyülerden ve kötülüklerden kişiyi muhafaza ettiğine dair kültürler de mevcuttur. Akad toplumunda Namburbi ayini korunmak için suya sığınmayı

amaçlayan bir kültür. Büyülerden ya da gelebilecek görünen görünmeyen olumsuz her türlü duruma karşı suyun koruyuculuğuna sığınılmaktadır.

Suyun ilahi yargılama gücünden biri kabul edilen ordal cezaları bulunmaktadır. Mezopotamya toplumlarının suyu hayatlarının tam da ortasına koydukları ve her şeyin hâkimi olarak suyun varlığını kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Su ordalindeki asıl amaç suyun tüm pislikleri ortadan kaldıracağına, temizlik ve güzellik getireceğine, tanrısal ilahi bir güçten yardım alarak belirsiz olan suçların adil şekilde yargılanmasını sağlamaktır denilebilir. Nehir, zanlıyı saf tertemiz hâlde su üzerine çıkarırsa suçsuzluğu kanıtlanmıştır. Eğer suya atılan dibe gömülmüş ve canlı çıkmamışsa, suçlu olduğu kesinleşmiştir.

Eski Mezopotamya’da, insanların bölgeye yerleştiği ilk zamanlardan, Perslerin bölgeye hâkim olmasına kadar, birbirinden farklı kültürlerin birlikte yaşadığı ve kültürel anlamda bir bütün oluşturdukları görülmüştür. Uzun yıllar birlikte yaşamanın sonucunda oluşan bu kaynaşma, bölge insanını kültürel, ekonomik, sosyal ve en önemlisi inanç anlamında, özgün bir topluluk haline getirmiştir.

Mezopotamya inanç sisteminin, tanrılara saygı göstermek, mevcut düzeni korumak, yeryüzünde daha iyi bir yaşama ulaşmak, hastalıklardan, kötülüklerden ve büyülerden uzak durmak olduğu düşünülebilir. Bu eylemleri gerçekleştirmek için de yaşam bahşeden, arındıran, mucizeler ortaya koyan aynı zamanda koruyucu güç olan sudan yararlanılmıştır.

KAYNAKÇA

- ADALI F.** Selim ve Görgü T. Ali; **Babil Yaratılış Destanı-Enuma Eliş-. Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.
- ADIBELLİ**, Ramazan, “Mircea Eliade ve Din: Mircea Eliade’nin Din Bilimi Çalışmalarının Metodolojik Açından Değerlendirilmesi”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı Doktora Tezi, Kayseri, 2009.
- AKALIN**, Kürşat Haldun, “Hıristiyanlığa Aktarılmış Ritüeller Olarak İsis Kültündeki Vaftiz Ve Günah Çıkartma Ayinleri”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 42, 2014, 42-76.
- AKYÜZ**, Faruk; Asur Belgelerinde Nehir Ordali . OANNES - Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi, 2 (2), 165-177 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oannes/issue/56871/752054.2020>.
- ALTUNCU**, Abdullah; “Sümerlerde Tanrı Anlayışı Ve Tanrılar Panteonu”, **Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 7, 2014, 118-142. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kilissbd/issue/45254/566835>
- AMBOS**, Claus, “Temporary Ritual Structures And Their Cosmological Symbolism In Ancient Mesopotamia”. **Heaven on Earth Temples, Ritual, and Cosmic Symbolism in the Ancient World**, edited by Deena Ragavan. of Chicago. Printed by McNaughton & Gunn, Saline, Michigan 2012.
- AMİTAİ**, Baruchi-Unna. (2017). “Esarhaddon’s Prayer in the Inscription AsBbA as Related to the *mīs pī* Ritual”, *Journal of Cuneiform Studies*, 69, 203–212. <https://doi.org/10.5615/jcunestud.69.2017.0203>
- ARNOLD**, Bill T, **Who Were the Babylonians?**, Leiden, 2005.
- ARSLAN**, Eylül, “Çin, Japon ve Kore Mitolojilerinin Ortak Söylenceler Üzerinden İncelenmesi”, **Doğu Asya Araştırmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, 2019, 97-

118. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dasad/issue/42748/516058>.

ATEŞ, Ali. O; **İslam’a Göre Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri**, Beyan Yayıncılık, İstanbul, 1996.

AYDIN, Mehmet, **Dinler Tarihine Giriş**, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2004.

BACHELARD, Gaston, **Su ve Düşler**, Çeviren, Olcay. Kunal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.

BAHAR, Hasan, Dilek Yeşim, “Eski Mezopotamya Dininde Ve Ritüellerinde Nesnelerin Kutsallığı ve Önemi”, **Akademik Tarih Düşünce Dergisi**, Cilt 6, Sayı 3, 2019, 1340-1372. ISSN: 2148-2292

BALOGH, Amy, “The Mesopotamian Mīs Pî Ceremony & Clifford Geertz’s Thick Description”, Principles for Studying the Cultural Webs of the Deceased, Heidelberg University, Sayı 4, 2020.

BARTON, “Aaron, *Senitic and Hamitic Origins*, ” American Oriental Society Dergisi, Uni of Pennsylvania, Cilt 54, 1934.

BAYAT, Fuzuli, **Türk Mitolojik Sistemi (Kutsal Dışı-Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler-İyeler ve Demonoloji)**, Cilt: 2, Ötüken Neşriyat A.Ş, İstanbul, 2007.

BAYLISS, Miranda, “The Cult of Dead Kin in Assyria and Babylonia”, Iraq, C35, No 2, 1973, 115–125. <https://doi.org/10.2307/4199959>.

BAYRAM, Sebahattin, Kahya, Ömer, “Ticaret Kolonileri Çağı’nda Anadolu’daki Hukuki Uygulamalar Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, Cilt 5, Sayı 17, 2018, 75-92. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd/issue/42090/506343> s.84.

BERKMEN, Haluk, “Yaratıcılığın Gerçek Anlamı”, **Üç Göz Dergisi**, Sayı: 10, 2017, 30-33.

BESALEL, Yusuf, **Yahudilik Ansiklopedisi**, Gözlem Gazetecilik Basın Yayınevi, İstanbul, 2001, I-III Cilt. II.

- BLACK**, Jeremy, Green, Anthony, **Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia**, The British Museum Press, London, 2004.
- BLACK**, Jeremy, Green Anthony, **Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü**, Aram Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- BOTTERO** Jean, **Mezopotamya: Yazı Akıl Tanrılar**, Çeviren Mehmet Emin Özcan, Ayten Er, Dost Kitabevi, Ankara 2012.
- BOTTERO** Jean, **Eski Yakındoğu Sümer'den Kutsal Kitap'a**, Dost Kitapevi, Ankara, 2005.
- BOTTERO** Jean, **Gılgamış Destanı Ölmek İstemeyen Büyük İnsan**, Çeviren. Orhan Suda, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013.
- CAMPBELL**, Thomson R, **Semitic Magic: Its Origins and Development**, London 1908.
- GÜNBATTI**, Cahit, “Kültepe'den Akadlı Sargon'a Ait Bir Tablet”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri (ArAn)* 3\1, 1997.
- GÜNBATTI**, Cahit, “Eski Anadolu'da Su Ordali”, *Cilt 4, Sayı 1*, 2000, 1-16 (Kt n/k 504 (dub. Kt. 93/k 145).
- CAPLICE** Richard “The Akkadian Namburba Texts: An Introduction”, Undena Publications. SANE 1/1. 1974.
- CLAUS**, Ambos, “Temporary ritual structures and their cosmological symbolism in ancient mesopotamia”. *Heaven on Earth Temples, Ritual, and Cosmic Symbolism in the Ancient World*, edited by Deena Ragavan. of Chicago. Printed by McNaughton & Gunn, Saline, Michigan 2012.
- CRANZ**, Isabel, “Impurity and Ritual in the Priestly Source and Assyro-Babylonian Incantations”, The Johns Hopkins University, Phd Diss, Maryland, 2012.
- ÇİĞ**, Muazzez İlmiye, **Gilgames Tarihini İlk Kral Kahramanı**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015.
- ÇİĞ**, Muazzez İlmiye, **Sümerlilerde Tufan Tufanda Türkler**, Kaynak yayınları, İstanbul, 2009.

- ÇIĞ**, Muazzez İlmiye, **Uygarlığın Kökeni Sümerler**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2013.
- ÇİTÇİ** Yunus, “Yukarı Mezopotamya Bölgesi, Başlangıcından Neolitik Çağ’ın Sonuna Kadar Anıtsal Yapıların Kültürel, Sosyal Ve Ekonomik Bağlamda Değerlendirilmesi”, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Van, 2021.
- ÇORAKLI**, Başak, “Anadolu Selçuklu Sanatında Ab-ı Hayat Sembolizmi”, **Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi**, Cilt.13, Sayı: 225, 2020, 189-210. ISSN 1308-2698.
- DABAR**, M., 1904. “Mikweh”, The Jewish Encyclopedia, C.: VIII, Ed.: I. Singer, Funk and Wagnalls Company, New York, s. 588.
- DEMİRCİ**, Kürşad, **Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş**, Ay Işığı Kitapları, İstanbul, 2013.
- DURKHEİM** Emile, **Dini Hayatın İlk Biçimleri**, Çeviren Fuat Aydın, Ataç Yayınları, İstanbul, 2005.
- ELİADE** Mircea, **Din’in Anlamı Ve Sosyal Fonksiyonu**, Çev. Prof. Dr. Mehmet Aydın, Türk Hava Yolu Basımevi İşletmeciliği, Ankara, 1990.
- ELİADE** Mircea, **Dinler Tarihi İnançlar Ve İbadetlerin Morfolojisi**, Çev. Mustafa Ünal, Serhat Kitabevi, Konya, 2005.
- ELİADE** Mircea, **Dinler Tarihi sözlüğü**, Çev. Ali Erbaş, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997.
- ELİADE** Mircea, **Dinler Tarihine Giriş**, Çeviren Lale Arslan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2014.
- ELİADE** Mircea, **Dinler Tarihine Giriş**, Kabalcı Yayınları, Çev. Lale Arslan, İstanbul, 2003.
- ELİADE** Mircea, **İmgeler ve Simgeler**, Çeviren Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara, 1992.

- ELİADE**, Mircea, **Kutsal ve Dindışı**, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: Gece Yayınları. 1991.
- EMİROĞLU**, Kudret, Aydın Suavi, **Antropoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2009.
- ERBAŞ** Ali, “Muhtelif Dinlerde Su Motifi”, **Ekev Akademi Dergisi**, yıl 8, Sayı 20, 2004.
- Eski Ahit** Mısır’dan Çıkış. 30: 18-21.
- FLORIOTI**, Duymuş Hande, Demirci, Gözde, “Çivi Yazılı Kanun Metinlerinde İlginç Bir Suç Tespit Ve Cezalandırma Yöntemi: Suya Atılma”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 32, Sayı 54, 2013, 1-16. DOI: 10.1501/Tarar_0000000550.
- FRAZER**, James, **Altın Dal Dinin Folklorun Kökenleri**, Çev. Mehmet H. Doğan, Payel Yayınevi, Cilt II. İstanbul, 1992.
- FRAZER**, James, **Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökleri**, Çeviren Mehmet H. Doğan, Payel Yayınevi, Cilt I, İstanbul, 2004.
- GADOTTİ** Alhena, **Gilgamesh, Enkidu, and the Netherworld’ and the Sumerian Gilgamesh Cycle**, UAVA 10, Berlin; Boston: De Gruyter 2014.
- GARFİNKLE**, Steven, “The Assyrians: A New Look At An Ancient Power. Current Issues In The Study Of The Ancient Near East”, **PAAH** 8, 2007.
- GELLER**, M.J, **Assyrian and Babylonian Scholarly Text Catalogues Medicine, Magic and Divination**, (Ed.): Ulrike Steinert, De Gruyter, Berlin, 2018.
- GRAVES**, Robert, **Larousse Encyclopedia Of Mythology**, Prometheus Press, New York, 1959.
- GÜNDÜZ**, Şinasi, **Din ve İnanç Sözlüğü**, Vadi Yayınları, Konya 1998.
- GÜRKAN** Salime Leyla, “Su”, **Tdv İslâm Ansiklopedisi**, <https://İslamansiklopedisi.Org.Tr/Su#3-Diger-Dinlerde> (04.02.2022).
- GÜRKAN**, Salime Leyla “Vaftiz”, **Tdv İslâm Ansiklopedisi**, <https://İslamansiklopedisi.Org.Tr/Vaftiz> (12.10.2023).

- GÜRKAN**, Salime Leyla “Yahudilik”, Tdv **İslâm Ansiklopedisi**, <https://İslamansiklopedisi.Org.Tr/Yahudilik#1> (06.10.2023).
- HAMMONS**, M. Burke, “Before Joan Arc: Gender Identity and Heroism in Ancient Mesopotamian Birth Rituals”, The Faculty of the Graduate School of Vanderbilt University in Religion Nashville, Doctor Of Philosophy, Tennessee, 2008.
- HANÇERLİOĞLU** Orhan, **Dünya İnançları Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.
- HANÇERLİOĞLU**, Orhan, **Dünya İnançları Sözlüğü: Dinler, Mezhepler, Tarikatlar, Efsaneler**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993.
- HARMAN**, Ömer Faruk, “Tufan”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C: 41, 2012, 319-322.
- HEİDEL**, Alexander, **Enüma Eliş Babil Yaratılış Destanı**, Çeviren İmet Birkan, Ayraç Yayınevi Ankara 2000.
- HOOKE**, Samuel Henry, **Ortadoğu Mitolojisi Mezopotamya Mısır Filistin Hitit Musevi Hıristiyan Mitosları** Çeviren Alladdin Şenel, İmge Yayınevi, Ankara, 1993.
- HUROWİTZ**, Victor Avigdor, (2003). “The Mesopotamian God Image, from Womb to Tomb”, **Journal of the American Oriental Society**, C.123, S.1, 147–157. <https://doi.org/10.2307/3217848>.
- İPLİKÇİOĞLU**, Bülent, **Eski Çağ Tarihinin Ana Hatları**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990.
- JACKSON**, Danny, P. **Gilgamiş Destanı**, Çeviren Ahmet Antmen, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2008. Gilgamiş Destanı, Tablet VIII, III. 145-153., V. 154-170.
- JACOBSEN**, Thorkill, **Karanlığın Hazineleri Mezopotamya Dininin Tarihi**, Çeviren Sibel Erduman, Paris Yayınları, İstanbul, 2017.

- JAMES, E. Oliver.**, **Water, Water-Gods (Pirimitive And Savage)**, Encyclopedia Of Religion And Ethics, C.: XII, Ed.: James Hastings, Charles Scribner's Sons, New York, 1951.
- JASTROW, Morris**, **Aspects of Religious Belief and Practice in Babylonia and Assyria**, G. P. Putnam's Sons New York and London, 1911.
- JASTROW, Morris**, **Babylonian-Assyrian Birth-Omens**, University of California Press Library, The USA, 1914.
- KAÇAR, Abdülğani**, "Eski Mezopotamya'da Büyü Ve Büyücülük", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2020.
- KAFESOĞLU, İbrahim Eski Türk Dini**, Ankara Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1980.
- KAHYA, Ömer**, "Kültepe'den 'Tanrının Kadehini İçme' Örneği", **Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri**, Cilt 11, Sayı 2, 2017, SS. 45-58.
- KAHYA, Ömer**, "Sumerce Kaynaklara Göre Ölüler Diyarı'nın Yeri", **Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri** Cilt 9, Sayı 2, 2015. SS 25-46.
- KATAJA, Laura.**, "A Neo-Assyrian document on two cases of river ordeal", State Archives of Assyria Bulletin, Ordeal", SAAB I/2, Helsinki, 1987.
- Kitabı Mukaddes Eski Ve Yeni Ahit**, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1969.
- Kitabı Mukaddes**, Hezekiel 47: 9, Kitabı Mukaddes Şirketi, 1998.
- KARAMAN Hayrettin**, **Kur'an Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2012.
- KRAMER Samuel Noah**, **Sümerler**, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2002.
- KRAMER Samuel Noah**, **Tarih Sümerde Başlar**, Türk Tarih Kurumu, Çev. Muazzez İlmiye Çığ, 1990.
- KRAMER, Samuel Noah**, **Sümerin Kurnaz Tanrısı Enki**, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2000.

- KRAMER**, Samuel Noah, **Sümer Mitolojisi**, çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yayınları, İstanbul: , 2001.
- Kutsal Kitap Eski Ve Yeni Anlaşma** (Tevrat, Zebur, İncil), Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2002.
- KÜÇÜK** Abdurrahman- Tümer Günay, **Dinler Tarihi**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2020.
- LAFONT**, Bertrand, “Mezopotamya’da Nehir-Tanrı’nın Yargılaması”, Eski Yakındoğu Sümerden Kutsal Kitap’a, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005.
- LEEUWEN**, R.C. “Cosmos, Temple House: Building and Wisdom in Ancient Mesopotamia”, **From The Foundations to the Crenellations**, Ed. M.J. Boda, Münster, 2010.
- LISSNER**, Ivar, **Uygarlık Tarihi**, Çeviren Adli Moran, Nokta Kitap, İstanbul, 2008.
- LUNDGUST**, J.M, “What is Temple? A Preliminary Typology”, *Temples of the Ancient World*, New Work, 1994.
- MARSHALL**, Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü**, Çeviren Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat, Ankara, 2005.
- MEHSUD**, Muhammed İmran, “God, Man and Water A Comparative Study of Islam and Hinduism”, **Pakistan Journal of Islamic Philosophy**, C. 3, No 2, 2021.
- MEMİŞ**, Ekrem, **Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi**, Ekin Kitabevi, Ankara, 2006.
- MEMİŞ**, Ekrem, **Eski Doğu Medeniyetleri**, Ekin Kitabevi, Ankara, 2006.
- MEMİŞ**, Ekrem, **Eskiçağda Mezopotamya**, Ekin Basım Dağıtım, Bursa, 2015.
- MERCER**, S.A.B. “Water, Water-Gods (Babylonian)”, *Encyclopedia of Religion and Ethics*, C.: XII, Ed.: James Hastings, Charles Scribner’s Sons, New York, 1951.
- NİSSEN**, J Hans, **Ana Hatlarıyla Mezopotamya**, Çeviren Zühre İlgelen, Arkeoloji Ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2015.

- OATES**, Joan, **Babil**, Çeviren Fatma Çizmeli, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2004.
- OCAK**, Ahmet Yaşar; **Âb-ı Hayât**, Tdv İslâm Ansiklopedisi, <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Ab-I-Hayat#1-Tasavvuf> (22.09.2023).
- OCAK**, Ahmet Yaşar, **Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1983.
- ONA** Serdar, “Arkeolojik Ve Coğrafi Veriler Işığında MÖ I. Binyılda Yukarı Dicle Havzasında (Bismil Batman Arası) Aşşur Varlığı”, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir, 2020.
- OPPENHEİM** A. Leo, “Analysis of an Assyrian Ritual (Kar 139)” History of Religions, C 5, No. 2, The University of Chicago Press, 1966.
- ÖZBUDUN**, Sibel, **Ayinden Törene**, Anahtar Kitapları Yayınevi, İstanbul, 1997.
- PALA**, İskender, “Su”, Tdv İslâm Ansiklopedisi, <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Su#4-> (16.09.2023).
- PARRİNDER**, Geoffrey, **Worship in The World’s Religions**, Association Press, New York, 1961.
- PAUL**, Judith Roberta, “Mezopotamian Ritual Texts and Concept of the Sacred In Mesopotamia”, Near Eastern Languages and Cultures, Doctoral Thesis, 1992.
- PEKŞEN**, Okay, “Eski Mezopotamya’da Din-Siyaset İlişkisi (Sümer-Akad-Babil)”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Kahramanmaraş, 2017.
- REİNER**, Erica, **Astral Magic In Babylonia**, The American Philosophical Society Independence Square, Ph, 1995.
- REİNER**, Erica, **Şurpu. A Collection of Sumerian and Akkadian Incantations**, 1958.
- ROSENBERG** Donna, **Dünya Mitolojisi Büyük Destanlar Ve Söylenceler**, Çeviren Atıl Ulaş Cüce, Antolojisi, İmge Kitabevi, 2003.

- SARAÇ** Tahsin, **Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük**, İstanbul, Adam Yayınları. 1999.
- SAYIM**, Huzeyfe, “Dinlerde Kozmogoni Ve Yaratılış Açısından Suyun Yeri”, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 14, Sayı 9, 1996, SS 127-139. Retrieved From <https://dergipark.org.tr/tr/pub/eruifd/issue/5975/79410>,
- SCHİMMELE**, Annemaria, “Dinlerde Sembolün Fonksiyonu Nedir?”, A.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 3, Sayı 3-4, 1954, SS67-74.
- SCHİMMELE**, Annemaria, **Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri**, Çeviren Ekrem Demirci, Kabalcı Yayın Evi, İstanbul, 2002.
- SCHMOKEL**, Hartmuth, “Sümer Dini”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XIX, SS 197-219, 1973.
- SCİHİMMELE**, Annemarie, **Dinler Tarihine Giriş**, Çeviren Recep Kibar, Güven Matbaa, Ankara, 1955.
- SCURLOCK**, J.A, “KAR 267 // BMS 53: A Ghostly Light on bīt rimki?”, Journal of the American Oriental Society, 1988.
- SCURLOCK**, J.A, “Magico-Medical Means of Treating Ghost-Induced Illnesses in Ancient Mesopotamia”, Ancient Magic and Divination III, (Eds.) Tzvi Abusch, Ann K. Guinan, Frans A.M. Wiggermann, Leiden, Boston.2006.
- SOMER**, Benjamin D. “The Babylonian Akitu Festival: Rectifying The King Or Renewing The Cosmos”, Northwestern University, 2000.
- TANİLLİ**, Server, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası İnsanlık Tarihine Giriş**, Cem Yayınevi, İstanbul, Beşinci Basım, 1994.
- TOPTAŞ**, Koray, “Yeni Asur İmparatorluğu'nda İdeoloji, Propaganda Ve İsyancılar”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2018.
- TOSUN**, Mebrure, Yalvaç Kadriye, **Sümer, Babil, Aşşur Kanunları ve Ammi Şaduqa Fermanı**, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1986.

- TURAL, M**, “Psiko-Fenomenolojik Açıdan Yahudilikte Arınma Ritüelleri”, *Türk Din Psikolojisi Dergisi*, Cilt 5, 2022, SS 131-168. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdpd/issue/70822/1017666>
- TURALI, Teoman**, **Gılgamış Destanı**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007.
- ÜNAL, Asife**, “Yahudi Düşün Gelenekleri”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Yahudilik Özel Sayısı, 225-241, 2016. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/itobiad/issue/22153/237985>
- VELDHUIS, Niek**, “Sumerian Literature”, *Cultural Repertoires: Structure, Function and Dynamics*, Louvain: Peeters, 29- 43, 2003.
- WRIGHT, David Pearson**, **The Disposal of Impurity: Elimination Rites in the Bible and in Hittite and Mezopotamian Literature**, Atlanta, Georgia: Scholars Press, 1987.
- YANG, Inchol**, “Ezekiel’s Prophecies Under The Influence Of Mesopotamian Literature: Hidden Transcripts Against Empire”, *Claremont School Of Theology*, 2018.
- YEŞİM, Dilek**, “Eski Mezopotamya Dini Ritüelleri Ve Kullanılan Objeler”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya, 2019.
- YILDIRIM, Nimet**, İran Mitolojisinde Su, Su İle İlgili Kutsallar Ve Törenler, *Doğu Araştırmaları*, Cilt 1, 2008, SS 7-36. Retrieved From <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Doguedebiyati/Issue/53686/717770>
- YILDIRIM, Nimet**, **Ardavirafname**, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- ZÖNGÜR Sönmezdağ Canan**, “Hinduizm’in Önemli Tanrı ve Tanrıça Heykelleri”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 5, Sayı: 52, 2017, SS. 113-147.